

genootschap
voor 127 1990/3-4
geschiedenis
handelingen

BIJDRAGEN

J. PARMENTIER, <i>De Oostendse Guineavaarders, 1718-1720</i>	165-198
J.L. MEULEMEESTER, <i>Het doksaal van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge</i>	199-216
A. VERVENNE, <i>De "Area" te Brugge. Van Zondagsschool tot beroepsschool, 19de-20ste eeuw</i>	217-232
A. SCHOUTEET, <i>Jan Van Brabant, Brugse schilder uit de 16de eeuw</i>	233-236

BOEKBESPREKINGEN

M. JACOBS, <i>Volkskunde in het interbellum.</i> (L. Valcke)	237-238
J.-M. LERMYTE, <i>Het Blauwhuis en Izegem.</i> (A. Vandewalle)	238-239
J.H.A. DE RIDDER, <i>Gerechtigheidsstaferelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw.</i> (L. Van Biervliet)	240-242

KRONIEK	243-256
----------------	----------------

BOEKENSCHOUW	257-309
---------------------	----------------

DE OOSTENDSE GUINEAVAARDERS, 1718-1720

JAN PARMENTIER °

Inleiding

In de marge van de Oost-Indiëtrafiek, die zich na de Vrede van Utrecht (1713) in de Zuidelijke Nederlanden ontwikkelde, zijn er ook drie uitredingen naar de Westkust van Afrika opgezet vanuit Oostende.

De interesse voor dit gebied, dat door de Europeanen voornamelijk bezocht werd voor slaven, goud en ivoor, was niet nieuw. Reeds in 1687 rustten enkele Brugse handelaars de 'Pellicaen' uit naar Guinea en Sao Tomé. Doch dit schip en zijn lading werden aangeslagen door de Brandenburgse Afrika Compagnie en opgebracht naar het fort Gross Friedrichsburg te Axim¹. Tien jaar later vaardigde men zelfs een octrooi uit dat de oprichting van een handelscompagnie voor Oost-Indië en Guinea mogelijk maakte, maar onder Hollandse druk bleef dit octrooi dode letter². Een gelijkaardig, niet gerealiseerd plan dateerde uit 1715; de Brugse Kamer van Koophandel poogde Marquis de Prié, de Oostenrijkse ad-interim gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, te overtuigen hoe lucratief de Guinea-trafiek zou zij, georganiseerd door een nationale compagnie met een stevige financiële basis³. Pas in 1718 vond de idee van rechtstreekse Guineavaart ingang bij de overheid.

° Lic. geschiedenis, Visitatiestraat 83, 9040 Gent.

1. De voornaamste Brugse reders waren J. Roussel, D. Ruebens en J.B. Vleys (G. Clouwet, 'Navigatie en de vrijen koophandel op de custen van Guinea en Africa', Brugge, 1699 en J. Everaert, 'Commerce d'Afrique et traite négrière dans les Pays-Bas autrichiens', in: *Revue française d'histoire d'outre-mer*, tome LXII, nos 226-227, 1975, p. 178.

2. M. Huisman, 'La Belgique commerciale sous l'empereur Charles VI. La Compagnie d'Ostende', Bruxelles, 1902, p. 31-33.

3. Stadsarchief Brugge, Oud Archief, reeks 300: Kamer van Koophandel, Resolutiën 1713-1722.

De reders

Geïnspireerd door de succesvolle Zeeuwse particuliere reizen naar de Goud- en Tandkust (resp. Ghana en Ivoorkust), solliciteerden in 1718 twee Oostendse handelaars, Jan de Schonamille en Pieter François Woelaerts, naar scheepspatenten voor Afrika. Aan Schonamille gaf men paspoorten voor de 'Marquis de Prié I' en de 'Marquis de Campo'⁴. Op voorspraak van Paulo Jacomo Cloots, een rijke Antwerpse handelaar-financier, kon Woelaerts de 'Marquis de Prié II' voorzien met een keizerlijke commissiebrief⁵.

De initiatiefnemers traden op als 'boekhouder' bij deze ondernemingen. Aan de boekhouder was de supervisie over uitrusting en werving toevertrouwd. Zo zorgde hij voor de aankoop van het schip. Hij contacteerde kooplui voor de levering van het heencargo, de ballast en het proviand. De boekhouder stelde instructies op voor de kapitein, aan wie hij de uitrusting of werving van de bemanning kon delegeren. Verder was hij verantwoordelijk voor het financiële luik van de uitrusting en de reis van het schip. Hij werkte meestal tegen een provisie. Woelaerts en Schonamille combineerden deze taak met de functie van reder.

Deze twee figuren genoten een zeker aanzien binnen de Oostendse samenleving. Beiden behoorden tot de voornaamste reders die tijdens de Spaanse Successie-oorlog (1702-1713) talrijke kaperschepen beheerden⁶. Jan de Schonamille was tevens ontvanger van de tienden en equipagemeester van de konvooiers. Tijdens de jaren 1727-'28 trad hij ook op als commissienair van de Zuidnederlandse Walvisvaartcompagnie⁷. Pieter François Woelaerts daarentegen maakte carrière binnen het Oostendse stadsbestuur; in april 1719 kreeg hij het ambt van thesaurier en drie jaar later promoveerde hij tot burgemeester⁸.

4. Algemeen Rijksarchief Brussel (ARB) / Admiraliteit (Admir.) nr. 974, het patent van de 'Marquis de Prié I' was toegestaan op 29 juni 1718.

5. Stadsarchief Antwerpen (SAA), Insolvente Boedelkamer (IB), nr. 1684, correspondentie P.J. Cloots aan P.F. Woelaerts, 10/1/1719 en Algemeen Rijksarchief Den Haag (ARDH) / Nederlandse Bezittingen op de Kust van Guinea (NBKG), nr. 263, processtukken Elmina, 1718-1720.

6. J. Vansteenkiste, 'De Oostendse Kaapvaart en Admiraliteit in de eerste helft der XVIIIe eeuw', onuitgeg. lic. verh., Gent, 1985-86, p. 46 en 53.

7. S. Kirchner, 'De Zuidnederlanders op Walvisvaart onder het Oostenrijks bewind, Brussel 1727-1734, onuitgeg. lic. verh., Gent, 1988, p. 122.

8. SAA / IB nr. 1684, 28/4/1719 en IB nr. 1686, 28/12/1722.

Zoals de particuliere uitredingen naar Oost-Indië toonden ook deze ondernemingen een internationaal karakter. De financiële inbreng bij de twee expedities van Jan de Schonamille kwam voornamelijk uit Engeland en Zeeland. Ierse en Hollandse handelaars waren kleinere participanten. Het Zuidnederlandse aandeel bleef beperkt tot enkele minder kapitaalkrachtige kooplui uit Oostende, zoals Andreas Van der Heyden en Johannes Van den Heede. Bij de instructies voor de kapitein van de 'Marquis de Prié I' vonden we een lijst van Engelse en Ierse geldschietters bij deze uitreding⁹. Sir John Lambert, een Londense bankier mogen we als een hoofdparticipant beschouwen. Hij was vooral gekend als een van de directeurs van South Sea Company tussen 1711 en 1721¹⁰. Op het moment dat hij investeerde in de Oostendse Guinea-expedities, was hij zeer actief in de "windhandel". Na een spectaculaire stijging van de aandelenkoers tijdens de eerste 6 maanden van 1720, stortte deze op enkele weken tijd in elkaar. Dit fenomeen, de 'South Sea Bubble', veroorzaakte talrijke bankroeten in de Engelse financiële wereld. Lambert nochtans wist zich te handhaven¹¹. Naast Engelse financiers toonden enkele Zeeuwen grote belangstelling. De inbreng van de Vlissingse koopman Adriaan Teerling in Schonamilles uitreding was omvangrijk. Buiten zijn financieel aandeel werd hij vermeld als de oude eigenaar van de 'Marquis de Prié I'¹². Bovendien leverde hij 3/4 van de heenlading voor de eerste expeditie¹³. Adriaan Teerling had voorheen carrière gemaakt als boekhouder en reder tijdens de Spaanse Successie-oorlog¹⁴. Bij de Hollandse Westindische Compagnie beschreef men hem als iemand die 'voor het grootste gedeelte zijn professie en werk maakt om op de Kust van Africa te doen navigeren'¹⁵.

9. ARDH / NBHG nr. 263, processtukken Elmina, 1718-1720.

10. P.G.M. Dickson, 'The Financial Revolution in England. A study in the development of public credit 1688-1756', New York, 1967, p. 114 en 189.

11. Deze speculatiegolf ontstond uit de mogelijkheid om langlopende staatsleningen in te ruilen voor aandelen van de populaire South Sea Company. John Lambert was tevens betrokken bij een gelijkaardige speculatie in Frankrijk door John Law opgezet (H. Lüthy, 'La Banque protestante en France, de la Révocation de l'Edit de Nantes à la Révolution', Paris, 1953, T. 1, p. 291).

12. ARDH / fonds Isaak van Hoornbeek, nr. 357.

13. ARDH / NBKG nr. 263, processtukken Elmina, 1718-1720.

14. J.Th.H. Verhees-van Meer, 'De Zeeuwse kaapvaart tijdens de Spaanse Successieoorlog 1702-1713', Middelburg, 1986, p. 147.

15. ARDH / fonds Isaak van Hoornbeek, nr. 357, 29/6/1718.

De Zeeuwse belangstelling voor deze Oostendse ondernemingen is te verklaren door de talrijke handelshuizen die sinds 1680 een illegale trafiek organiseerden vanuit Middelburg naar Guinea, en zo het monopolie van de Westindische Compagnie (WIC) ondermijnden. Bovendien deden de Zuidnederlandse handelaars een beroep op de Zeeuwse commerciële en maritieme ervaring om hun eerste uitredingen naar West-Afrika te realiseren.

De voornaamste geldschietters die Woelaerts aantrok om de 'Marquis de Prié II' uit te rusten woonden in Antwerpen, Oostende en Middelburg. De stuwende kracht achter deze expeditie was Paulo Jacomo Cloots. Hij zorgde voor 1/4 van het kapitaal. Hij wist twee gefortuneerde vrienden, Jacomo de Pret en Franciscus Fraula, te overtuigen om respectievelijk 3000 fl. en 2000 fl. te investeren. Voor eigen rekening nam Cloots een aandeel van 7000 fl.¹⁶. De Oostendse en Zeeuwse financiers werden door Pieter François Woelaerts gecontacteerd. Zijn vader Pieter Woelaerts participeerde voor 4000 fl.¹⁷. De andere Oostendse aandeelhouders, waarvan we de financiële inbreng niet kennen, waren Thomas Ray, Andreas Van der Heyden en Joannes van Ghindertaelen¹⁸. Deze personen kenden succes als reders in de Oostendse kaapvaart. Zij bouwden nadien een maritiem-commerciële loopbaan uit. Thomas Ray bracht het zelfs tot directeur van de Oostendse Compagnie en was de Oostendse burgemeester tussen 1728 en 1738¹⁹.

Vermoedelijk de helft van het kapitaal om de 'Marquis de Prié II' uit te reden werd voorgeschoten door twee Middelburgse handelaars, nl. Hermanus Van de Putte en Jacob Huyghe. Hermanus Van de Putte (°1661- † 1724) kunnen we beschouwen als een dominante figuur in de Zeeuwse commerciële wereld. Aanvankelijk was hij handelaar in ijzer- en metaalwaren en bezat hij een kruitmolen²⁰.

16. SAA / IB nr. 1686, Cloots aan Marquis de Prié, 29/8/1721.

17. Rijksarchief Brugge (RAB) / Not. Van Caillie, depot 1941, boek 12, akte 23.

18. ARDH / NBKG nr. 263, processtukken Elmina, 1718-1720.

19. J. Parmentier, 'The Ostend Trade to Moka and India (1714-1735): The Merchants and Supercargos', in: *The Mariner's Mirror*, Vol. 73, 2, 1987, p. 125.

20. M. van der Bijl, 'Idee en interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702 en 1715', Groningen, 1981, p. 39, 213 en 219.

Rijk geworden met de kaapvaart investeerde hij voornamelijk in de 'driehoekshandel', tussen Europa, Afrika en West-Indië²¹. In 1720 was hij mede-oprichter van de Middelburgse Commercie Compagnie, de meest prominente private compagnie voor de Guineavaart en de slavenhandel naar de Caraïben²². Over Jacob Huyge weten we dat hij een gevierd kaperkapitein was en vaak in dienst werkte van Van de Putte.

De maritieme organisatie

De schepen

De scheepstypes die de Zuidnederlanders voor de Guineavaart inzetten waren de hoeker en het fregat. Beide types werden courant aangewend in deze trafiek. De 'Marquis de Prié I' beschreef men als een driemast-hoeker²³. Dit was een rond-gebouwd vaartuig, zonder spiegel en zonder galjoen. De hoeker was voor- en achteraan 'gepiekt' (S-vorm bij bodem en spanten). Door deze vorm bleek het een uiterst wendbaar schip en bezat het uitstekende zeileigenschappen. Normaal had dit vaartuig slechts twee masten. De hoekers werden zowel in de visserij als in de koopvaardij gebruikt²⁴. De 'Marquis de Prié I' was in Zeeland gebouwd en mat 200 ton²⁵. Het zeilde aanvankelijk onder de naam 'Jonge Adriaan' voor rekening van Adriaan Teerling. Schonamille kocht het schip voor 5.400 fl. en gaf zijn kapitein Jan Willemsz de opdracht om bijkomende stukken geschut aan te schaffen. Kapitein Willemsz zorgde ervoor dat de hoeker uitgerust werd met 6 drie-ponders en twee-ponders²⁶.

Het meest voorkomende type in de Guineavaart was het fregat, een snelzeilende driemaster die vaak als oorlogsbodem dienst deed. De

21. J.Th.H. Verhees-van Meer, op. cit., p. 146; Hermanus Van de Putte was de belangrijkste boekhouder in de Zeeuwse kaapvaart. Zijn kapiteins brachten liefst 234 prijzen op tijdens de Spaanse Successieoorlog.

22. W.S. Unger, 'Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel, dl II', in: Economisch-Historisch Jaarboek, Vol. XXVIII (1958-60), p. 4.

23. ARDH / NBKG nr. 86, dagjournaal Elmina, 15/2/1719.

24. J. van Beylen, 'Zeilvaart Lexicon', Weesp, 1985, p. 72 en 90 en W.S. Unger, op. cit., p. 99.

25. ARB / Admir. nr. 974.

26. ARDH / NBKG nr. 263, processtukken Elmina, 1718-1720.

‘Marquis de Campo’ en de ‘Marquis de Prié II’ waren beide kleine fregatten van ca. 100 ton. De herkomst van de ‘Marquis de Campo’ kennen we niet. Waarschijnlijk kocht Schonamille ook zijn tweede schip in Zeeland. Het grote aanbod en de goede contacten met de Zeeuwse reders sterken dit vermoeden. Woelaerts daarentegen beschikte reeds een vijftiental jaren over het fregat ‘den Haesewindt’. Dit vaartuig werd in 1706 door scheepstimmerman De Cocker op de werf in Oostende gebouwd²⁷. De bewapening van beide schepen verschilde sterk; de ‘Marquis de Prié II’ beschikte slechts over 6 stukken geschut, terwijl de ‘Marquis de Campo’ zich kon verdedigen met 24 kanonnen²⁸. Deze zware bewapening is te verklaren doordat de Oostendenaars als ‘lorredraayers’ of indringers werden beschouwd in deze handelsrichting, en er tegenkanting van andere Europese naties mogelijk was. Tevens werd de Westkust van Afrika occasioneel geteisterd door piraten²⁹.

De bemanning

Data over de bemanning hebben we gevonden voor twee van de drie Guineavaarders. We constateerden dat de omvang van de equipages vrijwel identiek was aan deze op de Zeeuwse Guinea-schepen³⁰. De hoeker ‘Marquis de Prié I’ en het fregat ‘Marquis de Prié II’ waren bemand met respectievelijk 24 en 21 zeelui. Vergeleken met de Zeeuwse en Franse schepen bleek de hoeker onderbemand nl. 1 man op 8,3 ton, terwijl de verhouding 1 op 4 à 5 ton normaal was³¹.

De samenstelling en de gages van de bemanning vertoonden bij de twee Oostendse schepen het volgende beeld³².

27. ARB / Admir. nr. 875.

28. ARB / Admir. nr. 828 en 875.

29. J. Postma, ‘The Dutch participation in the African slave trade : slaving on the Guinea Coast, 1675-1795’, Ann Arbor (Michigan), 1970, p. 127.

30. W.S. Unger, op. cit., p. 20-25.

31. ARB / Admir. nr. 828 en ARDH / NBKG nr. 263, processtukken...

32. ARDG / NBKG nr. 263.

'Marquis de Prié I'		'Marquis de Prié II'	
functie	maandgage	functie	maandgage
1. kapitein	100 fl.	1. kapitein	60 fl.
2. 2de kapitein-supercargo	60 fl.	2. opperstuurman-supercargo	60 fl.
3. opperstuurman	30 fl.	3. onderstuurman	36 fl.
4. onderstuurman	20 fl.	4. 3de stuurman-constabel	20 fl.
5. bootsman	20 fl.	5. chirurgijn	23 fl.
6. timmerman	?	6. bootsman	20 fl.
7. zeilmaker	?	7. bootsmansmaat	20 fl.
en 17 matrozen	?	8. timmerman	35 fl.
		9. zeilmaker	17 fl.
		10. corporaal/smid	18 fl.
		11. kuiper	15 fl.
		12. bottelier	24 fl.
		13. kok	24 fl.
		5 matrozen	elk 15 fl.
		3 jongens	elk 7 fl.

Opvallend bij deze equipagelijsten was het grote aantal officieren en onderofficieren of gespecialiseerd personeel. Zo behoorde 62 % van de bemanning op de 'Marquis de Prié II' tot de scheepsstaf. Tot de officieren rekende men de kapitein en de stuurman. Op de Oostendse schepen - ook bij de 'Marquis de Campo' - werd de functie van opperstuurman of 2de kapitein steeds gecombineerd met die van supercargo. Deze commerciële taak bestond erin de handelsactiviteiten te coördineren en de zorg op zich te nemen voor heen- en retourlading. Voor deze belangrijke functie engageerde men Zeeuwen, die reeds verscheidene malen de Westafrikaanse kusten hadden bezocht. Samen met de kapitein werd de supercargo verantwoordelijk geacht voor het welslagen van de expeditie.

Bij de onderofficieren was de bootsman de hoogste in rang. Hij verdeelde het werk aan boord in opdracht van de eerste stuurman en waakte over de discipline onder de matrozen. De constabel beheerde het geschut en had toezicht op het arsenaal. De verdeling van het proviand regelde de bottelier. Soms werd deze taak toevertrouwd aan de 3de stuurman of de kuiper³³. Onontbeerlijke bemanningsleden waren ook de zeilmaker en de timmerman.

33. W.S. Unger, op. cit., p. 21.

De in de tabel weergegeven vergoedingen weerspiegelen het belang van elke functie. Op de Oostendse schepen mochten de kapitein en de supercargo een lading voor eigen rekening meebrengen. Voor de reis van de 'Marquis de Prié II' bepaalde de reder de waarde van dat 'gepermitteerde cargasoen' op 400 Vlaamse £ of 2.400 fl.. Bijna alle officieren vertrokken naar Guinea met een kleine privé-lading om daar te ruilen. Zo bestond het persoonlijke cargasoen van kapitein Jan Willemz uit enige blauwe Oostindische katoentjes, wat oud lijnwaad en 12 bosjes groene thee. Aan de voornaamste bemanningsleden gaven Zuidnederlandse handelaars ook goederen mee om tegen halve winst te verkopen. De opperstuurman van de 'Marquis de Prié I', Carel Alters, hoopte op deze wijze 360 lb. buskruit van Andreas Van der Heyden te verhandelen³⁴. We mogen aannemen dat deze extra-inkomsten voor de officieren belangrijker waren dan hun maandlonen.

De aanmonstering gebeurde voor maximaal één jaar, wat een indicatie is dat de Oostendse reders geen schepen uitrustten voor de 'driehoeksvaart'. Deze slavenreizen duurde immers gemiddeld 18 maanden³⁵.

Voor de afvaart ontving elke bemanningslid twee maanden loon als 'handgeld'. Tijdens de reis werd er maandelijks de gages uitgekeerd, de 'payementen in zee'. De naaste familieleden van iedere zeeman konden na negen maanden één maand loon vooraf uitbetaald krijgen. Deze som werd dan afgehouden bij de uiteindelijke vereffening met de zeelieden.

Een bijkomende vergoeding genoten de bemanningsleden onder de vorm van kost en inwoon. Het voedselregime aan boord van de 'Marquis de Prié I' bestond uit een dagelijkse portie erwten en gort, 4 lb. brood per week/man, 2 kazen voor de hele reis, 5 lb. boter per week voor een bak (7 à 8 zeelui) en een rantsoen olie indien de botervoorraad uitgeput raakte. Verder deelde men het weekmenu op in drie vleesdagen en vier visdagen. Tenslotte bepaalde de kapitein het bier- en brandewijnverbruik. Dit rantsoen stemt quasi overeen met de basisvoeding op de Oostendse Compagnie-schepen. Een kwalitatief onderzoek van dit voedselpakket bracht aan het licht dat een

34. ARDH / NBKG nr. 263 en ARB / Admir. nr. 827.

35. W.S. Unger, op. cit., p. 36.

zeeman het moest stellen met het absolute minimum³⁶. We moeten hierbij echter rekening houden met de kortere reisduur van de Guineavaarders, die normaal binnen de zes weken de Afrikaanse kust bereikten en dus veelvuldig konden ravitailleren. De zeelui op de Guineaschepen kenden dus zelden of nooit voedselgebrek.

De commerciële organisatie

*De heenlading*³⁷

De uitrusting van de schepen werd voltooid met het inschepen van de heenlading. Voor de 'Marquis de Prié I' en 'II' troffen we in de WIC-archieven een gedetailleerde opgave van deze carga. De samenstelling ervan werd in grote mate bepaald door de Zeeuwse investeerders. Jan de Schonamille zond twee maanden voor het vertrek van 'Marquis de Prié I' de kapitein naar Vlissingen om bij Adriaan Teerling het schip af te halen samen met een lading Duits ijzer (1500 staven).

Deze Vlissingse handelaar leverde tevens koperen bekkens, ketels en armringen afkomstig uit de Amsterdamse koperslagerij³⁸. De ijzerstaven en koperwaren vonden een goede afzetmarkt aan de 'Bocht' (de Golf van Benin, Kameroen en Gabon)³⁹. Het grootste deel van de lading bestond echter uit buskruit, nl. 51.020 lb.. De ladinglijst vermeldt een niet-geïdentificeerde firma, met de initialen 'I.S.', als leverancier. Mogelijk was het een Zeeuwse handelaar want men fabriceerde in Zeeland meestal zelf het buskruit met behulp van kruitmolens. Grote hoeveelheden hiervan exporteerden ze naar de Zuidelijke Nederlanden⁴⁰. Deze initialen kunnen ook verwijzen naar de Rotterdamse firma. J. Senserf & Co. Een deel van de lading werd immers aangevoerd uit Rotterdam en Senserf leverde vaak goederen aan Engelse Guineavaarders⁴¹. Buskruit vormde sa-

36. ARDH / NBKG nr. 263 en R. Baetens, 'De voedselrantsoenen van de zeevarenden : de theorie getoetst aan de werkelijkheid', in : Bijdragen tot de Geschiedenis, 1977, afl. 3-4.

37. In de bijlage wordt een volledige cargolijst van de 'Marquis de Prié I' gegeven.

38. W.S. Unger, op. cit., p. 33.

39. ARDH / NBKG nr. 86, dagjournaal van Elmina, 10/2/1719.

40. J.Th.H. Verhees-van Meer, op. cit., p. 41.

41. ARDH / fonds Isaak van Hoornbeek, nr. 357, 13/12/1719 en C. Gill, 'Merchant and Mariners of the 18th century', London, 1961, p. 78.

men met vuurwapens, zoals Luikse roers en snaphanen, en de bijbehorende vuurstenen een produkt bij uitstek voor de Goudkust⁴². Doch in vergelijking tot de Zeeuwse en Franse Guineaschepen voerde de 'Marquis de Prié I' uitzonderlijk veel buskruit met zich mee.

Op de derde plaats in deze heenlading kwamen de dranken. Moutbrandewijn, jenever en 'annis' of anizette (brandewijn met anijs) werden ook aangeschaft bij Adriaan Teerling. William Butler, de Hollandse gouverneur van de factorij Elmina, vond in 1719 dat deze alcoholica zeer geschikt bleken om aan de 'Kust' (kust van Ghana en Ivoorkust) te verhandelen⁴³.

De goederen die op de schepen van de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC) meer dan de helft van de carga uitmaakten waren textielprodukten⁴⁴. De 'Marquis de Prié I' daarentegen nam slechts een kleine hoeveelheid mee (13,6 % van het totale cargo). De textielwaren bestonden voor 3/5 uit Europees laken; meer bepaald 'azursayen' en 'prince sayen' afkomstig uit de Leidse industrie, aangevuld met 1600 stukken oude lakens en 73 st. 'perpetuainen'. Deze laatste weefsels werden beschreven als fijne, dichtgeweven serge in diverse kleuren en gefabriceerd in Engeland of in Frankrijk. Tevens belangrijk in het textielassortiment waren de Indische katoentjes (22,6 %). Veel van de door de Oostindische compagniën aangevoerde textielprodukten vonden hun weg als ruilwaar in de slavenhandel of als 'negroskleden' in West-Indië⁴⁵. De 'Marquis de Prié I' had in zijn ruim 120 stuks fijne 'nicanesen, met het mark van de VOC erop', en 20 stuks 'crapchitzen' als Oostindische textilia. Nicanesen noemde men de goedkope gestreepte stoffen gemaakt in Suratte of aan de Coromandelkust. Bij de bedrukte of geverfde katoentjes die men als chitzen bestempelde, bestonden er talrijke variëteiten; maar over het algemeen hadden ze bloem- of ruitmotieven⁴⁶. In de 18de eeuw poogden de slavenhandelaars hun kosten te drukken door goedkopere imitaties van Indi-

42. ARDH / NBKG nr. 263 en NBKG nr. 86, dagjournaal Elmina, 10/2/1719.

43. ARDH / NBKG nr. 86, dagjournaal Elmina, 16/3/1719.

44. W.S. Unger, op. cit., p. 29 en C. Jörg, 'Handel van de VOC in India', in: 'Sits, Oost-West relaties in textiel', Zwolle, 1987, p. 17.

45. J. Everaert, 'De Franse slavenhandel (1763-1793). Organisatie, conjunctuur en sociaal milieu van de driehoekshandel', Brussel, 1987, p. 44.

46. J. Parmentier, 'De Oostendse handel op de Arabische Zee en Voor-Indië (1714-1735)', onuitgeg. lic. verh., Gent, 1978-79, p. 87.

sche stoffen, die in de Europese manufacturen geweven werden, te exporteren. We troffen in de ladinglijst van de 'Marquis de Prié I' slechts 10 stuks 'lemniassen' aan, die we bij de namaak-weefsels konden catalogeren. Dit waren blauwe katoenen doeken met kleine witte sterretjes versierd⁴⁷. Verder maakte ongeveer 1/8 van de textielfabricaten 'platillos' uit; fijn wit linnen uit Silezië en Bohemen, dat zeer gezocht werd voor de ruilassortimenten⁴⁸.

Deze heenlading bevatte nog 345 lb. koraal, bestemd voor de Goudkust, en wat snuisterijen zoals aarden vaatwerk, schuifspiegels en gekleurd glas. Tenslotte vervulde een vat tabak (310 lb.) en een ton met grospijpen, gemaakt in Gouda, het cargo.

De heenlading van het fregat 'Marquis de Prié II' werd ook aangeschaft in Zeeland, bij de Middelburgse handelaars Van de Putte en Huyge⁴⁹. Bij dit cargo lag het aksent op de textielprodukten (35,9 %). De Europese weefsels, bestaande uit een groot aantal blauwe perpetuanen, maakten voor 90 % het assortiment uit. Verder scheepte men 1034 stuks slaaplakens en 246 stuks toornkleden in. Deze laatste soort beschrijft W.S. Unger als tweekleurige katoenen stoffen van Hollandse makelij⁵⁰. Bij de Indische weefsels (7,5 %) van de 'Marquis de Prié II' onderscheidde men kleine hoeveelheden van verschillende variëteiten katoentjes en zijde stoffen zoals 'armoziijnen', 'alibanees', 'guinees', 'corroots', 'mourissen' en katoenen neusdoeken⁵¹. De overige textielprodukten bestonden uit enkele imitatie-weefsels zoals Haarlemse chitzten, atlas en 113 el leminiassen⁵².

47. W.S. Unger, op. cit., p. 30.

48. J. Everaert, 'De Franse slavenhandel...', p. 35.

49. In september 1718 reisde Woelaerts naar Middelburg om samen met Van de Putte het cargasoen aan te kopen (SAA / IB nr. 1684, 30/9/1718).

50. W.S. Unger, op. cit., p. 30.

51. Armoziijnen : satijnachtige stof van Suratte ;
alibanees : mengweefsel van katoen en zijde, meestal gestreept en afkomstig uit Noordoost-India ;
guinees : wit of felgekleurde katoentjes van de Coromandelkust, speciaal geweven voor de Guinea-handel ;
corroots : rood en blauw geruite katoentjes uit Suratte ;
Mourissen : effen katoenen doeken van de coromandelkust ;
katoenen neusdoeken : ook 'roemals' genaamd, en afkomstig uit Bengalen.
(Uit 'Sits. Oost-West relaties, verklarende woordenlijst, p. 107-112.)

52. 'Atlas' was een zijdestof uit Noordwest-India (W.S. Unger, op. cit., p. 32).

Vuurwapens kwamen op de tweede plaats, nl. 24,1 %. Dit onderdeel van het cargo was voor meer dan de helft samengesteld uit fijne, met ijzer beslagen snaphanen. Daarnaast troffen we ook de goedkopere 'carbins' aan en enige koperen snaphanen. Ongeveer 1/5 van de verscheepte goederen bestond uit buskruit, dat door Van de Putte zelf werd gefabriceerd.

In contrast met de lading van de 'Marquis de Prié I' was het aandeel van koper- en ijzerwaren op Woulaerts'schip beperkt tot 11 %. De resterende produkten die men in Guinea wou verhandelen waren 130 lb. geelgestreept koraal, 207 lb. christalijne 'rosados' (glasparels) en 415 spiegels. De glasparels golden als betaalmiddel in het Congogebied⁵³.

Voor het derde schip de 'Marquis de Campo' kennen we enkel een algemene opgave van de lading. Jan de Schonamille vermeldde dat het schip brandewijn, ijzer, koperwerk, lakens, stoffen, buskruit en andere goederen aan boord had⁵⁴.

We kunnen nu een vergelijking maken betreffende de heencarga van de Oostendse schepen en deze van de MCC-schepen.

Procentuele samenstelling van de heenladingen

	'Marq. de Prie I'	Marq. de Prié II'	M.C.C.⁵⁵
textiel	13,68 %	35,9 %	57,0 %
buskruit	38,45 %	21,4 %	14,5 %
vuurwapens	5,0 %	24,1 %	9,0 %
drank	17,75 %	7,3 %	10,25 %
ijzer- en koperwaren	22,12 %	11,0 %	9,25 %
snuisterijen	3,0 %	4,3 %	

Opvallend in de samenstelling van deze ladingen is dat de Oostendse schepen relatief weinig textielprodukten naar West-Afrika voerden, terwijl bij de andere Europese Guineavaarders tijdens de 18de eeuw, steeds het leeuwendeel van het heencargo uit textilia bestond. Een mogelijke verklaring voor dit fenomeen is dat deze soort

53. J. Everaert, 'De Franse slavenhandel.', p. 44.

54. RAB / Not. Van Caillie, depot 1940, boek 21, akte 16, 22/5/1720.

55. W.S. Unger, op. cit., p. 34.

goederen duurder in aankoop waren dan buskruit, wapens, metaalwaren, enz... Achter deze expedities stonden immers geen kapitaalcrachtige compagniën. Voor de 'Marquis de Prié I', die een erg kleine textiellading inscheepte, vonden we een bijkomende verklaring in de handelsinstructies; Schonamille had een gediversifieerd cargasoen samengesteld om zowel handel te drijven aan de kust van Guinea als aan de meer zuiderlijker gelegen Bocht van Benin⁵⁶.

Slaventrafiek of handel in goud en ivoor ?

De vraag stelt zich of Zuidnederlandse handelaars vanuit Oostende slavenhandel wilden starten, zoals in Middelburg, Vlissingen en Duinkerke, of dat ze een kleinschaliger trafiek wensten op te zetten voor de aanvoer van goud, ivoor en malaguette-peper.

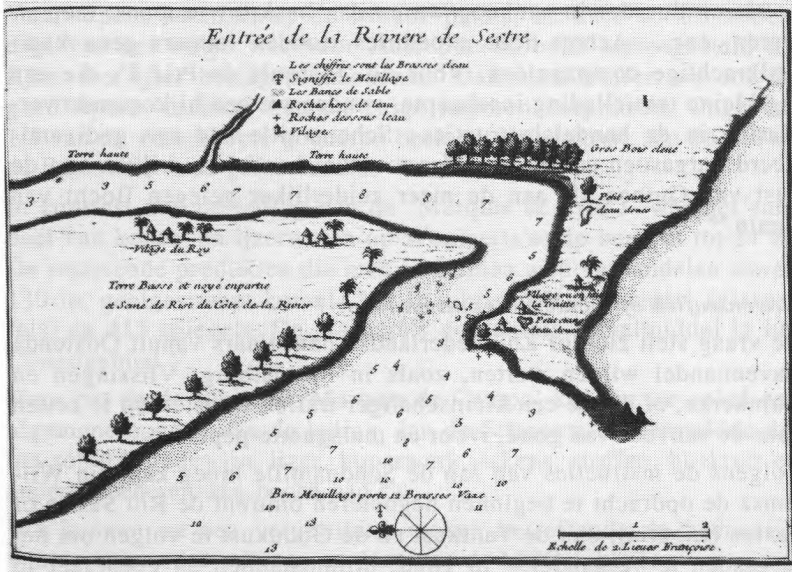
Volgens de instructies van Jan de Schonamille kreeg kapitein Willemsz de opdracht te beginnen negociëren omtrent de Rio Sestre of Sextos (Liberia), dan de Tantkust en de Goudkust te volgen om het cargasoen te verhandelen in goud, olifantstanden en eventueel in 'greyn' (malaguettepeper) indien die goedkoop zou zijn (1/2 tot 3/4 stuivers per lb.). Nadien moest kapitein Willemsz koers zetten naar de Bocht van Benin, om de goederen voor die regio bestemd te ruilen tegen olifantstanden en goede was, die met hars en gom bezet was.

We merken hier duidelijk dat de Schonamille geenszins de intentie had zich met slavenhandel in te laten. De Antwerpse investeerders in de Guineavaart, P.J. Cloots en J. de Pret, deelden deze mening. Zo schreef Paulo Jacomo Cloots aan de firma De Bruyn & Cloots te Lissabon dat 'aengaende andere avantagieus desseyen die U hebbe, omtrent de slavehandel van Madagascar naer Brasil, daer men sal ick niet coomen, alsoo de negotie van menschenvlees mij tegestaet, en seer selden zegen daerbij is'⁵⁷. Woelaerts bevestigde dit in zijn instructies aan de supercargo van de 'Marquis de Prié II', door te stellen dat deze laatste enkel goud, olifantstanden en was hoefde aan te schaffen⁵⁸. Trouwens de driehoekshandel vereiste belangrij-

56. ARDH / NBKG nr. 263, 10/7/1718.

57. SAA / IB nr. 1684, 10/2/1719.

58. ARDH / NBKG nr. 263, 20/2/1719.

Afb. 1. Monding van de Sester-rivier (R.P. Labat, 'Voyage du Chevalier des Marchais en Guinée, isles voisines et a Cayenne, fait en 1725, 1726 et 1727', Paris, 1730, t. I, p. 148).

ke investeringen en een uitgebreide infrastructuur, zoals factorijen of een 'floating factory'. Dit laatste systeem was ontworpen door enkele Engelse handelaars, die in de periode 1730-1740 een schip ankerden voor de Guinese kust waarin men Euopese goederen, die andere schepen aanbrachten, kon opslaan en ruilen tegen slaven. Regelmatig voerden dan schepen de aangekochte slaven naar Barbados en keerden met koloniale waren naar Europa terug⁵⁹.

De Guinese kusthandel, waarin de Zuidnederlandse reders wensten te participeren en die zich vooral toespitste op goud- en ivoortrafiek, begon in deze periode te floreren onder impuls van de WIC en van de Engelse en Zeeuwse particuliere reders⁶⁰. Over de goudproductie en -handel weten we dat deze gemonopoliseerd werd door de Akan-stammen van Ghana en Ivoorkust. Tijdens de tweede helft van de 17de eeuw bedroeg de export naar Europa jaarlijks gemid-

59. C. Gill, op. cit., p. 91-92.

60. J. Postma, op. cit., p. 74.

deld 30.000 ons troys (ca. 930 kg). Een opmerkelijke terugloop in deze trafiek noteerde men gedurende de eerste decennia van de 18de eeuw. Mogelijke oorzaken waren oplotting door de Akans en de toename van goud als betaalmiddel bij de inlandse handel. Bovendien werd het goud steeds vaker aangewend door de Europeanen om slaven aan te kopen. Volgens schattingen daalde de goudexport tijdens de eerste helft van de 18de eeuw tot 24.000 ons troys (ca. 744 kg) per jaar⁶¹. Voor de ivoorhandel beschikken we niet over enige kwantitatieve gegevens. Ook de conjunctuur van deze handel is ons onbekend.

Het reisverloop en de handelsactiviteiten⁶²

Elk van de drie Oostendse Guineavaarders kende een bewogen reis met verstrekende gevolgen, zodat we iedere expeditie afzonderlijk beschrijven.

1. De 'Marquis de Prié I' (16 sept. - 23 dec. 1718)

Deze hoeker verliet de Oostendse rede op 16 september 1719. Kapitein Jan Willemsz kon een beroep doen op verscheidene handelsrelaties van Schonamille en Lambert in Zuidengelse en Ierse havens indien hij geld en bijstand nodig had voor scheepsherstellingen⁶³. Na een probleemloze reis van ongeveer twee maanden bereikte de 'Marquis de Prié I' Kaap Sierra Leone (15 nov. 1718), maar ze gingen pas voor anker aan Kaap Monte (4 dec. 1718). Het was bekend dat vanaf deze plaats de handelszone voor de slavenhalers begon. Kaap Monte functioneerde echter vooral als ravitailleringspunt⁶⁴. Daar ontmoetten de Oostendenaars twee Engelse schepen met als thuishavens Bristol en het Caraïbische Barbados. Deze bodems waren zoals zij 'interlopers' of indringers, en onthaalden hen hartelijk. Vijf dagen later legden ze aan nabij Kaap Mesurado. Kort nadien kregen ze het gezelschap van de WIC-jacht 'Commany' (kap. Pieter

61. T.F. Garrard, 'Akan weights and the Gold Trade', London, 1980, p. 156-159.

62. De routes van de drie schepen hebben we op een 18de eeuwse kaart uitgezet.

63. Jan de Schonamille somde handelsconnecties op aan de Zuidengelse kust te Dover, Plymouth, het eil. Wight, Dartmouth en Falmouth. In de Ierse havens Cork en Waterford kon de 'Marquis de Prié I' eveneens bijstand bekomen (ARDG / NBKG nr. 263).

64. J. Everaert, op. cit., p. 100.

Haes) die, na de nationaliteit van de 'Marquis de Prié I' vernomen te hebben, hen met rust liet. Dit Hollandse schip was speciaal uitgerust om op, vooral Zeeuwse, interlopers te jagen. Doch het bleek qua sterkte de mindere van de Oostendse hoeker, zodat de Hollanders wijselijk besloten de 'keizerlijken' te schaduwen tot er versterking kwam opdagen. De bemanningen van de WIC-schepen werden aangemoedigd om zulke 'lorredraayers' te kapen, door hen 10 % van de geconfisceerde lading plus twee maanden extra loon te beloven⁶⁵. Met de 'Commany' in haar zog koerste de 'Marquis de Prié I' naar de monding van de Rio Sester (of Sextos) aan de 'Greynkust'. In dit gebied werd de 'greyn' of malaguette-peper gewonnen. De Oostendenaars waren in de overtuiging dat de Sester-monding een vrijhaven was, omdat het eerste Hollandse comptoir zich ca. 100 mijlen zuidelijker situeerde. Bovendien frequenteerden op dat moment diverse Franse en Engelse schepen de Rio Sester. Jammer genoeg voor de Oostendenaars kruisten daar ook twee grotere WIC-bodems. Op 23 december 1718 bij dageraad werden ze verrast door een van deze schepen, genaamd de 'Stadt Amsterdam' en onder het commando van kap. Sippe Egbert Brouwers. Deze hekboot voerde 24 stukken geschut en telde 80 koppen⁶⁶. Onder dreiging van de kanonnen werd kapitein Willemsz gedwongen aan boord van de 'Stadt Amsterdam' te gaan. De Hollanders onderzochten de patentbrieven en verklaarden dat Keizer Karel VI geen enkele macht en recht had zijn schepen naar Guinea te zenden om er handel te drijven. De Vlaamse bemanning werd op het WIC-schip geplaatst en samen met de 'Marquis de Prié I' naar Elmina (Ghana) opgebracht⁶⁷. De fortfactorij Saô Jorge d'Elmina was de eerste vesting van de Portugezen aan de Goudkust. Gebouwd in 1482 bleef het hun voornaamste handelspost in West-Afrika tot de Hollandse verovering in 1637. Samen met het nabijgelegen fort St.-Jago groeide het uit tot de hoofdplaats van de WIC in Afrika⁶⁸.

65. J. Postma, op. cit., p. 71-73.

66. De hekboot was een driemaster, ontstaan als mengtype tussen de fluit en de pinas. Het had een vrij groot draagvermogen en was populair in Holland en Skandinavië (J. van Beylen, op. cit., p. 87).

67. ARB / Raad van Financiën, nr. 8603 ; ARB / Admir. nr. 868, reisverslag van de 'Marquis de Prié I' door luitenant en supercargo Joris Vergauwen en Admir. nr. 828, verslag van bootsman Philippe Terreyn.

68. Een uitgebreide historiek van de forten Elmina en St.-Jago treffen we aan bij A.W. Lawrence, 'Fortified trade-posts. The English in West-Africa 1645-1822', London, 1969, p. 97-144.

Na het verhoor van de Oostendenaars vonden de Raad van Elmina en directeur-generaal William Butler aanvankelijk niet voldoende bewijzen om tegen deze expeditie te procederen en tot confiscatie over te gaan. Het was de eerste maal dat een Keizerlijk schip zich voor de Guinese kust vertoonde, en daar de Raad vreesde dat deze trafiek zou uitbreiden, plaatste men het schip en zijn lading onder sequester tot wanneer het WIC-hoofdbestuur een beslissing zou nemen⁶⁹. Verwonderlijk was wel dat de Raad van Elmina het antwoord van de bewindhebbers niet afwachtte, want zes dagen later werd de 'Marquis de Prié I' herdoopt in 'Het Goed Succes' en met een lading (goud, tabak, ivoor) naar Amsterdam gezonden⁷⁰. Enige maanden nadien beschouwden de WIC-bewindhebbers de 'Marquis de Prié I' als een Zeeuwse 'lorrendraayer', omdat enerzijds Adriaan Teerling deze onderneming mede financierde en anderzijds de lading in Holland en Zeeland was aangekocht⁷¹.

Wat gebeurde er nu met de Oostendse bemanning in Elmina? Volgens het relaas van de supercargo, de Vlissinger Joris Vergouwen, was er sprake van een vijandige behandeling door de Hollanders. Op de reis van Rio Sester naar Elmina 'werd ons volck (de Oostenaars) gedwongen te wercken op het hollans schip, ende by gebreke van dien gedreyght hun geen eeten te geven...'. Verder werd de Vlaamse bemanning 'met rottinghen geslagen en gedreyght voor de mast te setten en d'andre op te hanghen van de nocke van de ree.'. Op 18 januari 1719 kwamen ze in Elmina aan, waar ze na het verhoor bestempeld werden als zeeroovers en dieven. Vergouwen verklaarde tevens aan de Oostendse Admiraliteit dat kapitein Willemsz, die opgesloten zat in het fort St. Jago, op 1 februari 'bevangen sijnde geworden met eene cortse'. De kapitein kreeg de toelating om terug aan boord van de Oostendse hoeker te gaan, in de hoop dat de frisse lucht genezing zou brengen. Deze gunstmaatregel duurde maar anderhalve dag. Onder het voorwendsel dat hij valse paspoorten aan boord wou verbergen bracht men de kapitein weer naar het fort⁷². Enkele dagen later overleed de kapitein en werd hij in Elmina met eerbetoon begraven⁷³. Vervolgens plaatsten de Hollan-

69. ARDH / NBKG nr. 6, Minuut-notulen van de Raad van Elmina, 13/3/1719.

70. Idem, 18/3/1719.

71. ARDH / fonds Isaak van Hoornbeek, nr. 357, 30/8 en 13/12/1719.

72. ARDH / Admir. nr. 828.

73. ARDH / NBKG nr. 86, dagjournaal Elmina, 15/2/1719.

ders bijna alle Oostendse zeelui op het WIC-schip 'Ackerdam' om in Shama (Ghana) slaven te halen. Ze werden gedwongen gedurende 15 à 20 maanden zonder gage voor de WIC te werken, niettegenstaande ze een considerabele som boden voor hun passage naar Europa. Enkel vier bemanningsleden, waaronder de supercargos, mochten meereizen met hun vorig schip dat naar Holland zeilde⁷⁴.

Uiteraard eiste de Oostenrijkse overheid in de Zuidelijke Nederlanden de restitutie van de 'Marquis de Prié I' en zijn lading. Tevens bepleitte ze een schadeloosstelling voor Jan de Schonamille en de vrijlating van het Vlaamse scheepsvolk. Ze argumenteerde dat de handel op Guinea vrij was voor alle naties, omdat het octrooi van de WIC enkel Hollandse private reders van deze trafiek uitsloot⁷⁵. Deze polemiek sleepte enkele jaren aan maar leverde geen tastbaar resultaat op voor de gedupeerde Zuidnederlandse, Engelse en Zeeuwse handelaars.

2. De 'Marquis de Campo' (6 febr. - 7 juni 1719)

Nog voor er enig nieuws bekend was over de kaping van de 'Marquis de Prié' rustte Jan de Schonamille, samen met zijn Engelse en Zeeuwse vrienden, het fregat 'Marquis de Campo' uit. Hij engageerde Mattheus Guerrebrants als kapitein. Deze ervaren zeeman ondernam reeds twee succesvolle Indië-reizen met de 'Charles Galley' (1715) en de 'Keyser Carolus VI' (1718)⁷⁶.

Enkele dagen na zijn vertrek (6 febr. 1719) moest de 'Marquis de Campo' al de Zuidengelse haven Dartmouth (Devon) binnenlopen wegens een lek. Het kalfaten en vertimmeren duurde zes weken, waarna een voorspoedige vaart hen in 29 dagen voor de 'Kust' bracht. Zoals de 'Marquis de Prié I' volgde dit tweede schip ook de Westafrikaanse kust langs Kaap Monte en de Rio Sester op zoek naar goud en ivoor. Een kort expeditieverslag van stuurman Joannes Waldack, uit Gent, geeft zonder specificatie weer dat de Oostendenaars 14 dagen genegocieerd hebben in deze kuststrook. Het relaas wordt pas uitgebreid wanneer ze aanlegden voor Kaap Ap-

74. ARB / Admir. nr. 828.

75. M. Huisman, op. cit., p. 127-129.

76. J. Parmentier, 'De handelaars en supercargos in de Oostendse Moka- en Indiahandel (1714-1735)', in: Genootschap voor Geschiedenis, handelingen, CXXII, 1985, 3-4, p. 186 en 193.

Afb. 3. Toegangspoort van het fort Elmina (foto Hilde Broeckmans, 1986).

polonia (Ivoorkust), een goede handelsplaats voor zowel slaven als goud en ivoor. Daar verscheen er rond de middag een schip dat zeilde onder een Engelse blauwe vlag. Dit vaartuig naderde tot binnen een musketschot afstand. Kapitein Guerrebants vroeg hen of ze een Engelse koopvaarder waren, maar als enig antwoord stak het onbekende schip aan zijn braamsteng 'een swarte vlagge met een dootshoofd ende twee doodsbenen cruys overmalkanderen, een ander swarte vlagge aan sijn cruysennisse waerin stont een doot geraemte, ende een andere roode vlagge aen de basaene, roode met een arm ende een sweert in d'handt'. Ondertussen vuurden ze enkele salvo's op de 'Marquis de Campo', waarbij de Oostendse kapitein sneuvelde. Het Keizerlijk fregat, bewapend met 24 st. geschut, liet zich niet onbetuigd en er ontspoon zich een vuurgevecht dat duurde tot de nacht. De zeerovers lieten dan wat verder het anker vallen en sloten de baai af. De volgende dag ging de beschieting door tot vier uur in de namiddag. De bemanning van de 'Marquis de Campo' bood dan de piraten hun 'quartier' aan, anders zouden ze tot de laatste man vechten⁷⁷. De zeerovers zelf telden reeds verscheidene doden en gewonden, waardoor dit voorstel door hun kapitein Jan David werd aanvaard. Stuurman Waldack ging aan boord van het piratenschap met de stok en de degen van de overleden kapitein. Hij schonk aan de zeerovers 1,5 lb goud en al het tafelzilver. Na vier dagen onderhandelen werden vier Oostendse zeelui gedwongen dienst te nemen bij de piraten. Een andere matroos deserteerde naar het schip van Jan David. Na deze overgave zeilde de 'Marquis de Campo' in het kielzog van de piraten tot aan het Engelse fort Anamabo (Ghana). De drie Engelse schepen die daar voor anker lagen werden zonder veel tegenstand gepraaid door de piraten. Nog dezelfde dag onderging het WIC-schip 'Emenes' hetzelfde trieste lot. De keizerlijken bepleitten ondertussen hun vrijlating, die hen na enkele dagen werd verleend. Ze moesten evenwel de 'Marquis de Campo' ruilen voor een pas genomen Engelse bark. Op dit schip troffen ze '92 naigersche slaven' aan en een grote lading brandewijn, ivoor, buskruit en textiel. Onfortuinlijk genoeg vielen ze twee dagen later in handen van drie andere Engelse piraten, compagnons van de beruchte David, die hun victualiën en een deel van het wapenarsenaal afnamen⁷⁸. De raids van deze zeeroversbende verlam-

77. 'Kwartier geven' betekent aan een vijand tijdens of na het gevecht genade of lijfsbehoud schenken (J. van Beylen, op. cit., p. 132).

78. ARB / Admir. nr. 828, relaas van stuurman Joannes Waldack, 13/11/1719.

den in 1719 bijna alle trafiek aan de Goudkust⁷⁹. Volgens Hollandse bronnen plunderden of praaiden zij liefst 19 schepen. De Oostendenaars, opgezadeld met een slavenschip, legden op 21 juni aan te Accra, nabij het Hollandse fort Crèvecoeur. Assistent-koopman Beuns, die de leiding had over deze factorij, schreef dat de bark, die nog weinig zeewaardig bleek, door 2 Zeeuwen en 25 of 26 Vlamingen bemand was. Hun supercargo, de Vlissinger Jan Bruyst, trad als woordvoerder op en vroeg voor de Vlaamse zeelui reisgeld en passage naar Europa in ruil voor de lading. Jan Bruyst zelf bood z'n diensten aan bij de WIC en hoopte op 'een present en een gunst te mogen genieten' voor het aanbrenge van de bark en haar cargo. Indien er niets voor hem te verdienen viel zou hij bij de Engelsen aankloppen. William Butler (de WIC-vertegenwoordiger) beloofde aan elk drie maanden gage plus de mogelijkheid om met de eerste retourvloot naar Holland te zeilen. Voor de slaven die qua kwaliteit 'soo slegt niet' werden bestempeld en de andere goederen gaf Butler 2000 fl. aan Bruyst. Dit was ver beneden de prijs, want de waarde van de totale lading schatten de Hollanders op 6000 fl.⁸⁰

Eens de Oostendenaars in Elmina aankwamen werden ze geforceerd dienst te nemen op Hollandse schepen. Van de beloofde passage konden enkel drie van hen genieten ; zij zeilden aan boord van de 'Geertruy Galey' (kap. Van der Wycke) tot Plymouth, en bereikten uiteindelijk op 12 nov. 1719 hun thuishaven⁸¹.

De piraten kenden met de 'Marquis de Campo' weinig geluk, want na enkele weken werden ze zelf genomen door een Engelse oorlogsbodem, die het fregat tot het Caraïbische eiland Antigua opbracht. Via John Lambert in Londen poogde Jan de Schonamille bij de Engelse overheid de restitutie te bepleiten van de 'Marquis de Campo' en zijn cargo. Maar voor zover we het konden nagaan bleef dit verzoek onbeantwoord⁸².

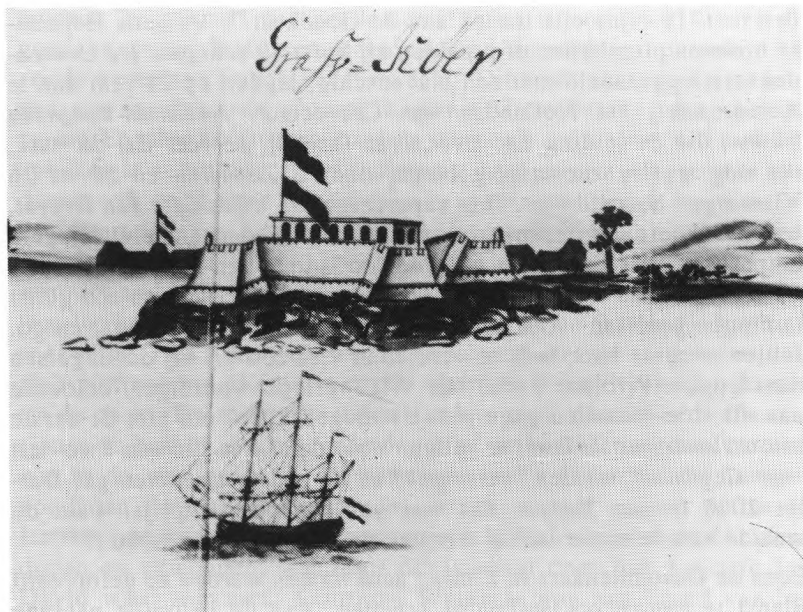
Na het verlies van twee Guineavaarders ondernam Jan de Schonamille geen derde uitreiding naar West-Afrika. Wel wendde hij alle legale middelen aan om enige schadevergoeding te krijgen. Echter op 20 juni 1732 was een Zeeuwse West-Indiëvaarder, de brigantijn

79. J. Postma, op. cit., p. 127-128.

80. ARDH / NBKG nr. 86, dagjournaal Elmina, 21/6-6/7/1719.

81. ARB / Admir. nr. 828.

82. RAB / Not. Van caillie, depot 1940, boek 21, akte 16/5 - 22/5/1720.

Afb. 4. Het fort Crèvecoeur (Rigsarkivet København, nr. 348b, skibsjournal J. Reichardt (1724-1725).

'Avanturier', genoodzaakt de Oostendse haven binnen te lopen wegens tegenwind. Jan de Schonamille profiteerde van deze situatie en liet op zijn verzoek dit schip door de Admiraliteit confisceren⁸³. De 'Avanturier' was uitgerust door Splinter van Doorn, een Vlissingse reder en slavenhaler. De brigantijn had op 20 oktober 1731 Vlissingen verlaten met een paspoort voor West-Indië. De reis verliep via Trinidad naar Curaçao, waar het een lading voor de WIC afzette. Zijn retourvracht schafte het voornamelijk in Jamaica aan. Deze lading bestond uit 2281 huiden, 113 ellen tafta, 87 canasters tabak en 53 balen cacao⁸⁴. Tegen die confiscatie ontstond er een juridisch steekspel met de Zeeuwen, en vermoedelijk kon Splinter van Doorn rekenen op een schadeloosstelling. Jan de Schonamille overleed namelijk in 1733, waarbij de Oostendse Admiraliteit uitdrukkelijk stipuleerde dat men de Zeeuwse brigantijn plus zijn cargo uit zijn erfenis moest houden.

83. ARB / Admir. nr. 827.

84. ARB / Admir. nr. 563.

3. De 'Marquis de Prié II' (23 febr. - 27 april 1719)

Over het reisverloop en de handelsactiviteiten van dit fregat vonden we uitgebreide informatie in het scheepsjournaal, dat tussen de processtukken van de WIC bewaard wordt⁸⁵. Onder leiding van kapitein De Winter, die later carrière maakte op de Oostendse Bengalenvaarders, vertrok de 'Marquis de Prié II' op 23 februari van de Oostendse rede. Wanneer ze de 'Barles' of 'Farihôës' voor de Portugese kust, in zicht kregen (18 maart) organiseerden ze de 'doop'; de zeelui die nog nooit zo ver gevaren hadden werden in zee gedoopt door driemaal van de grote ra te springen. Men kon eraan ontsnappen door een afkoopsom te betalen.

Een week later zagen ze de Moorse kust en bepaalden hun zeilroute tussen de Afrikaanse kust en de Canarische Eilanden. Verdere herkenningpunten op hun tocht waren respectievelijk Cap Vert (Senegal) en Sierra Leone. De eerste contacten met de inlanders legden ze aan Kaap Mesurado. De Oostendenaars gingen, zoals gebruikelijk, nooit aan wal om handel te drijven, maar de inlanders vaarden met kano's tot aan het schip en poogden hun produkten te ruilen. De volgende dag, aan de Rio Junco (Liberia), werden de voorraden van de 'Marquis de Prié II' aangevuld met rijst en groenten. De commerciële transacties kwamen pas aan de Rio Sester (15-16 april) tot stand; koperen ketels en trompetten ruilden ze tegen 26 lb olifantstanden. Als volgende ankerplaats kozen de Oostendenaars het grote negerdorp Sestre-Croux. Deze plaats genoot een zekere reputatie als slavenmarkt. Doch men waarschuwde dat de inlanders vijandig waren en er dus omzichtig moest gehandeld worden⁸⁶. De 'Marquis de Prié II' kreeg het bezoek van zeven kano's met enkele tanden, maar deze bleken te duur. Enkel een 'crevelle', een kleine tand, van 17 lb werd aangeschaft. Een dag later legde het Oostendse fregat aan in het naburige Wappo, maar er wordt geen gewag gemaakt van enige handel. Op 24 april kruisten ze in de omgeving van Berbi aan de Ivoorkust. Er kwamen twee kano's met slaven, doch de Oostendenaars hadden enkel interesse voor een tand van 24 lb, waarvoor ze een geweer gaven. Ze vroegen om meer ivoor, echter zonder resultaat, want de volgende dag boden de inlanders vooral slaven te

85. ARDH / NBKG nr. 263, scheepsjournaal van de 'Marquis de Prié II'.

86. J. Everaert, op. cit., p. 101.

koop aan. Terug onder zeil zette ze koers naar Kaap Lahou, een centrum voor slavenhandel, waar men zelfs wat Frans en Hollands kende⁸⁷. Het scheepsjournaal vermeldt dat de Oostendenaars er levendig negocieerden en hun eerste goud aan boord kregen. Deze florissante handel eindigde bruusk doordat op 27 april aan Kaap Lahou het zwaarbewapende WIC-schip 'Emenes' (kap. Jan van Sannen) verscheen en hen opricht naar Elmina (2 mei). In de geconfisceerde lading vonden we als Guinese goederen terug :294 lb olifantstanden, met een geschatte waarde van 220 fl, en voor 480 fl goud.

De bemanningsleden van de 'Marquis de Prié II' mochten, na een verhoor, als passagier naar Holland reizen⁸⁸. Voor deze mildere houding van de Raad van Elmina vonden we geen indicaties. Misschien konden de Oostendenaars voldoende hoge sommen bieden voor hun passages. Een aantal van hen, waaronder de kapitein, zeilden op 4 juni met de 'Commany' naar Holland. De rest van de bemanning vertrok twee maanden later uit Elmina aan boord van de 'Geertruy Galey' en bereikte Amsterdam op 14 dec. 1719.

Kapitein Frederik Bergersz., die de leiding voerde over het WIC-jacht 'Commany', kreeg van William Butler een aantal geheime instructies mee ; het scheepje had Enkhuizen als bestemming en de kapitein was verplicht, wanneer zij het 'Gat van Texel' binnenliepen, de persoonlijke bezittingen van de Oostendenaars te doorzoeken naar de 'Zeeuwse papieren'. Deze documenten, die het bewijs zouden leveren van de Zeeuwse betrokkenheid bij de expeditie van de 'Marquis de Prié II' moest hij aan de bewindhebbers van de Kamer van Enkhuizen bezorgen⁸⁹. Zover kwam het echter niet, kapitein Burgersz. verhaalde dat 'gecommen sijnde tot omtrent de Zeeuwsche gaeten hebben sij door contrarie wint moeten oplopen tot Dovers, waer J. De Winter aan lant is gelopen'. De Oostendse kapitein reisde dadelijk via Calais naar Oostende. Hij lichtte reder Woelaerts in die, samen met P.J. Cloots, besloot zijn fregat 'Diligence', onder de naam 'Marquis de Prié', uit te rusten om de 'Commany' te kapen. Omtrent 4 1/2 mijl buiten de Doverse rede slaagde kapitein De Winter erin de pas uitgevaren 'Commany' te praaien en

87. Idem, p. 102.

88. ARDH / fonds Isaak van Hoornbeek, nr. 357, 29/12/1719.

89. ARB / Admir. nr. 827.

naar Oostende op te brengen (23 okt. 1719)⁹⁰. Dit WIC-jacht voerde een rijke lading: 86.940 lb malaguette-peper, 3.000 lb was, 15.000 lb tanden, 5.000 lb crevelle, 150 mark goud (36,885 kg), 1860 carabijnen en snaphanen, 2.000 lb staafijzer en een partij mineraalstenen⁹¹.

Volgens de Admiraliteit was deze kaping rechtmatig gebeurd en mocht Woelaerts en Co de scheepslading behouden⁹². De WIC vroeg uiteraard de restitutie van de 'Commany'. Als represaille confisceerde ze de Oostendse Oost-Indiëvaarder 'Flandria' wanneer deze het eiland Texel, dat als voorhaven van Amsterdam fungeerde, verliet (9 juni 1720). Dit schip was net in Amsterdam uitgereed voor rekening van de Brugse handelaar Jan-Baptiste Danckaert⁹³. Jan de Schonamille, die twee Guineavaarders had verloren, eiste een part op in de prise van de 'Commany'. Hij spande een proces in waarover de Private Raad pas in 1727 adviseerde dat zowel de Schonamille als Woelaerts recht hadden op een deel van de opbrengst⁹⁴. Of de Schonamille uiteindelijk een financiële vergoeding heeft gekregen is ons onbekend.

Op verzoek van Woelaerts en Cloots besliste Marquis de Prié dat het WIC-jacht en zijn cargo op 4 augustus 1721 openbaar verkocht zouden worden. Via plakbrieven (zie ill.) - 3 te Gent, 3 te Brugge, 2 in Oostende en 2 in Nieuwpoort - kondigde men deze venditie aan⁹⁵. Maar twee dagen voor de gestelde verkoop zond de WIC een jonge advocaat, de la Bassecourt, naar het hof in Brussel om uitstel te bepleiten. Marquis de Prié, die diplomatieke moeilijkheden schuwde, stemde toe de verkoop te verdagen. P.J. Cloots reageerde woedend en verdacht de Hollanders ervan de spot te drijven met de Zuidnederlanders, door een onervaren onderhandelaar te sturen in plaats van een gevolmachtigde directeur van de WIC. Hij drong er ook bij Marquis de Prié op aan om het goud van de 'Commany', het waardevolste deel van haar lading, te mogen kopen⁹⁶. Pas in 1724

90. ARB / Admir. nr. 868.

91. 1 Hollandse goudmark = ca. 245,9 gr.

92. ARB / Admir. nr. 827.

93. J. Parmentier, 'De handelaars en supercargos...', p. 195.

94. ARB / Admir. nr. 868.

95. ARB / Admir. nr. 827.

96. SAA / IB nr. 1686, 18/8/1721.

kwam er een mondelinge toelating van de ad-interim gouverneur om het schip en cargo uit de hand te verkopen. De 'Commany', die aan de grond was gelopen, werd tegen een kleine prijs (1.050 fl) door de Oostendse koopman Andreas Vander Heyde opgekocht. De Middelburgse slavenhaler Gaspar Ribout was de koper van de totale lading ivoor en de malaguet-peper. Hij betaalde er respectievelijk 17.561 fl en 4.844 fl voor. Het goud, met een verkoopwaarde van ca. 60.000 fl, ging in 1726 naar Douarière Paulo Jacomo Cloots. De rest van de lading vond afnemers bij enkele Oostendse handelaars⁹⁷. De totale venditie-opbrengst beliep ca. 86.000 fl. Dit bedrag eiste Woelaerts volledig op om de uitredingskosten en het verlies van zijn fregat te compenseren.

Epiloog

Nieuwe uitredingen naar Guinea vanuit Oostende zijn in de volgende decennia tot plannenmakerij beperkt gebleven. Nog voor het nieuws over de onfortuinlijke reis van de 'Marquis de Prié II' bekend raakte, had Woelaerts samen met Paulo Jacomo Cloots reeds de intentie om een tweede schip naar Guinea te zenden. Wanneer in 1719 de Zeeuwse Guineavaarders weer in Middelburg aanlegden zou Jacob Huyge voor hen een geschikte kapitein en een supercargo kunnen aanwerven⁹⁸. Na de kaping van de 'Commany' polste Cloots eerst de Franse bankier Antoine Crozat om te investeren in deze tweede expeditie⁹⁹. Deze Parijzenaar werd door zijn tijdgenoten 'l'homme le plus riche de France' genoemd. Hij maakte fortuin in de koloniale handel met de 'Compagnie de St.-Malo' en in het bekleeden van een aantal financiële sleutelposities aan het Franse hof¹⁰⁰. Hij was tevens een belangrijke geldschieter bij de private Oostendse Oost-Indiëvaart¹⁰¹. Met Crozat als participant adviseerde Cloots zijn boekhouder Woelaerts dat hij het bewuste schip mocht klaarmaken. De lading en het schip zouden samen ca. 60.000

97. August Verstraete, Laurens Pluvier en weduwe Ryckam kochten respectievelijk de partij was, de beroeste geweren en de ijzerstaven (ARB / Admir. nr. 827).

98. SAA / IB nr. 1684, 31/3 en 23/4/1719.

99. SAA / IB nr. 1685, 20/10/1719.

100. G. Chaussinand-Nogaret, 'Gens de finance au XVIII-ième siècle', Paris, 1972, p. 24.

101. J. Parmentier, 'De handelaars en supercargo's...', p. 188-189.

WY IEAN BAPT: BAUWENS Eerften
Raedt ende Rechter s'Keyfers ende s'Coninckx
Admeraliteyt Geetablisseert binnen deser
Stede van OOSTENDE

DOen een yghelyck te weten dat uyt
Crachte van Onse Sententie in date den 22 April lefleden by
verstekinge ende Contumacie verleent op de Requeste ende
Respective ondercorrectien van *'s* Heer Pieter VVolsaerts
Treflorier der voorseyde Stede ende Directeur van den Fregat
Schepe ghenaeamt de *Marquis de Prié* ghecommandeert door den Capiteyn
Jacobus de VVinter voorsien van behoorelycke patente van Syne voornoemde
Keyserlycke ende Conincklycke Majesteit, op den vierden July 1721 toecom-
mende ten twee uren naer middag sal voorts geprocedeert worden tot de pub-
licque ende a la haucke vercoopinghe vanden Schepe genaemt *De Commany*
beneffens desselvs Laedinge bestaende in hondert en vyftig Marqs Gout salvo
Justo, vyftien duysent pont Tant en vyf duysent Careel synde cleyne Tandem
vier duysent pont Was, seventhien lasten Grain, twee duysent Staf-yfers
mitsgaders een partye Snaphaenen alles toebehoort hebbende aen die van de
west-indigfche Compagnie in Hollant, op de selve by den voornoemden Ca-
piteyn *De VVinter* uyt crachte van sijne bovengemelde patente in Zee ver-
overt ende binnen dese Haven gebraght, den voorseijden *Heer Pieter VVolsaerts*
met sijne geinterresseerde by forme van reprisaillies ofte erneminghe bij de boven-
genoemde onse sententie aengevesen als van goeden prinle, fullende de Condi-
tien vande selve vercoopinghe ten daege ende ure hier boven geseyt beneffens
den precijfen ende exacten inventaris van alles in der vormen ende manieren als
van alle tijden in dese Admiraliteit ghepleeght voorengbehouden worden
Aktum in het Siege s'Keyfers ende s'Coninckx Admiraliteyte tot OOSTENDE den
26 Meys 1721.

T'Oostende gedruckt by JACOBUS DE LARIVIERE woonende inde West-Strate,

Afb. 5. Openbare aankondiging van de venditie van de 'Commany' en haar cargo (1721) (Algemeen Rijksarchief Brussel, Admiraliteit, nr. 868).

fl, waarvan het aandeel van Woelaerts slechts 5.000 fl zou bedragen. Cloots ging zonder problemen voor de overige financiële middelen zorgen¹⁰². Tevens bestond er in de Gentse handelskringen belangstelling voor deze uitreiding. Jean-Baptiste Soenens en zijn zwager Jacomo Maelcamp, beiden ook zeer actief in de Oost-Indiëtrafiek, ontvingen van een Zeeuwse slaventrafikant Pieter de la Rue het aanbod om dit schip met buskruit te bevoorraden. Pieter de la Rue, die participeerde in de VOC en de WIC, bezat zelf een kruitmolen¹⁰³. Deze tweede Guinea-reis onder directie van Cloots en Woelaerts liep echter vast omdat de afhandeling van de 'Commanij'-zaak te lang aansloopte. Door het overlijden van Paulo Jacomo Cloots in 1725 viel ook de financiële basis weg van deze onderneming.

De hogervermelde Gentenaars Maelcamp en Soenens zochten in het najaar van 1719, via hun Zeeuwse connecties, naar geschikte schepen om zelf een Guinea-uitreiding op te zetten. In oktober 1720 stelde Pieter de la Rue hen voor om twee schepen naar Guinea te zenden van zodra 'de differenten met de westcompagnie afgedaan sullen zijn en dat de vrye vaart op de Cust van Guinée en africa sullen zijn gepermitteert'. Hij sugereerde verder om naast een Vlaamse kapitein twee Zeeuwse stuurliu-supercargo's aan te werven. Hij wenste 1/8 part in deze onderneming en zou ook instaan voor de heenlading¹⁰⁴. Eens te meer bleken de moeilijkheden met de WIC de voornaamste hinderpaal om de Guinea-handel uit te bouwen.

Een ander project door deze Gentse handelaars opgezet, behelsde het uitrusten van een schip naar Mozambique om 'kauri's' te kopen. Deze kleine schelpjes kostten er, volgens P.J. Cloots, slechts een halve patagon voor een grote zak. De kauri's waren gangbare munten in Guinea, Bengalen en Moka. Men betaalde er daar het tienvoudige van de inkoopprijs voor¹⁰⁵. In 1721 zeilde een klein Oostends fregat, de 'prins Eugenius', met Balthazar Roose als kapitein naar Oost-Afrika. Enig nieuws over deze reis vonden we in de Ga-

102. SAA / IB nr. 1685, 25/10/1719.

103. Privaat archief Soenens, correspondentie 5/10-14/12/1719.

104. Idem, 28/10/1720.

105. SAA / IB nr. 1684, 28/2 en 9/3/1719.

zette van Antwerpen van 7 juli 1722, namelijk dat de lading van de 'prins Eugenius', die enkel 40.000 lb kauri's had meegebracht, de achttiende juli te Oostende zou geveild worden¹⁰⁶. Cloots schreef hierover aan Maelcamp dat hij 'de slechte negotie' betreurde¹⁰⁷. Vermoedelijk mislukte deze uitreding in haar opzet om de kauri's in Arabië, Bengalen of West-Afrika te ruilen tegen, voor de Europese markt, winstgevendere produkten.

Voor de volgende jaren hebben we geen sporen meer gevonden die verwezen naar mogelijke Guinea-expedities vanuit Oostende. Vanaf 1730 echter, wanneer de WIC van haar monopolie afzag en de Guinea-handel open verklaarde voor particulieren, investeerde Jean-Baptiste Soenens een decennium lang in Zeeuwse Guineevaarders, die door Samuel Radermacher en Arnaut Steenhart in Middelburg werden uitgerust¹⁰⁸. Een andere Gentse koopman, Joseph De Potter, concentreerde zich op de Franse slavenhandel als geldbelegging¹⁰⁹. Vermoedelijk kwamen deze investeringen in buitenlandse Guinea- en slavenexpedities meer voor bij Zuidnederlandse handelaars na het mislukken van een rechtstreekse trafiek op West-Afrika.

Besluit

Deze particuliere Guinea-reizen gebeurden gelijktijdig met de private Indië- en Chinareizen, en werden georganiseerd door dezelfde personen. De realisatie was mogelijk dank zij buitenlandse know-how en kapitaalbreng. Het feit dat de drie eerste Guinea-uitredingen van succes gespeend bleven door het monopolistische optreden van de WIC en door piraterij, koelde het enthousiasme van de Zuidnederlandse handelaars om een rechtstreekse Guinea-trafiek vanuit Oostende uit te bouwen. Door deze negatieve ervaringen werd het mogelijke ontstaan van een Oostendse Guinea Compagnie in de kiem gesmoord.

106. Stadsbibliotheek Antwerpen / Gazette van Antwerpen, 7/7/1721.

107. SAA / IB nr. 1686, 10/6/1722.

108. Privaat archief Soenens, correspondentie 1730-1741.

109. Rijksarchief Gent / fonds de Potter d'Indoye nr. 228, grootboek Joseph de Potter 1741-1749.

BIJLAGE

Het heencargo van de 'Marquis de Prié I'

De aankoopwaarde van de totale lading bedroeg, volgens Jan de Schonamille, 36.524,,18,,9 fl.. Maar na de confiscatie in Elmina schatte de WIC de waarde van deze lading op 26.989,,2,,12 fl.. De waarde van het cargo meegevoerd door de 'Marquis de Prié II' bedroeg slechts 20.129,,2,,11 fl.. De vergelijkbare MCC-schepen daarentegen hadden een lading van gemiddeld 40.516 fl. aan boord.

- 37 st. moutwijn (6.198 1/2 stopen)	fl. 2789,,6
- 7 st. jenever (1296 stopen)	680,,2
- 7 st. jenever (1150 stopen)	603,,15
- 7 st. annis (1198 stopen)	628,,19
- 6 vaten koperen beckens (3043 lb)	2620,,-
- 1 vat Spaanse beckens (404 lb)	347,,17
- 2 vaten koperen ketels (590 lb)	488,,10
- 1 vat koperen tatsen (208 lb)	172,,4
- 1 vaatje koperen armringsen (206 lb)	111,,5
- 1 vaatje kramsloten (24 dozijn)	60,,-
- 1 kas platillos (44 schok / 2024 ellen)	607,,4
- 4 kassen oude lakens (400 st.)	440,,-
- 1 kas crapchitzen (20 st.)	301,,10
- 6 st. leminiassen	90,,-
- 1 kas brede berms (30 st.)	225,,-
- 4 st. leminiassen	60,,-
- 1 kas perpetuanen (78 st.)	304,,4
- 1 kas azur saayen (36 st.)	669,,12
- 5 kassen prince saayen (250 st.)	1500,,-
- 1 vaatje koraal (345 lb)	120,,15
- 35 st. smalle berms ofte topseyls	180,,-
- 4 dozijn tinnen kommen	48,,-
- 2 kassen fijne Luikse roers (100 st.)	480,,-
- 7 kassen snaphanen (350 st.)	1347,,10
- 1 kas trompetten (12 st.)	27,,12
- 4 tonnekens Franse vuurstenen (22.000 st.)	55,,-
- 2 vaten messen & scheden (362 dozijn)	325,,16
- 2 vaten ditto (196 dozijn)	176,,8
- 1 ton gedrukte messen & scheden (150 dozijn)	135,,-
- 1 ton ditto (175 dozijn)	157,,10
- 50 fleskelders van 6 flessen	125,,-
- 50 ditto van 9 flessen	145,,-
- 50 ditto van 12 flessen	167,,10
- 11 dozijn zwarte schuifspiegels nr. 6	105,,12
- 12 dozijn ditto nr. 5	86,,8
- 11 dozijn ditto nr. 4	59,,8

- 5 dozijn ditto nr. 3	22,,10
- 12000 vertinde schellevishoucken	24,,12
- 1600 grootte vertinde vishoucken	22,,14
- 2300 extra grootte vishoucken	33,,6
- 16 dozijn ronde vierstralen	5,,12
- 2 manden aarden kannen (200 st.)	65,,-
- 1 mand aarden pullen (50 st.)	20,,-
- 1 vat tabak (310 lb)	103,,7
- 1 ton pijpen (16 gros)	16,,-
- 1500 staven Duits ijzer (37.436 lb)	3369,,4
- 1012 lege tonnekens om de brandewijn in te tappen	860,,4
- 1699 tonnekens buskruit (51.020 lb)	12857,,-
- de 1699 tonnekens	1189,,6
- 120 st. fijne nicanesen (met mark van de Oostindische Cie)	1000,,-
- 8 quartelen rode wijn	486,,-

HET DOKSAAL VAN DE O.-L.-VROUWEKERK TE BRUGGE

J. L. MEULEMEESTER °

In 1952 publiceerde de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België het standaardwerk over *Het koordoksaal in de Nederlanden* van Jan Steppe. In dit volumineuze boek besteedde de auteur uiteindelijk weinig aandacht aan de doksaalen van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge¹. De oudste trotseerden de tand des tijds niet en alleen van het renaissance-eksemplaar bleven enkele ikonografische bronnen over. Het huidige klassicerende gewrocht beantwoordde minder goed aan de door professor Steppe geschetste evolutie en werd door de kunsthistoricus dan ook als konservatief beschouwd.

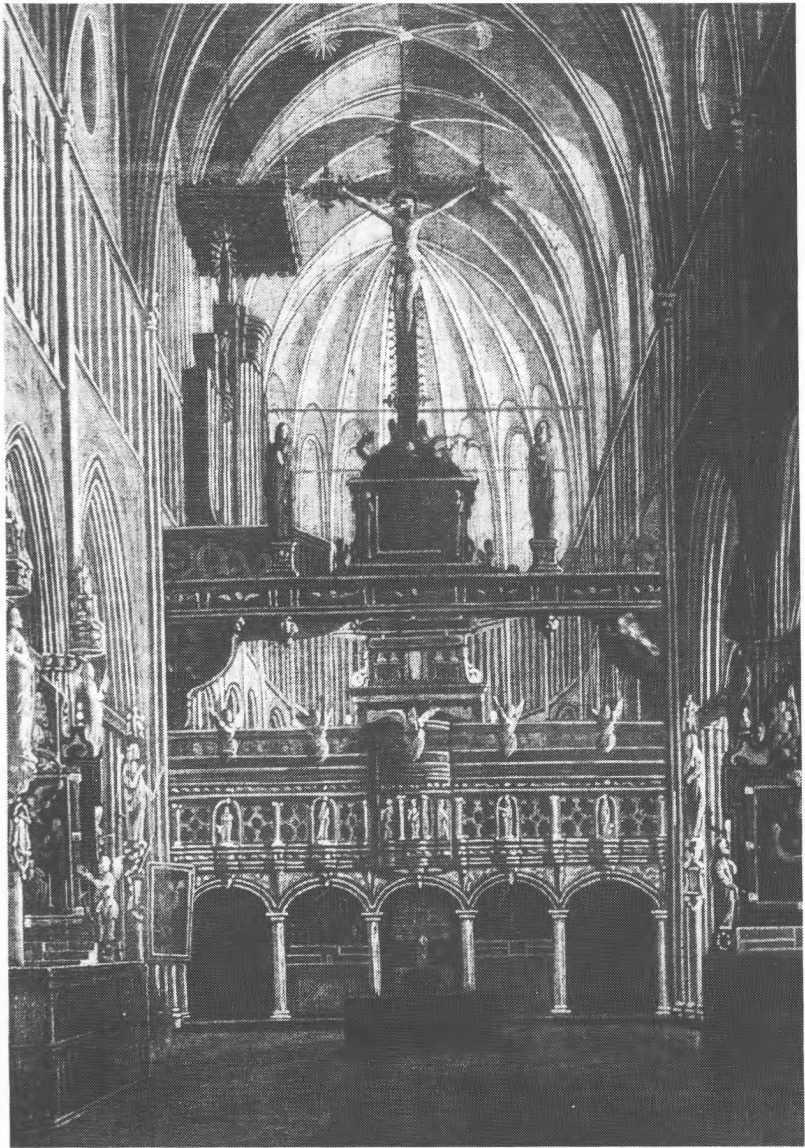
Antoon Deschrevel beschreef in zijn artikel *Het doksaalensemble in de O.-L.-Vrouwekerk* meer het orgel dan het doksaal en vergeleek het met soortgelijke kerkmeubels in Brugge². Andere auteurs, zoals J. Gailliard, J. Weale, A. Duclos, J. de Vincennes, V. Vermeersch, F. Vromman³, hadden evenmin veel belangstelling voor dit liturgisch meubel. Toch behoort die koorafsluiting, hoewel niet gewild, tot de meest bekeken kunstwerken in de stad. Inderdaad, jaarlijks bezoeken honderdduizenden deze Mariale bidplaats en bewonderen o.a. de gotische architectuur en in feite meteen dit doksaal. Het lijkt

° Lic. Kunstgeschiedenis, Legeweg 153, 8200 Brugge.

1. J. Steppe, *Het koordoksaal in de Nederlanden*, in *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone Kunsten nr. 7*, Brussel, 1952, p. 68, 365, 372 en 392-393.

2. A. Deschrevel, *Het doksaalensemble in de O.-L.-Vrouwekerk*, in *West-Vlaanderen*, XIV, m. 82, juli-augustus 1965, p. 282.

3. J. Gailliard, *Ephémérides brugeoises, ou relation chronologique des événements qui se sont passés dans la ville de Bruges, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Brugge, 1847, p. 185; J. Weale, *Bruges et ses environs*, Brugge, 1862, p. 77 (1875, p. 124); A. Duclos, *Bruges. Histoire et souvenirs*, Brugge, 1910, 1976, p. 474; J. de Vincennes, *Kerken te Brugge*, Brugge, z.d., p. 54; V. Vermeersch, *Brugge, duizend jaar kunst. Van Karolingisch tot Neogotisch 875-1875*, Antwerpen, 1981, p. 319-321; F. Vromman, *Kunstwerken in de Brugse Kerken en Kapellen*, Brugge, 1986, p. 68-69.

Afb. 1. Detail uit het zeventiende-eeuws schilderij met voorstelling van het interieur van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk, toegeschreven aan Jan Baptist van Meunincxhove. Het renaissance doksaal is duidelijk zichtbaar. (Brugge, privé-verzameling).

dan ook meer dan verwonderlijk dat tot dusver geen enkele auteur daarover een diepgaande studie schreef. Onze bijdrage poogt die leemte gedeeltelijk op te vullen.

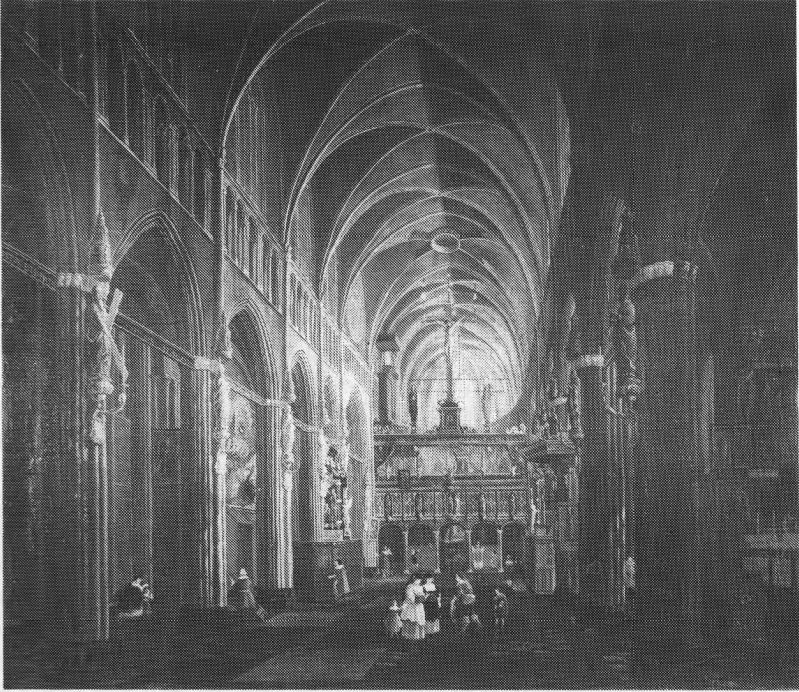
Vermoedelijk al in de dertiende eeuw was het koor van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk met een doksaal afgesloten⁴. Over dit gotische kerkmeubel zijn de gegevens schaars. Noch over een precieze datering, noch over de uitvoerders of over het uitzicht bezitten we inlichtingen. Dit doksaal leed, net zoals de andere Brugse specimens, sterk ten tijde van de geuzen. Het werd dan ook omstreeks 1589 (?) vervangen door een nieuw, dat duidelijk renaissancistische stijlkenmerken vertoonde. Aan de hand van twee schilderijen met gezicht op het interieur van die kerk, kunnen we ons een idee vormen van het uitzicht. Het ene doek (91 x 121 cm) wordt toegeschreven aan Jan Baptist van Meunincxhove (+ Brugge 1703) (zie afb. 1)⁵. Dit werk, gepenseeld in de tweede helft van de zeventiende eeuw, bezorgt ons een aantal interessante details. We krijgen een kijk op het interieur vanuit het westen naar het oosten. Een identiek gezicht wordt ons door een ander doek (101 x 120 cm), uit dezelfde periode, bezorgd (zie afb. 2). Dit schilderij, dat met enkele personages werd gestoffeerd, zou van de hand van Hendrik van Minderhout (Rotterdam 1632 - Antwerpen 1696) zijn. De kompositie van beide is grotendeels identiek. Het is vooral dit laatste kunstwerk dat als inspiratiebron diende voor de beschrijving van het laat-rennaissance doksaal⁶. Behalve een summier beschrijving bezorgen de auteurs ons hier evenmin namen van uitvoerders en schijnt de aanmaakdatum te schommelen tussen 1589 en het eerste decennium van de zeventiende eeuw. Dit ontbreken van gegevens en het twijfelen aan een juiste datering kan onder meer worden verklaard doordat de rekeningen van de bidplaats uit die periode niet bewaard bleven⁷.

4. A. Duclos, *op. cit.*, p. 323 en J. Steppe, *op. cit.*, p. 68.

5. J.L. Meulemeester, *Meunincxhove, Jan Baptist van*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek. Deel 12*, Brussel, 1987, kol. 554.

6. Zie vooral J. Gailliard, *op. cit.*, p. 185 ; J. Weale, *Peintres brugeois. Les Claeisins (1500-1656)*, in *Hand. van het Genootschap voor Geschiedenis van Brugge*, LXI, 1911, p. 64-65 ; J. Steppe, *op. cit.*, p. 365 ; V. Vermeersch, *Verloren kunstschatten en ornamenten, in West-Vlaanderen*, XIV, nr. 82, juli-augustus 1965, p. 276 en A. Deschrevel, *op. cit.*, p. 282.

7. Zie M. Vandermaesen, *Inventaris van het oud archief der kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge*, Brussel, 1984, p. 236.

Afb. 2. Schilderij uit de zeventiende eeuw met binnenzicht in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk. Hendrik van Minderhout voerde dit doek uit (Brugge, O.-L.-Vrouwekerk).

Dit horizontalistisch geïnspireerde doksaal, met vijf arcaden en met een hoge houten en blinde borstwering, was rijkelijk met beelden opgesmukt: een Mariaskulptuur met heiligenbeelden in het midden en boven de rondbogen mogelijk de evangelisten. De heiligenbeelden stonden op consoles en in nissen. Verder prijkten er kandelaar-dragende engelen op de leuning. De uitspringende ronde ambo in het midden diende eventueel voor de schriftlezingen en/of de preek. Erboven verrees een machtig nu nog gedeeltelijk bewaard triomfkruis met de beelden van Maria en Johannes. Onder het kruis kronkelde een gruwelijke slang en lag er een doodshoofd. Het geheel rustte op een monumentale en met gevleugelde engelkopjes versierde balk. Algemeen wordt aangenomen dat de Bruggeling Jan Aerts dit gewrocht realiseerde circa 1597. Uit de al vermelde afbeeldingen blijkt ook dat het orgel, met erboven waarschijnlijk een Mariaskulptuur en opgesmukt met ander beeldhouwwerk, zich toen tegen

de linkerkant van het koortriforium bevond. Kanunnik Duclos meent echter dat dit slechts het kleine orgel was en dat er een groter muziekinstrument tegen de westwand van de kerk was bevestigd⁸.

In het eerste kwart van de achttiende eeuw diende dit doksaal plaats te maken voor een klassicerend exemplaar. De geschiedenis daarvan begint eigenlijk in 1721. De kerkmeesters van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk beslisten toen namelijk een nieuw orgel te laten vervaardigen. De overeenkomst daartoe tussen de al vermelde kerkmeesters en orgelbouwer Cornelis Cacheux dateert van 18 mei 1721. Het kontrakt komt voor zowel in het resolutieboek als in een afzonderlijke lias met nog andere gegevens over dit instrument, zoals een overzicht van de verschillende registers, kwitanties en een visitatie van het orgel⁹. Er werden twee modellen ontworpen waaruit de kerkmeesters moesten kiezen¹⁰.

Cornelis Cacheux zag het levenslicht in 1687 te Kamerrijk. Als orgelmaker vestigde hij zich in 1719 te Atrecht. Daar vervaardigde hij het nieuwe orgel voor de Brugse O.-L.-Vrouwekerk. Hij overleed in 1738 doordat hij tijdens bezigheden aan het nieuwe orgel te Tielt een spin zou hebben ingeslikt. Voor Brugge realiseerde Cacheux ook nog de orgels van de Potterie (1723) en de voormalige Sint-Walburgakerk (1738)¹¹.

8. A. Duclos, *op. cit.*, p. 474.

9. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouwekerk, oud archief, nr. 1177 (resolutieboek 1696-1767), f° 55 v-56 r.

Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1422bis, los dokument. M. Vandermaesen vermeldt in zijn inventaris (*op. cit.*, p. 245) verkeerdelijk het nummer 1422. Die lias bevat enkel stukken i.v.m. klokken en niets over het orgel.

10. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouwekerk oud archief, nr. 1226, rekeningen 1 juli 1720-30 juni 1722, geen folio-aanduiding: "Betaelt aan C. Cacheux over het maecken van twee modellen van teene orghel bij quittantie..." en "Betaelt aendeselven Cacheux de somme van L. 50.0.0 schellingen op minderinghe van het accoordt met hem aenghegaen nopens het maecken vanden selven orghel, bij...".

11. E.G.J. Gregoir, *Historique de la Facture et des Facteurs d'Orgues*, Antwerpen, 1865, p. 83, p. 149 en p. 179; G. Potvlieghe, *Cacheux*, in *Elseviers encyclopedie van Vlaanderen*, Brussel, 1973, deel 2, p. 87-88; J.P. Felix, *Sur la fin du facteur d'orgues Corneille Cacheux, d'Arras (10 juillet 1738)*, in *L'organiste*, X, 4, 1978, p. 177-179 en L. Lannoo, *Het Cacheux-orgel van de Sint-Walburgakerk*, in *Sint-Walburga. Een Brugse kerk vol geschiedenis*, Brugge, 1982, p. 145-174.

Wat het orgel betreft bewijzen we o.a. naar F. van der Mueren, *Het orgel in de Nederlanden*, Brussel, 1931, p.139; P. François, *Brugse orgelmakers*, in *Biekorf*, XLIX, 7-8, 1948, p. 159 (maakt een vergissing en schrijft O.-L.-Vrouwekerk in plaats van Sint-Walburga) en p. 161; M. Vanmackelberg, *Les Orgues d'Arras*, in

Afb. 3. Een foto uit 1906 met een algemeen gezicht in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk.

Op 8 juli 1722 kwam het nieuwe orgel voor de Brugse O.-L.-Vrouwewerk aan ¹². Het kon echter niet in het midden van het doksaal geplaatst worden. Was het instrument te groot en het kerkmeubel te klein? Stond het triomfkruis de plaatsing ervan in de weg? Beantwoordde het niet aan een esthetisch kompromis met het uitzicht van het renaissancedoksaal? Op de vergadering van de kerkmeesters wordt geopperd het orgel achteraan in de kerk, dit is aan de westzijde, op te stellen. In een speciale bijeenkomst (op 11 juli 1722) beslisten de kerkmeesters contact te nemen met Jan Verkruids (Vercruce, vander Cruijcen...), architect van zijne Keizerlijke en Koninklijke Majesteit, die de volgende dag al de toestand komt bekijken ¹³. Deze bouwmeester verbleef op dat ogenblik regelmatig te Brugge voor de gedeeltelijke wederopbouw van het Landhuis van het Vrije (1721-1727) ¹⁴. De in 1674 te Amsterdam geboren architect tekende ook de plannen voor een nieuwe refter voor de jezuïeten te Brugge. Vermoedelijk woonde Verkruids toen in Brussel. In zijn testament, opgemaakt te Brugge op 23 mei 1726, fundeerde Verkruids een gasthuis in Hermalle-sous-Argenteau, nabij Luik.

Verkruids stelt blijkbaar voor een nieuw doksaal te realiseren, waarvoor hij modellen zal ontwerpen ¹⁵. Al op 23 augustus 1722 worden die maquettes met ramingen betreffende de kosten aan de kerkmeesters gepresenteerd ¹⁶. Het doksaal zou achteraan in de bidplaats

Mémoires de l'Académie des Sciences, Lettres et Arts d'Arras, Atrecht, 1963, 3, p. 124; A. Schouteet, *Stukken betreffende de bouw van een orgel in de O.L.V.-kerk (te Brugge) 1721, 1724*, in *Bouwstenen voor een geschiedenis der Toonkunst in de Nederlanden*, Amsterdam-Utrecht, 1971, deel 2, p. 55-57; F. Peeters en M.A. Vente, *De orgelkunst in de Nederlanden*, Antwerpen, 1975, p. 226; L. Lannoo, *De Brugse orgelmakers en hun familie*, Brussel, 1982, p. 23 en A. Fauconnier en P. Roose, *Het historisch orgel in Vlaanderen. Deel IV*, Brussel, 1986, p. 61-71 (met bibliografie).

We danken de heer L. Lannoo uit Brugge voor zijn hulp.

12. Brugge, Rijksarchief, fonds Kerkfabriek O.-L.-Vrouwewerk, oud archief, nr. 1177 (resolutieboek 1696-1767), f° 57 r.

13. Brugge, Rijksarchief, fonds Kerkfabriek O.-L.-Vrouwewerk, oud archief, nr. 1177 (resolutieboek 1696-1767), f° 57 r.-57 v.

14. D. van de Castele, *Souvenirs rétrospectifs sur le Palais des Princes-Evêques de Liège*, in *Journal de Liège*, 1 maart 1909; A. Duclos, *op. cit.*, p. 446 en L. Devliegheer, *De Keizer Karel - schouw van het Brugse Vrije*, in *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen. Deel 10*, Tielt, 1987, o.a. p. 28-30.

We danken de Heer L. Devliegheer voor de hulp.

15. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouwewerk, oud archief, nr. 1177 (resolutieboek 1696-1767), f° 57 v.

16. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouwewerk, oud archief, nr. 1177 (resolutieboek 1696-1767), f° 58 r.

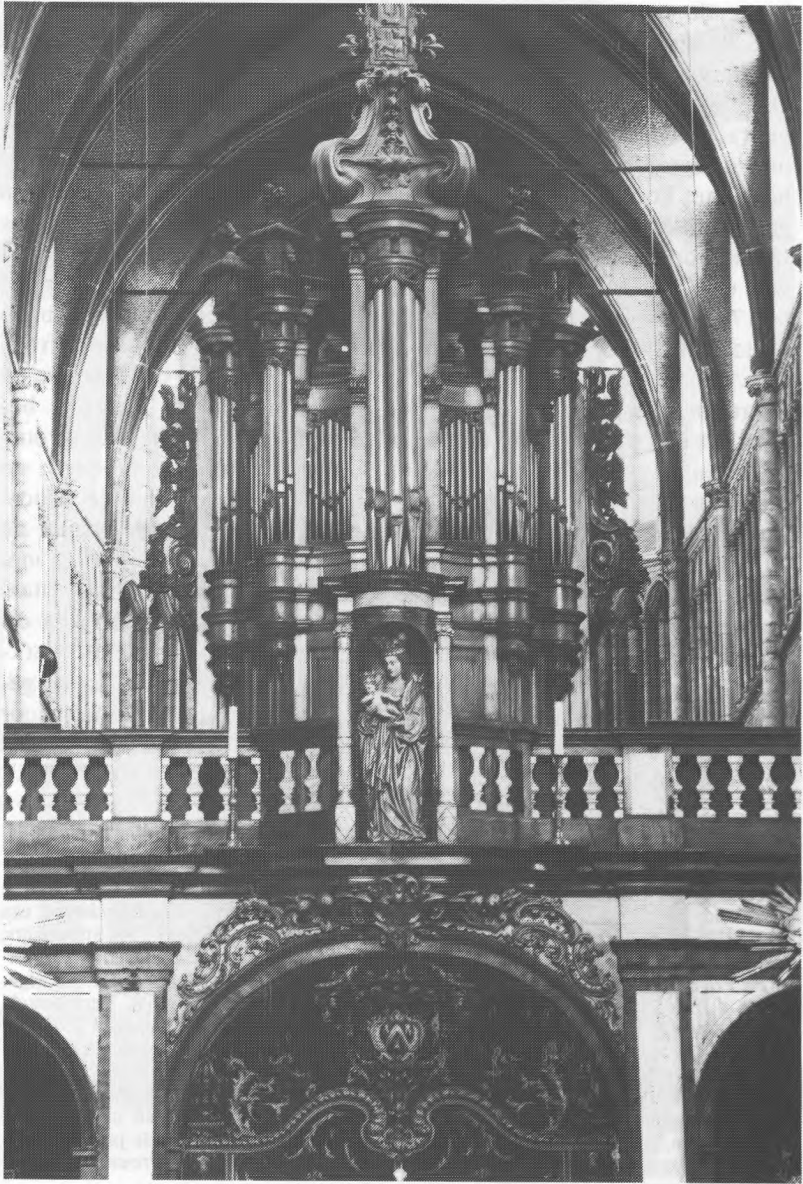
tegen het grote venster worden opgetrokken. Uiteindelijk gebeurt dit niet en laten de kerkmeesters het renaissancemeubel afbreken en vervangen door een naar plannen van Verkruids uitgevoerd doksaal. De architect ontvangt daarvoor regelmatig zijn salaris¹⁷. Dit alles verklaart ongetwijfeld de eerder archaische vorm van dit kerkmeubel, dat stilistisch wel aan de tijdsfeer beantwoordt maar dat inzake liturgische vereisten als verouderd dient bestempeld. Inderdaad in de eerste helft van de achttiende eeuw bestond er te Brugge een klassicerende stroming, die zowel in een aantal gebouwen - zoals de kerk van het Engels klooster, het paleis van het Brugse Vrije en enkele herenwoningen - als in skulptuur en in aspecten van de kunstnijverheid zichtbaar is. Dat de visie van de ontwerpen en de invloed van de Franse Lodewijk XVI-stijl hier niet uit te schakelen zijn, zal wel niemand loochenen. Het vrij strenge karakter van het doksaal van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk getuigt minder van de conservatieve houding van de opdrachtgevers, zoals algemeen werd aangenomen¹⁸, dan wel van de gewijzigde plaatsing en van de toen heersende smaak. De nieuwe ideeën in verband met de ruimtebewerking en de veranderde opvattingen lieten de plaatsing van een afsluitend doksaal niet meer toe. Vele dergelijke meubels werden dan ook afgebroken. De Franse abbé J.B. Thiers schrijft tegen dit 'ambonoclasme' in 1688 een heftig verweerschrift en stelt een kompromisoplossing voor: het oprichten van twee tribunes, die niet meer met elkaar verbonden zijn aan weersijden van de kooringang. Een voorbeeld daarvan vinden we in de Sint-Baafskatedraal te Gent en het dateert dan nog van 1761-1767. Die massieve muurdammen werden onder de leiding van beeldhouwer-bouwmeester Pieter Antoon Verschaffelt (1710-1793) opgericht. De toegang tot het koor bleef volkomen vrij¹⁹. Ook in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk vormt de centra-

17. Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1463, los dokument en fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouwekerk, oud archief, nr. 1226, rekening 1 juli 1722 - 30 juni 1724, geen folio-aanduiding en rekening 1 juli 1724 - 30 juni 1726, geen folio-aanduiding.

18. J. Steppe, *op. cit.*, p. 393 en overgenomen door V. Vermeersch in *Brugge, duizend jaar kunst* (*op.cit.*, p. 321).

19. J. Steppe, *op. cit.*, p. 392.

Zie ook J. Van Ackere, *Barok en classicisme in België (1600-1789). Bouwkunst, monumentale beeldhouwkunst*, Brussel, 1974, p. 48; M. Vanroose, *De beeldhouwkunst van de 18de eeuw, in Gent. Duizend jaar kunst en cultuur. Deel 1*, Gent, 1975, p. 511 en J. van Ackere, *Bidden met de beitel*, in *Vlaanderen*, XXX, januari-februari 1981, nr. 180, p. 27.

Afb. 4. Het orgel van Cornelis Cacheux uit het begin van de achttiende eeuw in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk.

le arcade een brede opening, die aldus een verbinding vormt tussen middenbeuk en koor. Een fraai smeedijzeren hek van de uit Diest afkomstige Michiel Pulin(c)x uit 1767 en naar een ontwerp van Jan Garemijn vormt de enige zichtbare belemmering^{20 21}. Het erop aangebracht wapenschild (van keel, met keper van goud en beladen met drie torens van hetzelfde, het schild getopt met een priesterhoed met koorden aan iedere zijde, beide eindigend in zes kwasten geranschikt in die rijen, alles van sabel en met onderaan het devies 'Pacem opto' (Ik verkies vrede) van de 42ste proost van het kapittel van de O.-L.-Vrouwekerk, de Gentenaar Joannes van der Stricht (+ 1775), herinnert ons aan zijn schenking. Dit koorhek (zie afb. 5) bestaat uit twee smalle pilasters, een dubbele vleugel deur met fronton, die versierd is met gedreven en geciseleerde of gegoten en vergulde koperen ornamenten. De bekroning van de pilasters bestaat uit een opengewerkte siervaas. Het asymmetrische duikt vooral op in de krullen en tegenkrullen die met allerlei bloemen en bladeren zijn verlevendigd. Het heraldisch motief van de proost steekt in een medaillon. Ook de slotplaten beantwoorden aan de stilistische eigenschappen van dit hek. De rococostijl ervan, met sierlijke krullen, speels bewogen lijnen en vergulde opsmuk, staat in contrast met het sobere doksaal. De zijkompartimenten van dit liturgisch meubel werden als grote blindbogen afgewerkt. Merkwaardig, maar waarschijnlijk wel om financiële redenen, is dit gewrocht vooral in steen, gips en hout (en niet in marmer, zoals door sommige auteurs vooropgesteld) gerealiseerd. Wel werd het geheel gemarmerd.

20. Zowel over de datering als over de uitvoerder van het koorhekken bestaat grote verscheidenheid. Onze gegevens putten we uit A. Schouteet, *Ghedinckboeck van M.F. Allaert. Brugse kroniek over 1713-1787*, Brugge, 1953, p. 33; A. Stroobants, *Het ijzersmeedwerk toegepast in de bouwkunst te Gent, Brugge en Antwerpen, vanaf de XIIIde tot in het begin van de XIXde eeuw. Een vergelijkende studie*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Gent, 1977-1978, deel IV, p. 746; V. Vermeersch, *op. cit.*, p. 357 en A. Stroobants, *Ijzersmeedwerk te Brugge*, in *Jaarboek 1985-86. Stad Brugge. Stedelijke Musea*, Brugge, 1987, p. 187 (maar verkeerde tekst bij de illustratie p. 189).

A. Duclos (*op. cit.*, p. 474) en J. de Vincennes (*op. cit.*, p. 54) vermelden Pieter Kinsoen als smid, A. Deschrevel (*op. cit.*, p. 282) eveneens Kinsoen met ca. 1725 als datum en F. Vromman schrijft ook Kinsoen af en meent 1742 als jaar van aanmaak te moeten aanhalen. In de rekeningen van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk vinden we daaromtrent geen spoor.

21. B. De Prest, *Directeur Jan Garemijn als kunstschilder, in 250 jaar academie voor schone kunsten te Brugge*, Brugge, 1970, p. 100.

Afb. 5. Het achttiende-eeuwse smeedijzeren hek van Michiel Pulin(c)x in de doorgang van het doksaal. Bemerkt het wapenschild van de schenker Joannes van der Stricht.

De werken voor het optrekken van het doksaal dienen gesitueerd vanaf eind 1722 tot in het begin van 1724. Dit leiden we af uit de betalingen die zelfs nog doorlopen tot 1726-1728²² en uit het feit dat de organist van de minderbroeders, Franciscus Solanus van Driessche, op 19 augustus 1724 gevraagd wordt om het orgel te controleren²³, wat een dag later trouwens ook gebeurt. Volgens de recollet beantwoordt het instrument aan de gestelde eisen²⁴. Tal van ambachtslieden werken mee aan de opbouw²⁵: Joannes Andries Anneessens levert witte en blauwe arduin - daarmee worden o.a. de pilasters gemaakt, Ferdinand Coucke balken en houten ribben, timmerman Franciscus Synaevae allerlei soorten hout, Franciscus van Steenweghe het smeedwerk, steenhouwer Jan Dupon levert kalk en gips en werkt aan de konstruktie, Anthone Raffel de spijkers, Gilles Fernels plafonneert en mandenmaker Anthone Mourus verkoopt "enighe ghecruyste traillien van wissen". Enkele uitvoerders dienen speciaal vermeld. Schrijnwerker Frans Janssens bekleedt het nieuwe doksaal. Volgens zijn kontrakt van 31 maart 1723 met de kerkmeesters moest er goed en droog wageschothout worden gebezigd²⁶. Het is duidelijk dat de overeenkomst verder allerlei richtlijnen voor de Brugse ambachtsman bevat en dat hij tevens moest werken volgens het model. Verder vernemen we dat Janssen, die een aantal niet onaardige functies in het Brugse ambacht van de schrijnwerkers bekleedde²⁷, ook het hout moet leveren voor de beeldsnijder, de drie blaasbalken moet bekleden zoals die op het doksaal van de paters jezuïeten en dat de opdracht voltooid moet zijn in zes weken startend op één april 1723. Heel wat hout wordt

22. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouw, oud archief, nr. 1226, rekeningen 1 juli 1726 - 30 juni 1728, geen folio-aanduiding.

23. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouw, oud archief, nr. 1177, f° 63 r.- 64 r.

24. Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1422 bis, los dokument. Zie ook de verwijzing in noot 23.

25. Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouw, oud archief, nr. 1226, rekeningen 1 juli 1722 - 30 juni 1724, geen folio-aanduiding en rekeningen 1 juli 1724 - 30 juni 1726, geen folio-aanduiding.

26. Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief nr. 1463, los dokument. Zie bijlage. Voor de betaling aan Frans Janssens zie dezelfde lias (kwitanties), maar ook Brugge, Rijksarchief, fonds kerkfabriek O.-L.-Vrouw, oud archief, nr. 1226, rekening juni 1722 - juni 1724, geen folio-aanduiding.

27. A. Vandewalle e.a., *Brugse ambachten in documenten. De schoenmakers, timmerlieden en schrijnwerkers (14de - 18de eeuw)*, Brugge, 1985, p. 161 en p. 162.

blijkbaar van buiten Brugge aangebracht. Pieter Reynax ontvangt dan ook het pondgeld daarvoor²⁸. Meester-timmerman François Vynaegie levert niet alleen arduin en hout, maar konstrueert ook de stellingen en maakt de trap²⁹. Uit arduin worden de pilasters met kapitelen en basissen en een van de architraven vervaardigd. Dit wordt uitgevoerd door de aan de kerk verbonden metselaar Pauwels Feys. Hij levert trouwens ook kalk en stenen³⁰. Frans Catelaen (Cattelaen), vermoedelijk behorend tot een Brugs beeldhouwersgeslacht, skulpteert niet alleen delen van het doksaal, maar eveneens versieringen voor het orgel, zoals de bollen, de vijf vazen en de twee vleugels aan weerszijden ervan. Die laatste zijn opgesmukt met bladeren, bloemen en gevleugelde engelkopjes. Voor dit orgel levert Guillaume Bruneel de stoel en vermaakt in 1726-1728 de blaasbalken. En Jacob Suweyns (+ Brugge 1741), die op 11 november 1714 als leenknacht bij Guillaume Speyndler wordt ingeschreven en op 16 mei 1718 vrijmeester werd in het schildersambacht en er verschillende funkties in de eed zal bekleden³¹, voert schilderwerken uit en levert verf en olie. Vooral het bovenste gedeelte bestaat uit beschilderd hout. De lijst werd zeker door Suweyns geleverd. Het is duidelijk dat Cacheux zijn orgel pas plaatst als het doksaal klaar is. De orgelkast wordt gerealiseerd door de al vermelde Frans Janssens. Beiden, Cacheux en Janssens, ontvangen volgens de rekeningen regelmatig hun vergoedingen³². Die orgelkast bestaat uit in- en uitspringende halve cilindrische delen waarin pijpen steken. De al vermelde vazen prijken bovenaan. Het oudere triomfkruis heeft een plaats boven het orgel gekregen.

Het doksaal van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk bestaat uit drie grote bogen, vermoedelijk in bepleisterd arduin en vervolgens gemarmerd. Tussenin springen pilasters wat naar voren. Het plafond van de uiterste arcaden is versierd met cassetten, met daarin een verguld

28. Zie de rekeningen (noot 25) en los dokument in Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1463.

29. Zie de rekeningen (noot 25) en een los dokument in Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1463.

30. Zie de rekeningen (noot 25) en een los dokument in Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1463.

31. C. Vanden Haute, *La corporation des peintres de Bruges*, Brugge-Kortrijk, z.d. (1913), p. 154 a, 157 a, 160 a, 160 b, 162 a, 162 b en 208 a.

32. Zie bijvoorbeeld Brugge, Rijksarchief, kerkfabriek O.-L.-Vrouw, oud archief, nr. 1226, rekening 1 juli 1726 - 30 juni 1728, geen folio-aanduiding.

bloemmotief. In het midden en bovenaan de bogen prijkt een versiering bestaande uit vergulde houten stralen en wolken met gevleugelde engelkopjes uit gips. Aan de ene zijde vinden we het Maria-monogram, aan de andere kant het IHS-symbool. Boven de grotere middenboog werd er (later ?) een enorme rococo-versiering aangebracht met een afwisseling van vergulde en wit-gipsen ornamenten. Boven de arcade is er een dubbele architraaf en de balustrade, die net zoals de rest van het doksaal bestaat uit een afwisseling van witte en zwarte marmering. De leuning is wel met een aantal spijlen opengewerkt. In het midden prijkt er een halve ronde nis met aan weerszijden een zuiltje met verguld kapiteel. Enkele goudkleurige banden sieren de witte schacht ervan. Het gepolychromeerde Maria-beeldje in de nis komt van het renaissancedoksaal en dateert uit de zestiende eeuw³³. Links en rechts, op de zuilen, prijken de skulpturen van de aartsengel Gabriel en O.-L.-Vrouw. Samen stellen ze de boodschap voor. Die kunstwerken dateren vermoedelijk eveneens uit de zestiende eeuw. De zijkompartimenten van het doksaal werden als grote blindbogen opgevat. Mogelijk stonden in die arcaden zijaltaren. Dit was zeker niet uitzonderlijk. Uit de kerkrekeningen 1726-1728 vernemen we in elk geval de bouw van twee dergelijke kerkmeubels³⁴. Waarschijnlijk tekende architect-ingenieur Verkruys de ontwerpen. Twee van zijn steenhouwers leverden in elk geval het arduin voor die altaren. Metselaar Pauwels Feys en steenhouwer Jan Aerts voerden de werken uit. Nog een aantal andere ambachtslieden hielpen mee aan de realisatie : smid Pieter Simoens, schilder Eustachius Malfeyt, timmerman Pieter Brulere en Frans Feijts leverde kalk. Jan Pugenier veegde de kerk na de bouw van de altaren in 1726. De altaren werden op 17 augustus 1727 gewijd³⁵. Andries Ameye luidde daarvoor de klokken.

Het doksaal van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge kan gemakkelijk onder de klassicerende barok worden gesitueerd. Stilistisch beantwoordde het aan de tijdssfeer en die strengere vormgeving vinden we in die periode nog in andere kunstuitingen in Brugge terug. Het

33. J.K. Steppe, *op. cit.*, p. 392-393 ; A. Deschrevel, *op. cit.*, p. 282 en F. Vromman, *op. cit.*, p. 68.

34. Brugge, Rijksarchief, kerkfabriek O.-L.-Vrouw, oud archief, nr. 1226, rekening 1 juli 1726 - 30 juni 1728, geen folio-aanduiding.

35. In de handelingen van de toenmalige bisschop (Brugge, archief bisdom) wordt die wijding niet vermeld. Ook de bouw van het doksaal werd in de handelingen niet genoteerd.

Afb. 6-7. Allerlei ornamenten op de balustrade aan de achterzijde van het doksaal.

koor van de bidplaats wordt praktisch volledig door het doksaal afgesloten. Enkel de brede centrale opening verbond visueel schip en koor. Zo'n konstruktie kwam niet overeen met de ideeën van de contrareformatie en met de heersende gedachte van de liturgie. Wat dit laatste betreft, mogen we niet vergeten dat het doksaal in feite werd gerealiseerd als basis voor een nieuw orgel en dat het eigenlijk aan de westzijde moest worden opgetrokken. Dit verklaart de geslotenheid van het kerkmeubel. Dus van konservatisme van de kerkmeesters is er geen sprake. Aan de hand van enkele archiefdocumenten konden we dit doksaal tevens juister dateren en de namen van de uitvoerders ontdekken. Dat de vermenging van stilistisch en archivalisch onderzoek noodzakelijk is, wordt door deze bijdrage onderstreept. Hopelijk kunnen nog heel wat kunstwerken op zo'n manier worden onderzocht³⁶.

36. Verantwoording van de foto's : Brussel, A.C.L. : nrs. 2, 3, 6, 7 en 8. Oostkamp, foto J. Breyne : nrs. 1, 4, 5.

Afb. 8. Het gepolychromeerde Mariabeeldje dat afkomstig is van het voormalige renaissance-doksaal van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk.

BIJLAGE

Kontrakt tussen de kerkmeesters van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk en Frans Jansens om bepaalde werkzaamheden aan het doksaal van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge uit te voeren, 31 maart 1723.

- Brugge, Rijksarchief, nieuw kerkarchief, nr. 1463, los document

Conditien op de welcke de heeren kerckmeesters vande collegiale kercke van Onse L. Vrouwe in Brugghe op hedent den 31. den maerte 1723 (a). aenbesteden minstbiedende de naeste het maecken vande becleedijnghe vanden nieuwe doxsael, ende eene nieuwe balustrade inde selve kercke, ende dat volghens het model hier onderstaende mitsgaders het ander groot model alhier oock gheexhibeert, als volgt,

1. Door korten tijdt sijn alle de ornamenten in de frise niet uijtgeteeckent maer moeten over al ghemaect worden soo van vooren, als van ter sijden den doxsael gelijk geteeckent staet A. (b)
2. Sal alles van goet droogh wagheschot gemaect worden als oock het becleeden der balcken boven op den doxsael welke sal dienen voor lessenaer om de boecken op te legghen.
3. Daer is te noteren dat de pilieren sijn van ses en ses duijmen en sullen vierkant gesteken worden volghens de teekenijnghe die is staende op het groot modelle.
4. Voorts sal den aennemer moeten becleeden alle de balcken met lijsten van onder, van boven, van sijden, ende van binnen.
5. Item sal hij moeten opnagelen ende lijmen alle het sniewerck ende aenden beeldesnijder leveren alle het houdt noodigh tot sijn werck.
6. Item sal hij moeten becleeden de drie blasebalcken met eene casse gelijck de gonne op den doxsael vande pp. Jesuïten becleet sijn, alsoock sal hij moeten becleeden de windtbuise tot de blasebalcken loopende naer den orghel.
7. Daerenboven moet den aennemer bedecken de balcken van binnen den nieuwen doxsael met duijmplancken gheschaeft gelijck het ander werck.
8. Tot alle welck voorschreven werck hij moet maken de stellinghnen met leverijnghe van alle t'gonne tot de selve stellinghnen sal noodigh wesen, sonder van alle het selve werck ende leverijnghen ijert meer te moghen pretenderen t'sij van overwerck ofte ander op wat pretext het soude moghen wesen als de somme waervooren hij het selve hier onder sal aengenomen hebben.

Het doksaal van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge

9. Den aennemer sal sijn werck moeten voltrekken outhier ende ses weken gehinnende den eersten april 1723, (a) t'welcke alsoo volmaeckt sijnde sullen d'heeren besteders t'selve overnemen ende laeten oversien bij mannen dies verstaende wedersijts te kiezen.
10. Ende in cas de gecozen mannen oordeelden daeraen ijet te manquieren t'sij naer de conste volghens het voorenstaende ende het ander groot model, of naer de voorschreven conditien, soo sal den aennemer verblijgiert sijn t'selve te ermaken ofte verbeteren sijn 't selve te ermaken ofte verbeteren soo werd tot dies t' selve werck ten vollen gheapprobeert sal wesen sonder ijet voorderste connen pretenderen als de somme hieronder te arrestteren.

Ten selven daeghe aenghenomen door François Janssens minstbiedende voor de somme van tsestich ponden grooten courant gheldt, torconde desen eenendertichsten maerte 1723. Voorseijt.

Frans Jansens (c)

- (a) dit jaartal werd onderlijnd
- (b) de letter A verwijst blijkbaar naar het onderwerp
- (c) handtekening

DE "AREA" TE BRUGGE : VAN ZONDAGSSCHOOL TOT BEROEPSSCHOOL, 19de-20ste EEUW

A. VERVENNE °

In 1908 kreeg Achiel Lauwers enkele lokalen van de Brugse Zondagsschool "de Area" ter beschikking om er een beroepsschool te beginnen. In onderhavig artikel wordt nagegaan in hoever deze beroepsschool de logische voortzetting kan genoemd worden van de Zondagsschool, zowel wat de gebouwen en de leerprogramma's betreft als de leerlingen en de leerkrachten.

1. Doel van de Zondagsschool

Het is geenszins de bedoeling de geschiedenis van de Zondagsschool te schrijven. Anderen hebben hiertoe reeds belangrijke bijdragen geleverd. Een korte overzichtelijke samenvatting moge volstaan ¹.

Volgens Arthur De Schrevel heeft Remi Driutius, tweede bisschop van Brugge, reeds in 1570 een eerste zondagsschool gesticht. Het bestuur had hij toevertrouwd aan de jezuïet Godfried Wouters († Brugge 1617). Deze kreeg op 23 dec. 1570 pater Joris Colibrant als adjunct. De lessen zouden gegeven worden in de stadshallen, maar in afwachting dat het lokaal vrij kwam, werd les gegeven in de refter van Sint-Donaas, in een kerk, in de voorhal van de Poortersloge en in het Prinsenhof. Het concilie van Trente (1545-63) had aangedrongen om de grote godsdienstige onwetendheid te keer

° Pr., Lichterveldestraat 3, 8851 Koolskamp.

1. A. DE SCHREVEL, *Documents pour servir à la biographie de Remi Drieux*, in *Handelingen Soc. d'Emul.*, XLVI, 1896, p. 255. Jubelgedicht voor Joannes Rommel, 25 jaar bestuurder van de zondagsscholen, 1859.

E. REMBRY, *Historische schets*, in *De Zondagsbode van het Bisdom Brugge*, 6 nov. 1904. L. DE MULDER, *De Brugse zondagsscholen*, in 't *Schrijverke*, Culturele Kring Sint-Anna, jg. 4, 1975, nr 11, p. 6-9.

A. DUCLOS, *Bruges histoire et souvenirs*, Brugge, 1910, p. 299 en 500.

G. DEWAELE, *Van Zondagsschool naar V.T.I.* (onuitgegeven artikel).

W. VAN DIENDEREN, *De zondagsschool in België in de 19de eeuw*, Leuven, 1973 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

te gaan. Maar het valt te betwijfelen of er van het initiatief van Driutius veel in huis gekomen is. In 1580 viel het stadsbestuur in Calvinistische handen. De godsdiensttwisten zaaiden in alle lagen van de bevolking verwarring en ontreddeering.

Na de Geuzentijd was er van de eerste zondagsschool blijkbaar niets over gebleven, want de acta van bisschop Antonius Triest vermelden op 25 november 1618 : "Introducta est scola dominicalis in civitate Brugensi in subsidium pauperum." Een andere hand heeft het woord "introducta" vervangen door "erectio"². Het provinciaal concilie van Mechelen van 1607 had de priesters aangespoord scholen te openen voor de gewone volksjeugd. Velen kenden zelfs de gewone gebeden niet meer. Dank zij de ijver van veel priesters kwamen meerdere volksscholen tot stand. Maar veel ouders zagen er het nut niet van in en hielden hun kinderen thuis om mee te werken en mee te verdienen. Om deze jongeren toch een minimum aan onderwijs te geven werden zondagsscholen geopend.

In 1628 waren er al drie zondagsscholen³. De jongens kregen les in de Stadshallen. Zij kregen de naam van "barbaren", tekenend voor de verwildering van de ongeschoolde volksjeugd. De meisjes, die nog minder dan de jongens dagonderwijs genoten, konden naar de zondagsschool in de Makelaarskapel in de Sint-Jorisstraat ofwel in de Sint-Christoffelkapel op de Markt tegenover de Halletoren. Omwille van die kapellen werd de zondagsschool ook vaak "de Kapelle" genoemd. In de voormiddag volgden de kinderen eerst de H. Mis en daarna leerden zij wat lezen en schrijven. Na de middag werden zij door de paters jezuiteten onderwezen in de christelijke lering, dikwijls om toegelaten te worden tot de eerste communie op twaalfjarige leeftijd.

Het doel van de zondagsschool was eerst en vooral de geloofskennis en de morele opvoeding verbeteren, maar eveneens enig elementair profaan onderwijs verstrekken aan kinderen, die weinig gelegenheid kregen om school te lopen op de werkdagen. Daarom werden de zondagsscholen jaarlijks ondersteund door de magistraat van de stad. De leermeesters en -meesteressen vormden een soort broederschap onder de bescherming van de H. Carolus Borromeus,

2. B.A.B. (Brugge, *Archief van het Bisdom*), B 11, f° 102 v.

3. *Ibid.*, B 184 Verslag van Denis Stoffels aan paus Urbanus VIII.

aartsbisschop en stichter van zondagsscholen te Milaan ; later vervangen door de Broederschap der twaalf Apostelen, waarvan de naam "Apostolyke Zondagsscholen".

De afschaffing van de Jezuïetenorde in 1773 was een ramp voor de Brugse zondagsscholen. Zij verloren hun bekwame en ervaren bestuurders. Van dan af werd het bestuur toevertrouwd aan diocesane priesters, geholpen door studenten van het Seminarie. Wanneer de Makelaarskapel in 1784 werd afgebroken en in 1786 de Christoffelkapel, verhuisden die zondagsscholen naar het leegstaande college der Engelse Jezuïeten langs de Spiegelrei⁴. Echter niet voor lang, want tijdens de Franse revolutie gingen de zondagsscholen helemaal dicht en verloren zij hun hele bezit.

2. De zondagsschool "De Area"

Wanneer de storm van de Franse revolutie geluwd was, had de Zondagsschool geen eigen lokalen meer. Eerst werd er les gegeven in het oude seminarie (thans bisschoppelijk paleis) en in het verlaten kartuizerinnenklooster, dan in het klooster der paters augustijnen langs de Augustijnenrei en in de Bogaardenschool in de Katelynestraat.

Een gouden jaar voor de Brugse Zondagsschool was 1807, toen een buitengewoon milde weldoener, priester Charles de Schietere de Caprycke met eigen middelen een eigendom kocht in de Nieuwe Gentweg en er een nieuwe school liet oprichten⁵. Charles de Schietere was de zoon van Charles-Albert en Maria-Jeanne de Crits. Hij was geboren in 1762 op de Sint-Annaparochie, studeerde theologie te Leuven, vluchtte bij het uitbreken van de revolutie naar het buitenland en was vanaf 1801 directeur der Zusters Maricolen († 18 juli 1815). Hij werd wel eens "de Brugsche Vincentius" genoemd. De nieuwe school kreeg de latijnse naam mee van de speelplaats in het Jezuïetencollege : "de area". In de Brugse volksmond vervormd tot "de Nooria", in 1908 nog steeds in gebruik⁶.

4. Gebouwd op het terrein van het stapelhuis der Engelse natie "den ingelschen steeger", nu de Rijksbasisschool. De binnenkoer van het college of de "area" zal later zijn naam geven aan de "Apostolyke Zondagsschool de Area".

5. A. de SCHIETERE de LOPHEM, *Histoire de la famille de Schietere, Tablettes des Flandres*, recueil 9, Brugge, 1968. P. POPP, *Plan parcellaire de la ville de Bruges*, 1865. A. SCHOUTEET, *Gedenkwaardige aenteekeningen van Jan-Karel Verbrugge, Brugse kroniek over 1765-1825*, Brugge, 1958, p. 162.

6. A. DUCLOS, *op. cit.*, p. 299.

In ditzelfde jaar 1807 kreeg de Mariaschool een onderkomen in het huis "De Engelsche Poorte", vlak naast de Zondagsschool. Een vijftigtal weeskinderen vonden een thuis in deze Mariaschool, die vanaf 1872 zal overgenomen worden door de Zuster Maricolen⁷.

Alhoewel het Hollands bestuur en daarna ook de jonge Belgische Staat ernstige inspanningen deed om het lager onderwijs beter uit te bouwen, toch bleven de zondagsscholen nog een grote leemte aanvullen. Het beste bewijs daarvan is het groot aantal jongeren die naar de Zondagsschool kwamen. Weldra waren er meer dan veertienhonderd, zodat de school al vlug te klein werd. In 1832 werd zij voor een eerste keer vermeerderd onder het bestuur van priester Leo Van de Poel (1790-1837), die directeur was van de "apostolyke Zondag-School" van 21 juli 1828 tot september 1833. Omstreeks 1855, ten tijde van zijn tweede opvolger Joannes Rommel (1800-1875), directeur van 1835 tot 1875, werd de school met een heel nieuwe vleugel uitgebreid, evenwijdig met Groeninge. Van toen af gebruikten de meisjes van de Area de oude vleugel langs de Nieuwe Gentweg; de jongens betrokken de nieuwe vleugel met toegang langs Groeninge. Om deze toegang mogelijk te maken had directeur Rommel aldaar een perceel verworven.

De éne Zondagsschool in de Nieuwe Gentweg volstond echter niet omdat veel leerlingen te ver woonden; er werd uitgekeken naar andere vestingen. Reeds in 1818 werden een achttal huisjes naast het Potteriegasthuis aangepast, om er een zondagsschool voor de kinderen van de Sint-Anna - en de Sint-Gillisparochie onder te brengen. Voor de kinderen van de Sint-Jacobsparochie werd in 1843 een zondagsschool geopend in het Sint-Joostgasthuis in de Ezelstraat. In 1875 telden de drie Brugse zondagsscholen 4600 leerlingen. Het bestuur van die scholen lag volledig in de handen van de parochiegeestelijken. Algemeen directeur was meestal de rector van het Potteriegasthuis.

Hoofdbedoeling der zondagsscholen was de godsdienstige en zedelijke opvoeding van de kinderen uit de arbeidersklasse. Karel Van Isacker zegt het als volgt: "De Zondagsscholen moesten de jongens en meisjes uit de armenwijken beschermen tegen de bedreiging van de straat en de schadelijke invloed van het gezin. Dames en heren uit 'de beste families' van de stad besteedden hun zondagen aan het

7. *Ibid.*, p. 305.

geven van geestelijke onderrichtingen en lessen in lezen, schrijven en rekenen”⁸. Hij citeert hierbij uit het werk van advocaat Kramp, de bezieler van de Antwerpse zondagsscholen. Ook te Brugge waren het vaak personen uit hogere kringen die hun zondagrust en hun kennis vrijwillig ten dienste stelden van de jeugd uit de volksbuurten. Naast de godsdienstige vorming werd toch ook veel zorg besteed aan de voornaamste vakken, die in de lagere school onderwezen werden⁹. Dit onderwijs werd geregeld door de organieke wet van 23 september 1842¹⁰.

3. De Adultenschool

De jongere leerlingen, van 7 tot 12 jaar, kwamen in de voormiddag naar de Area. Zij volgden de H. Mis en kregen daarna onderricht als voorbereiding tot hun eerste Communie op de leeftijd van 12 jaar. Daarvoor moesten zij zowel de Catechismus als het Communieboekje uit het hoofd kennen. De oudere leerlingen, die reeds hun eerste Communie gedaan hadden, gingen 's namiddags naar de zondagsschool. Na de godsdienstonderrichting vervolmaakten zij zich in het lezen en het schrijven en het opstellen van brieven. Na de schoolstrijd van 1879-83 evolueerde deze afdeling voor oudere leerlingen in de richting van een adultenschool. Reeds tijdens de schoolstrijd had de stad Brugge een officiële adultenschool moeten inrichten in de gebouwen van de Congregatie van de Oostmeers. Uit de inventaris van het aangekochte didactisch materiaal blijkt dat men er een soort technisch onderwijs wilde geven. Wij vonden er “een rumkorffbobijn, een magneet, twee bunsen-elementen, een schijf van Newton, geisslerbuizen, een heronfontein, een model van stoommachine, enz.”¹¹. Na de schoolstrijd werd deze adultenschool opgedoekt. De apostolische zondagsscholen lieten echter hun klassen voor oudere leerlingen als adultenschool inschrijven. Vanaf 1889 ontvingen zij ook subsidies, op voorwaarde dat de helft van de leerkrachten een onderwijsdiploma bezat en dat er tenminste 100

8. K. VAN ISACKER, *Mijn land in de kering*, I, 1830-1914, Antwerpen, 1978, p. 81-82.

9. D. DE HAERNE, *Tableau de la charité chrétienne en Belgique*, Brussel, 1858, p. 66-67.

10. Hernomen in de schoolwetten van 1 juli, 20 sept., 1 juli 1879, 20 sept. 1884 en 15 sept. 1895.

11. Brugge, *Stadsarchief*, bundel : Instruction primaire 1884-1906.

lesuren waren : moedertaal, rekenen en metriek stelsel, tekenen, aardrijkskunde en geschiedenis van België, staatshuishoudkunde en Franse taal. De naam "adultenschool" werd zelden gebruikt ; men hield het bij de traditionele "zondagsschool".

Deze adultenklassen kregen meestal een onderdak in de lokalen van de vrije lagere scholen, zodat men gebruik kon maken van didactisch geschikte klaslokalen en ook van de leerkrachten die aan deze scholen verbonden waren. Zo mochten de adulten van de Sint-Salvatorsparochie gebruik maken van de Sint-Jozefsschool (Slachthuisplein), die van de Magdalena- en Walburgaparochie van de Sint-Gregoriusschool (Violierstraat) en die van de O.-L.-Vrouweparochie van de Sint-Aloïsiussschool in Groeninge, vlak tegenover de poort van de Area. De oudere meisjes van Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Salvators bleven in de lokalen van de Area¹².

Tegen het einde van de vorige eeuw en het begin van de twintigste was er reeds een lichte achteruitgang te bespeuren bij de jongste bezoekers van de zondagsschool, naarmate meer kinderen de lagere school volgden. De wet op de algemene leerplicht werd weliswaar pas op 19 mei 1914 goedgekeurd en de uitvoering vertraagd door de oorlogsomstandigheden, maar de gewoonte om dagelijks school te lopen groeide ieder jaar. Van de andere kant hielden de zondagse ontspanningsmogelijkheden heel wat oudere leerlingen weg uit de zondagsschool. Daarom werden de lessen voor de adulten ook naar de voormiddag verschoven. Niettegenstaande deze terugloop kwamen er in 1903 toch nog 3446 leerlingen naar de Brugse zondagscholen (in 1859 was dit ruim 5000), waarvan 1322 naar de Area.

4. De school van mijnheer Lauwers

In juli 1904 werd op de Brugse O.-L.-Vrouweparochie een nieuwe onderpastoor benoemd : Achiël Lauwers, geboren in 1864 te Ingelmunster. Hij kwam van het Klein Seminarie te Roeselare, waar hij wis- en natuurkunde gedoceerd had. Hij was daar nog geen jaar, toen paus Leo XIII zijn encycliek "Rerum Novarum" de wereld instuurde. Nog hetzelfde jaar 1891 had onderpastoor Van Lerberghe samen met Lauwers een arbeiderssyndikaat voor wevers opgericht. In de studiebonden was Lauwers de geleerde en graaggehoorde les-

12. G. DEWAELE, *op. cit.*,

gever. Maar hij wilde vooral de jonge arbeiders tot beter ontwikkelde vaklieden zien opgroeien. Daarom begon hij vanaf oktober 1897 iedere zondagvoormiddag in een klaslokaal van het Klein Seminarie les in meetkunde te geven aan een dozijn jonge metaalbewerkers. Om meer praktische toepassingen te kunnen tonen, kocht hij een tweedehandse draaibank, monteerde die in zijn studeerkamer en gaf ermee aanschouwelijk vakonderricht. Zo groeide in zijn hoofd stilaan het verlangen om een echte vakschool op te richten. Samen met Van Rietvelde van de Sint-Michielsparochie (Van Lerberghe was in 1902 pastoor van Wevelgem geworden) had hij reeds uitgekeken naar bouwgrond in de Leenstraat. Maar onverwacht werd de leraar op 29 juli 1904 naar Brugge geroepen om er onderpastoor te worden en proost van de Gilde¹³.

Met hartzeer verliet hij Roeselare en zijn geliefd Klein Seminarie. Te Brugge wachtte hem een zware taak. Vooreerst zou hij af te rekenen hebben met de invloed van de verplaatste 'pastoor Fonteyne' en zijn christen-democraten op de Sint-Annaparochie, terwijl hij in de 'Gilde der Ambachten' alleen paternalistische, gemengde vakverenigingen van patroons en werklieden vond, waarin de arbeiders tenslotte niet veel te zeggen hadden. Waar hij te Roeselare zowel bij zijn collega's als bij de werklieden trouwe medewerkers had, stond hij te Brugge zo goed als machteloos en een beetje ontmoedigd.

Dit bleef duren tot 1906, toen één van zijn beste oud-leerlingen, de jonge Achiel Logghe, onderpastoor van de kathedraal werd. De leraar op de O.-L.-Vrouweparochie en de leerling op Sint-Salvators begonnen onmiddellijk samen te werken. Er kwam studiebonden in de Gilde, de gemengde vakverenigingen verdwenen, maar eerder nog dachten zij aan beroepsonderwijs voor hun arbeidersjongens. Met de ondervinding te Roeselare opgedaan mocht Lauwers het wagen : hij zou niet beginnen met een paar cursussen, maar met een echte school, zij het voorlopig nog een avondschool.

In tegenstelling met Roeselare moest hij niet van de grond af beginnen, maar kon hij op voorgaande experimenten voortbouwen. Want vakonderwijs voor jongens was te Brugge niet totaal nieuw. De stad Brugge bezat sedert 1853 haar nijverheidsschool met afdelingen

13. A. VERVENNE, *Het gebeurde 50 jaar geleden*, artikelenreeks in de *Technische weergalm*, oudleerlingenbond V.T.I.B., jg. 1965-1966.

mechaniek, meubelmaken en schrijnwerken, metselen en schilderen. Ook de Gilde der Ambachten, eerst in de Nieuwe Meersch en vanaf 1895 in de Oude Burg gevestigd, had in haar lokalen vaklessen ingericht¹⁴. Maar op enkele uitzonderingen na, waren al die lessen theoretisch; werkplaatsen en machines waren er niet. Er was ook de zondagsschool met haar lange ervaring. Want Lauwers verlangde zijn werkjongens benevens praktische vakkennis, ook een ruime algemene vorming mee te geven. Daarom was het zijn droom zo gauw mogelijk daglessen in te richten en aldus die jeugdige arbeiders uit de fabriek weg te houden.

Hierin werd hij sterk aangemoedigd door zijn collega op Sint-Salvators, Achiël Logghe, van wie de spreuk uit die dagen bewaard gebleven is: "Plaats is er overal, tijd hebt ge aan u zelf en geld moet ge vinden waar het is". Op zijn parochie, achter de ingangspoort van het huis nummer 53 in Groeninge, wist mijnheer Lauwers het oude gebouw staan van de 'Apostolyke Zondagsschool, de Area', dat alleen nog de zondagvoormiddag gebruikt werd. Hij trok naar de pastoor van het Potteriegasthuis Jozef Dugardyn (1855-1929) en naar Jules Dobbelaere op de Walplaats, respectievelijk directeur en voorzitter van de Area en ook naar mevrouw Paul van Caloen de Basseghem, geboren Irma de Neve de Roden, aan wie de school in volle eigendom toebehoorde, om het gebruik van een deel der zondagsschool af te bedelen. In de vleugel van 1855 kreeg hij kosteloos twee kleine klassen ter beschikking en ook twee grotere lokalen, waarin hij een tekenklas en een letterzetterij wou onderbrengen. De rest was echter weinig geschikt om er werkplaatsen in te richten. Daarom besloot hij ook te bouwen. Met de Dames van het Sint-Andreasinstituut kon hij een huurovereenkomst sluiten, waarbij hij mocht beschikken over 189 m² uit hun groententuin, gelegen aan de noordzijde van de speelplaats der zondagsschool¹⁵.

14. J.A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, Tielt, 1982, p. 506. De Nieuwe Meers is nu Zonneke Meers.

15. Brugge, *Archief van de Religieuzen van Sint-Andreas, Journal de la maison de St.-André*, jaar 1908: "S'élève dans notre potager de Groeninghe un beau et vaste bâtiment pour la formation de contremaitres métallurgistes etc. Ce bâtiment s'élève sur une parcelle de notre terrain longue de 21 m. sur 9 m. de large environ, cédée à la demande formelle de Mgr. Waffelaert par l'entremise de Mr. Lauwers, vicaire de Notre-Dame, chargé de diriger cette œuvre. Cette parcelle a été cédée par bail emphytéotique pour une durée de 20 ans, passé devant le notaire Clément Van Caillie de Bruges. Ce bail comporte une redevance annuelle de 5 francs. Cette bâtisse est annexée à l'école dominicale".

Hij zelf tekende de eerste bouwplannen : een gebouw van 10 m lang en 8 m breed, met beneden een werkplaats voor metaalbewerking, op de eerste verdieping een atelier voor garneerders en op de zolderverdieping een timmerwinkel. Op de rechterhoek van het perceel werd een smidse gepland, die 's zondags ook kon dienen als overdekte speelplaats voor de leerlingen van de zondagsschool. Op 8 augustus 1908 kon aannemer Henri De Jans de bouwwerken beginnen.

Een tweede probleem was het vinden van geschikte leerkrachten. Te Brugge had Lauwers een van zijn oud-leerlingen uit Roeselare ontmoet, Remi Cloet, ingenieur burgerlijke bouwkunde en toen werkzaam in 'la Brugeoise'. Om zijn technische bekwaamheid vroeg hij zijn medewerking voor het oprichten van een vakschool. Op zijn verzoek ging ingenieur Cloet enkele bekende beroepsscholen in Gent, Brussel en Luik bezoeken, om zich een beter idee te vormen van wat het worden moest. Voor een afdeling metaalbewerking was het niet gemakkelijk een lesgever te vinden, die voldoende op de hoogte was van moderne werktuigmachines. In zijn studiebond kende Lauwers een jonge smid, Alfons Lenoir, die echter geen ervaring had van machinale metaalbewerking. Daarom nam hij hem mee naar de werkhuizen Demoor te Brussel, waar hij voor 3050 fr een draaibank en een boormachine kocht, op voorwaarde dat zijn toekomstige vakmeester er enkele maanden stage mocht doen, om er te leren draaien en frezen.

Voor de houtbewerking sprak hij Louis Vande Kerckhove aan, schrijnwerker en voorzitter van de christelijke vakvereniging voor houtbewerkers ; voor het letterzetten Jules Van Haecke, werkzaam bij Desclée-De Brouwer. Maar ook onder het personeel van de zondagsschool vond hij enkele lesgevers voor zijn vakschool : voor eerst de onderwijzers Frans Van Iseghem en Joseph Soenen voor de algemene vakken ; verder ook Arthur Rau en Louis Beyne als vakmeesters garneerders-tapissiers ; Leo Geers werd de eerste secretaris-bewaker van de school en later kwam Frans De Buyser in dienst als leraar lichamelijke opvoeding en leermeester letterzetten en drukken.

Nu mochten de leerlingen komen. Lauwers wilde starten met vier afdelingen : metaalbewerking, houtbewerking, garneren-behangen en letterzetten-drukken. De keuze van de eerste drie werd hoofdzakelijk bepaald door de opkomende industrie, - de haven van Zeebrugge was sinds één jaar in gebruik, - en vooral door "La Brugeoi-

se”, een bedrijf dat in volle groei was en gericht op spoorwagenvoerbouw. Men had er goed geschoolde metaalbewerkers nodig voor de treinstellen, houtbewerkers voor de wanden en de banken en garnierders voor de stofferingen. Het was mijnheer Lauwers niet ontgaan dat de beter bezoldigde betrekkingen meestal naar vreemde vaklieden gingen¹⁶. Een aantal van zijn eerste leerlingen waren dan ook jonge werklieden uit La Brugeoise. Directeur Degroot gaf niet alleen toelating om vroeger het werk te verlaten, maar bleef bovendien hun volledig loon uitbetalen. Daarom wilde hij toezicht hebben op hun aanwezigheid in de vakschool. Een leerling kreeg iedere dag in een gesloten bus de lijst der aanwezigen mee, om die in de fabriek voor te leggen.

De afdeling voor drukkers kwam er omwille van Desclée-De Brouwer en de vele kleinere Brugse drukkerijen. De vereniging der letterzetteren en boekdrukkers had reeds af en toe theoretische lessenreeksen ingericht, maar zonder beroepspraktijk.

Lauwers liet bij G. Stock 25 aanplakbrieven en 1000 strooibiljetten drukken. Vooral bij de werkjongens, die regelmatig de studiebonden in de Gilde volgden, propageerde hij zijn beroepsschool. Eenenzestig leerlingen lieten zich inschrijven, omtrent allen Bruggelingen. Alhoewel als toegangsvoorwaarde gesteld werd 15 jaar oud te zijn en tenminste één jaar werkondervinding te hebben, waren de meeste leerlingen reeds 16 tot 18 jaar oud. Het moet al november 1908 geweest zijn, wanneer de bouwwerken voldoende gevorderd waren, als de beroepsschool haar deuren opende in de Area. Op 1 januari 1909 ontving Achiel Lauwers van bisschop G.J. Waffelaert de formele opdracht de Brugse beroepsschool uit te bouwen en te leiden¹⁷.

5. De nieuwe bestemming van de Area

Op de prijsuitdeling van 1907 werd het eeuwfeest van de Area gevierd. Directeur Jozef Dugardyn schreef bij die gelegenheid een brochure¹⁸, waarin hij op de afgelegde weg terugblikte, maar ook

16. *Gemeentebld Brugge*, dl. 54, p. 91 ; dl. 56, p. 659 ; dl. 70, p. 397.

17. M. CLOET e.a., *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters en gelovigen*, Brugge, 1984, p. 489. B.A.B., B 528, *Acta G.J. Waffelaert*, 1909, januari 1.

18. J. DUGARDYN, *De katholieke zondagsscholen van Brugge*, 1907, p. 28 en 33.

de vraag durfde stellen of de zondagsschool anno 1907 nog nuttig of nodig was voor de toekomst. Tijdens de feestzitting, voorgezeten door bisschop G.J. Waffelaert, pleitte de directeur voor het behoud van het "christelijk onderwijs" in de zondagsscholen, doch zei verder: "Geef maar met grote praal vakonderwijs, sticht allerhande instellingen om de tijdelijke welstand van de werkman te verbeteren... Toch zouden de zondagsscholen niet geheel en gans tot vakscholen kunnen omgebouwd worden. Wellicht kan men later nog hoger onderwijs invoeren van taal- en tekenkunde, tenminste in één lokaal, voor leerlingen die zich door hun bekwaamheid en goed gedrag onderscheiden".

Er bestond een goede verstandhouding tussen de Zondagsschool, - bestuurd van 1906 tot 1913 door Jozef Dugardyn en van 1913 tot 1919 door Aimé Van Merhaeghe, - en de beroepsschool, - bestuurd van nov. 1908 tot 28 dec. 1910 door Achiel Lauwers, en van 1911 tot 1920 door Achiel Logghe, - beiden in de Area gevestigd. Voor het onderwijs werd zelfs uitgezien naar nauwere samenwerking, maar de invoering van de leerplicht tot 14 jaar en het oprichten van een 7de en 8ste leerjaar zal de evolutie versnellen. Twee tegenslagen hebben nochtans deze ontwikkeling geremd. Vooreerst de onverwachte dood van Achiel Lauwers, ten gevolge van een kwaadaardige oorontsteking, op 28 december 1910. In september was de beroepsschool met een derde leerjaar begonnen en de totale schoolbevolking tot even boven de honderd gestegen. Aan een paar leraars had hij verteld dat hij er ernstig over nadacht, na de zomervakantie van 1911 ook met dagonderwijs te beginnen. Op 10 januari 1911 benoemde de bisschop onderpastoor Achiel Logghe tot proost van de sociale werken en meteen tot nieuwe directeur van de vrije beroepsschool. Een tweede tegenslag was het uitbreken van de eerste wereldoorlog, die zowel de zondagsschool als de beroepsschool zware klappen toebreacht. Ten gevolge van de werkloosheid steeg de schoolbevolking tot 193 leerlingen. Doch in maart 1917 namen de Duitsers de werktuigmachines van de metaalbewerking in beslag en vanaf de grote vakantie bezetten zij het hele gebouwencomplex.

Maar intussen zat Achiel Logghe niet stil. Reeds in 1916 had hij onderhandelingen aangeknoopt met Alberic Ruzette en Ernest van Caloen, schoonzons van baron Paul van Caloen de Basseghem, die eigenaar was van de Mariaschool en van de Zondagsschool. Op 2 september schreef hij een uitvoerige brief aan bisschop Waffelaert, over de plannen om zijn avondvakschool tot een volwaardige dag-

school uit te bouwen¹⁹. Na een plechtige inleiding schrijft hij verder: "...Ziehier, Monseigneur, in 't kort waarin dit vraagstuk bestaat: de Vrije Beroepsschool heeft hoogstnoodig het reeds bestaande uit te breiden. De bestaande lokalen voor de houtbewerkers zijn te klein. Wij hebben geen afzonderlijke plaats voor de electriciteitsklas, voor de tapijtsiers, voor de modellen, voor de boek- en leeszaal. Meer ambachten nog zouden er moeten aangeleerd worden: loodgieten, schilderen, borduren. De practiek der electriciteit en 't automobielwezen zullen met den tijd bijzondere leergangen vragen. Hoogstwenschelijk ware het de vakschool te zien inrichten als dagschool, die opperbest zou passen als voortzetting van den vierden graad. Meermalen heeft men mij gewezen op de noodzakelijkheid hier in Brugge eene kunstambachtschool in te richten, en vroeg of laat zal die er moeten komen. Best zou deze met de vakschool kunnen samen gaan". Logghe wijst er vervolgens op dat er van stadswege wel eens zou kunnen gedacht worden aan het inrichten van vakonderwijs, indien de bestaande vrije school niet voldoende uitbreidt. Maar uitbreiden is moeilijk zoals de toestand nu is, en elders gaan bouwen lijkt ook uitgesloten. Daarom stelt hij voor dat de Mariaschool zou verplaatst worden, zodat er grond en gebouwen vrijkomen voor de vrije beroepsschool.

Van al die mooie plannen kwam voorlopig niets in huis. Integendeel, de gedwongen verhuizing naar noodlokalen betekende voor de jonge school bijna de doodssteek. Maar onmiddellijk na de bevrijding van Brugge (19 oktober 1918) liet directeur Logghe niets onverlet om zijn plan uit te werken. De verantwoordelijken van de zondagsscholen hadden ingezien dat deze onderwijsvorm voorbijgestreefd was. Na 112 jaar onvolprezen dienst aan de volksjeugd werd de zondagsschool de Area (of de school Caprycke) als dusdanig opgeheven. Twee zondagse adultenscholen bleven voorlopig nog tot 1922 bestaan.

Al vlug kwam het tot een principieel akkoord om zowel de gebouwen van de Area als van de Mariaschool over te dragen aan de vrije beroepsschool, op voorwaarde dat de erfgenamen van Caloen ontlast zouden worden van de fundaties verbonden aan deze twee stichtingen. Op 3 januari 1919 werd voor notaris Clement Van Caillie de koopakte verleden tussen de erfgenamen van baron Paul van Caloen

19. Brugge. Archief van het Vrij Technisch Instituut, Boeveriestraat.

de Basseghem - de Neve de Roden en een lijfrentevereniging gevormd door de heren A. Logghe, R. Hoornaert, J. Keuckelinck en St. Vanhoutryve (na 1921 tot v.z.w. omgevormd). De verkoop werd gesloten voor de som van 60.000 fr.

Aan de oude Zondagsschool moest weinig verbouwd worden. Alleen de kapel werd gedeeltelijk afgebroken en heropgebouwd met stevige gewelven om er de houtbewerkingsmachines te kunnen plaatsen. De beide vleugels werden met geringe aanpassingen tot werkplaatsen ingericht, het gelijkvloers voor de metaalbewerkers, de verdieping voor de houtbewerkers, terwijl de theorieklassen naar de Mariaschool verhuisden. Daartoe werd de scheidingsmuur tussen de beide stichtingen neergehaald en de tuin van de wezenschool werd tot speelplaats herschapen. Na de nodige aanpassingen veranderde de ingang van de beroepsschool van de Groeningestraat naar de Nieuwe Gentweg. De aankoop en de aanpassingswerken werden mogelijk door een uitzonderlijke gift van 200.000 fr. vanwege de heer August en juffrouw Marie Morreeuw, juweliërs in "Het Gouden Kruis" Steenstraat. Uit dankbaarheid voor hun behoud tijdens de oorlog waren zij bereid dit bedrag te besteden voor de christelijke opvoeding van de arbeidersjeugd 'ter eere Gods, tot eere van de Stad en tot welzijn van het Vaderland'.

De groei en de bloei van de nieuwe dagschool was te danken aan de wijze leiding van directeur Leo Vanhalst, (1919-1930)²⁰. Reeds na tien jaar dagonderwijs was de school uit haar muren gegroeid en verhuisde in 1932 naar de Boeveriestraat. Heel het domein van de Area en de tuin van de Mariaschool werden verkocht. De oude gebouwen werden afgebroken en de gronden verkaveld voor woonhuizen langs de Nieuwe Gentweg. Alleen de toegang uit Groeninge en de werkplaats van 1908 met zijn twee verdiepingen bestaan nog. Dit gebouw is het achterhuis geworden van de woning nr. 53 in Groeninge.

De voormalige Mariaschool werd aan de Christelijke Kompensatiekas verkocht. Zij werd zeventien jaar nadien in 1959 door de Staat aangekocht ten dienste van het Koninklijk Technisch Atheneum.

20. A. VERVENNE, *Leo Vanhalst en de vrije beroepsschool te Brugge*, in *Technische Weergalm*, speciaal nummer van 1963, en jg. 1968-1971.

Besluit

In deze vier eeuwen lange onderwijsgeschiedenis ten bate van de Brugse volksjeugd loopt ongetwijfeld een rode draad van onbaatzuchtige inzet en van christelijke vrijgevigheid. In meer dan één opzicht kon de jonge beroepsschool - althans in de beginjaren - voortbouwen op de jarenlange traditie van de Zondagsschool. Zeker wat de gebouwen betreft, hoe oud en eng zij ook waren. Met een minimum aan nieuwbouw kon de avondvakschool er goed van de grond komen en de weg bereiden voor een volwaardige dagschool.

Ook was een half dozijn lesgevers van de Zondagsschool de Area bereid om na hun dagtaak en tegen een kleine vergoeding les te geven in mijnheer Lauwers' avondschool. Technisch onderlegde leerkrachten moest men echter in de nijverheid gaan zoeken. Ofschoon de adultenklassen schuchtere pogingen hadden gedaan om de lessen beroepsgericht te maken, toch ging het doel van de beroepsschool verder : nl. technisch goed geschoolde en tevens christelijk gevormde jonge arbeiders opleiden. Daartoe waren de praktijklessen in het programma onontbeerlijk en totaal nieuw.

Ook het leerlingenpubliek was anders : niet meer de jongens die hun gebrekkige lagere schoolkennis kwamen bijwerken. Het waren veeleer geïnteresseerde jongeren die hun man wilden staan in de nijverheid en in de ontlukende moderne werkplaatstechnieken.

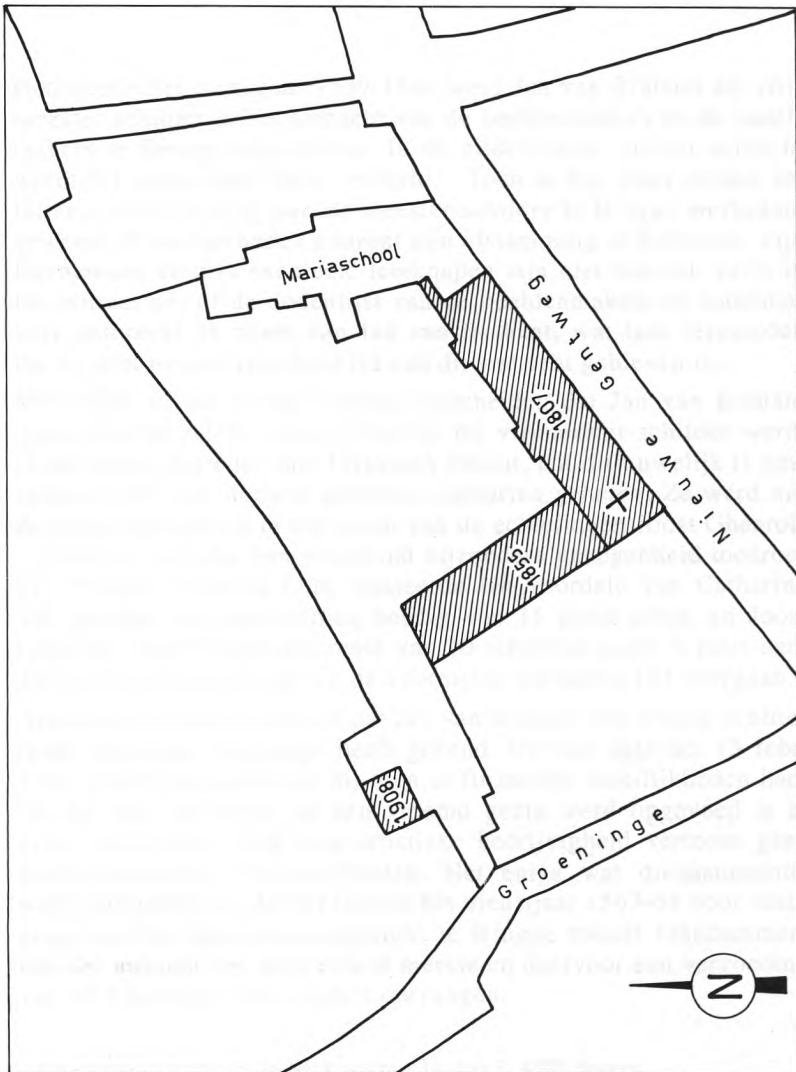
Vleugel langs de *Nieuwe Gentweg*, bestemd voor de meisjes :

- gelijkvloerse verdieping
  - kapel (+) in het zuidwesteinde ;
  - drie klassen, die door schuifdeuren van de kapel en van elkaar gescheiden waren ; als men deze deuren openschoof had men een grote kapelruimte ;
- verdieping : drie klassen, waarvan de eerste door een schuifdeur van de kapel gescheiden was ; men had uitzicht in de kapel wanneer men deze deur openzette.

Vleugel langs *Groeninge*, bestemd voor de jongens :

- gelijkvloerse verdieping : vier klassen die door schuifdeuren van elkaar gescheiden waren ; als men deze deuren openschoof had men een grote zaal met uitzicht op de zijkant van het altaar ;
- verdieping : vier klassen ; van de eerste had men uitzicht in de kapel.

**Plattegrond van de Zondagsschool, 1807-1918, die de Beroeps-
school geworden is, 1908-1923, met annexatie van de Maria-
school in 1919.**

JAN VAN BRABANT, BRUGSE SCHILDER UIT DE 16de EEUW

A. SCHOUTEET °

Gedurende het dienstjaar 1539-1540 werd Jan van Brabant als vrijmeester-schilder in het ambacht van de beeldenmakers en de zadelmakers te Brugge opgenomen. In de gildeboeken van dit ambacht wordt hij verder niet meer vermeld¹. Toch is hij, zoals verder zal blijken, ruim twintig jaar als meester-schilder te Brugge werkzaam geweest. Bijzonderheden omtrent zijn afstamming of herkomst, zijn leermeester en zijn eventuele leerknappen zijn niet bekend. Zelfs in het obituarium of de dodenlijst van de beeldenmakers en zadelmakers ontbreekt de naam van Jan van Brabant, wat laat vermoeden dat hij niet tot aan zijn dood lid van dit ambacht gebleven is.

Wel blijkt uit de hiernavolgende bescheiden dat Jan van Brabant omstreeks hetzelfde tijdstip waarop hij vrijmeester-schilder werd, in de echt is getreden met Elizabeth Smout. Uit dit huwelijk is omstreeks 1541 een dochter geboren, Catharina geheten. Ze werd naderhand opgenomen in het gezin van de echtelingen Joost Gheerolf - Cornelia Lem die hun pleegkind bijzondere genegenheid toedroegen. Vrouw Cornelia Lem legateeerde ten voordele van Catharina van Brabant het aanzienlijke bedrag van 16 pond groot, en Joost Gheerolf schafte zich een rente van 20 schelling groot 's jaars aan, die hij bij zijn overlijden op de voormelde Catharina liet overgaan.

Alles schijnt er op te wijzen dat Jan van Brabant een weinig schitterende loopbaan te Brugge heeft gekend. Uit een akte dd. 15 febr. 1544 wordt vernomen dat hij toen al financiële moeilijkheden had. En dat zijn dochtertje in een vreemd gezin werd opgevoed is al even betekenisvol. Ook zijn artistieke bedrijvigheid vertoont geen noemenswaardige bijzonderheden. Het enige wat dienaangaande wordt vernomen is, dat hij tijdens het dienstjaar 1567-68 voor rekening van het Sint-Juliaansgesticht te Brugge twaalf brandemmers met de initialen van het gesticht merkte en daarvoor een vergoeding van 24 schelling parisis mocht ontvangen.

° Ere-stadsarchivaris, E. de Neckerestraat 10, bus 2, 8000 Brugge.

1. Zie C. VANDEN HAUTE, *La corporation des peintres de Bruges*, Brugge-Kortrijk [1913], p. 72b.

1.

1541 februari 16-17. - *Schepenen van Brugge veroordelen Daniël Feys tot betaling binnen de eerstvolgende veertien dagen van een bedrag van 5 pond 16 schelling 10 denier groot aan de schilder Jan van Brabant.*

Ten poorterssche etc. [dynghedaghen ghehouden ter vierschare van Brugghe up de 16e ende 17e daghen van sporckele in 't jaer XV^c ende XL] zo was Danneel Feys, verweerer, volghende der kennesse ghedaen by meester Simoen vander Cappelle, zynen procureur, ter manynghe van den heere ende by vonnesse van scepenen, ghecondempneirt in live ende in ghoede jehghens ende ten verzoucke van Jan van Brabant, heesschere, in de somme van 5 l. 16 s. ende 10 d. gr., ter causen van ghelycker somme daerinne de voors. verweerere hem by cedula van zynder handt in daten 21 november lastleden jehghens den heesschere verbonden hadde, te betalene de voors. penninghen binnen 14 daghen eerstcommende, ende dat up souffisanten zekere, die de verweerere ghehouden promptelick daerof te doene indien hy den voors. dach ghebruucken wille, ende bovendien was dezelve verweerere ghecondempneert den heesschere te betalene de wettelicke costen by hem ghedoocht in dit vervolch, ter taxatie van scepenen.
Actum als boven.

Brugge, Stadsarchief, 157 : *Civiele Sententiën Vierschaar, 1533-1541*, fol. 583 r.-v.

2.

1541 maart 15. - *Ter vereffening van een schuld van 5 pond 16 schelling 10 denier groot, doet de schilder Jan van Brabant ten voordele van Jacob Ghijs afstand van de hem in de vorige akte toegewezen rechten.*

Roelants, Cortewille, 15 maerte 1540. - Jan van Brabant, de schilder, ende transporteirde, gaf up ende drouch in handen van Jacop Ghys, present ende accepterende t' zynen vryen eyghendomme ende over zyn vry proper ende eyghen goet, al tzelve recht, macht, cause ende actie als de voors. Jan hadde of hebben mochte an eene acte van condempnatie, ghewyst ter vierschare van Brugghe upden 16en ende 17en daghen van sporckle XV^c veertich laetsleden ten proffyte van denzelven Jan ende ten laste van Danneel Feys, mentie makende vander somme van vyf ponden 16 s. 10 d. gr., ende voort an al dies de voors. acte voort verclaert, mentie maect ende inhoudt, duer dewelcke dese jeghenwoordighe chaerter van opdracht ghesteken ende anghelanghen es ; ende dit in betalynghe van ghelycke somme, die dezelve Jan voor ons scepenen voorn. kende den voorn. Jacop schuldich zynde van gheleenden ende verschoten ghelde ende zekere solitacie berekents ghelts, cum garant etc.

Ib., id., 198 : *Klerken van de vierschaar*, nr. 327, fol. 78 v.

3.

1544 februari 15. - *Jan Zutterman, gouverneur van het ambacht van de beeldenmakers en de zadelmakers te Brugge, laat gerechtelijk beslag leggen op de goederen van de schilder Jan van Brabant en de timmerman Antoon van der Biest wegens niet betalen van een bedrag van 26 schelling 4 denier groot, die zij als rest van een meerdere som aan het voormelde ambacht verschuldigd waren.*

Op den 15 en dach van sporcle 1543 waren d'heeren Michiel Snouckaert ende Antheunis Humbloot, scepenen in Brugge in dien tyden, up de Noortzantbrugge, aldaer voor hemlieden compareirde Jan Zutterman als gouverneur van den ambachte van den schilders, dewelcke pande metten heere ende metter wet Jan van Brabant, de schildre, ende Anthuenis van der Biest, den themmerman, van zessentwyntich scellynghen ende vier penninghen grooten, als reste van meerdere somme ghewedder scult, ende hy ghaf 12 d. par. van pandene, ende aldaer zo was hem ghewyst... te doen houdene huerliedder lyf ende... [w]aer men 't vonde b... scependomme van Brugge overe...².

Id., ib., 310: *Charters ambachten, charters van de beeldenmakers en de zadelmakers.* - Het stuk is langs onder afgesneden met verlies van tekst.

4.

1555 februari 7. - *Maarten Lem en Antoon van der Biest, als voogden van Catharina, de minderjarige dochter van de schilder Jan van Brabant en diens vrouw Elizabeth Smout, doen bij de weeskamer van Brugge aangifte van de beschikkingen gedaan door Cornelia Lem en haar echtgenoot Joost Gheerolf, ten voordele van hun pupil.*

Den 7 van sporcle 1555 d'heer Martin Lem ende Antheunis van der Biest, als voochden van Callekin, Jan van Brabant dochter die hy hadde by Lysbette Smout, zynen wive, brochten ten papiere van weesen, volghende huerliedder eedt, de grootte van den goede der zelve weese ghejondt ende ghegeven by testamente van joncvrouwe Cornelia Lem, de gheselnede van Joos Gheerolf, den 26en dach van november 1547, in de presentie van Philips Cools, notaris, 't naervolghende: "Item, de voors. testatresse gheeft in testamente Callekin, 't kindt van Jan, de schildere, dat zoe anghenomen heift, zestien ponden grooten, die men laten zal in handen van Joos, huere

2. De inhoud van dit stuk werd in regestvorm reeds meegedeeld door W.H.J. WEALE, in *Le Beffroi*, dl. II, Brugge, 1864-65, p. 251.

man, totter tydt dat tselve Callekin ter eeren commen zal, ende indien 't overlydt tselve Callekin eer dat ter eeren comt, zo zullen de penninghen keeren in handen van dese testatresse vrienden" Dats 't article uutentestamente in daten als boven.

Voorts, noch gheven dezelve voochden te kennen, dat wylen Joos Gheerolf ghecocht heift twintich scellinghen gr. tsjaers ervelicke losrente tsjaers, den penninc evene, ten live van Callekin filia Jan, de schildere, oudt dertien jaeren, met conditiën 't voors. Callekin overleift den voors. Joos, coopere, dat alsdan de voorn. lyfrente loopen ende commen zal ten proffyte van tselve Callekin, ende dit omme de somme van zeven ghelycke ponden grooten, te betalene telcken sporcle ende ougst als 't blyct by den lettere van constitutie in daten van den zestiensten dacht van ougst, XVe vier ende vichtich, gheteekent up den ploy *J. de Corte*, onder den zeghele van verbande van der voors. stede van Brugge.

Id, ib., 208 : *Wezengoederen, Sint-Jacobszestendeel, 1538-1555*, fol. 274 v.

5.

1567-1568. - *Het gasthuis van Sint-Juliaan te Brugge betaalt 24 schelling parisis aan de schilder Jan van Brabant voor het merken van twaalf brandemmers met de initialen van het gasthuis.*

Item, betaelt Jan van Brabant, schildere, van theecken en van twaelf brandhemmers mette letteren van de name van den godshuuse, per quytantie : XXIII s. par. ³.

Brugge, Archief van het O.C.M.W., *Fonds van Sint-Juliaan, nr. 104 : rekening over 1567-1568*, fol. 57 v.

3. Deze post werd ook uitgegeven in J. GELDHOF, *Pelgrims, dulle lieden en vondelingen te Brugge, 1275-1975*, Brugge, 1975, p. 98, nr. 24.

BOEKBESPREKINGEN

Marc JACOBS, *Volkskunde in het interbellum. De Zuidnederlandse Centrale voor folklore-onderzoek, een ontbrekende schakel.* Gent, 1989, 96 blz., ill.

Deze studie werd in 1988 bekroond met de Alfons De Cockprijs en uitgegeven door de Koninklijke Bond der Oostvlaamse volkskundigen, verlener van de prijs.

In het voorwoord schrijft Renaat Van der Linden dat er in het buitenland reeds langer een grote belangstelling bestaat voor de geschiedenis van de volkskunde in de jaren 30 en 40. Jacobs opent nu die weg ook in Vlaanderen. Het is trouwens een zeer interessante periode omdat gepoogd werd om projecten te realiseren op een Europese schaal.

In zijn inleiding brengt Jacobs een korte maar zeer goede situering van de volkskunde in het interbellum, internationaal maar vooral in Vlaanderen en Nederland. Die situering slaat zowel op verenigingen en personen als op tijdschriften, projecten en ideeën. Belangrijk zijn ook de constante pogingen tot samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland o.a. met de idee om een Centraal Instituut voor de Volkskunde op te richten.

In zijn tweede hoofdstuk behandelt Jacobs de Zuidnederlandse Centrale voor folklore-onderzoek (1932-36). De rol van die organisatie was tot nu weinig bekend, vooral wegens gebrek aan bronnenmateriaal. Twee dossiers uit het Seminarie voor etnische kunst, afd. Volkskunde van de R.U.G. brengen echter meer en nieuwe gegevens. De Centrale wilde een overkoepelende vereniging zijn die de systematische verzameling van alle volkskundig materiaal zou aanmoedigen en centraliseren en dit in samenwerking met Nederland. Er was ook een duidelijk verlangen tot het zoeken van aansluiting bij de bloeiende Duitse volkskunde.

Concreet wilde men komen tot de realisatie van een Algemene Vlaamse Volkskundige Bibliografie en tot een volkskunde-atlas. Bij de pogingen om voor die volkskunde-atlas een netwerk van informanten te werven, werd o.a. de radio ingeschakeld. Ook de scholen werden via de schoolradio benaderd. Andere belangstellenden werden geïnformeerd en geronseld op 'folkloredagen'. De belangrijkste namen rond de Centrale waren Frans Olbrechts, Paul De Keyser en Clemens Trefois. Ook Egied Strubbe komt in de tekening voor.

De uiteindelijke mislukking van de Centrale was te wijten aan interne en externe factoren. F. Olbrechts moest om beroepsredenen het secretariaat opgeven. Daardoor kwam het sterk met de R.U.G. verbonden initiatief met

volle druk op P. De Keyser terecht. Ook de financiële nood werd te hoog toen het N.F.W.O. weigerde het project van de atlas te steunen.

Evenmin bevorderend waren de methodologische discussies die in Vlaanderen gevoerd werden. Maar de meningsverschillen en ruzies liepen in Nederland nog hoger op zodat er van de gewenste samenwerking weinig terecht kwam.

Uiteindelijk stierf de Centrale een zachte dood in 1936. Reeds in 1937 ontstond de Nationale Commissie voor de folklore. In hoeverre die nieuwe instelling, voorloper van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, schatplichtig is aan de Zuidnederlandse Centrale is een voor de hand liggend onderwerp voor een andere studie. Ook de verbindingen met Duitsland waar de volkskunde na 1933 een belangrijke rol speelde, zijn de moeite van verder onderzoek waard.

Hopelijk wordt de wens van Renaat Van der Linden dan ook werkelijkheid en is deze uitstekende studie van Marc Jacobs de aanzet tot andere publicaties over de volkskunde in het interbellum.

L. VALCKE

J.-M. LERMYTE, Het Blauwhuis en Izegem. Izegem, Ten Mandere, 1990, 256 blz., ill.

Het Blauwhuis is het statige kasteel van de familie Gillès de Pélichy in Izegem, dat voor elke inwoner een begrip is. Nu het sinds 1984 als restaurant en feestzaal verhuurd is en overigens ook door groepen kan worden bezocht, kennen heel wat mensen het ook van binnen. Niettegenstaande haar titel gaat deze studie niet zozeer over het gebouw Blauwhuis, als wel over het "huis" in de overdrachtelijke betekenis van huisgezin, familiekring, en is dus eerder een familiegeschiedenis. De band tussen de opeenvolgende geslachten die het kasteel bewoonden en de Izegemse bevolking is erg sterk geweest en heeft heel wat sporen nagelaten in het stadsbeeld, zijn gebouwen en instellingen. De titel van dit boek is dan ook weldoordacht gekozen.

Het werk bestaat uit drie grote delen. In het eerste deel wordt de eigenlijke familiegeschiedenis beschreven. De Brugse familie van Huerne werd door huwelijk op het einde van de zestiende eeuw eigenaar van het Blauwhuis. Toen er halfweg de negentiende eeuw in deze familie geen opvolging meer was in mannelijke lijn, ging het kasteel over op de aangetrouwde familie de Pélichy. Een gelijkaardige situatie veroorzaakte een generatie later de overgang naar de familie Gillès. Baron Louis Gillès mocht vanaf 1872 zichzelf en zijn afstammelingen Gillès de Pélichy noemen. Zo ging het Blauwhuis gedurende vier eeuwen nooit "uit de familie", hoewel er een opeenvolging was van vier geslachtsnamen. Voor de meeste van die kasteelheren was het kasteel slechts een tweede, derde of buitenverblijf. Als ze

al een politieke rol vervulden was dit niet in Izegem, maar in een groter centrum zoals de 18de-eeuwse van Huernes te Brugge, en Jean de Pélicy als burgemeester van deze laatste stad (1841-1855), lid van het Nationaal Congres en senator. Baron Charles Gillès de Pélicy was een hele tijd volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Roeselare-Tielt. Deze maakte zich ook verdienstelijk voor de archeologie en de geschiedenis, en was bestuurslid en ondervoorzitter van ons Genootschap.

Het hoofddaccent van het boek ligt op het deel dat de relatie beschrijft tussen de geslachten van het Blauwhuis en Izegem. Deze werd vooral gekenmerkt door een diepe sociale bewogenheid, geïnspireerd door het ingeworteld christelijk geloof. De Izegemse bevolking blijkt voor niet weinig aan de families van het kasteel schatplichtig te zijn : de St.-Tillokerk, andere kerken en kapellen, de katholieke onderwijsinstellingen, de christelijke arbeidersbeweging, de sociale woningbouw, de hulp aan armen en zieken, de muziekmaatschappijen, enz. Dit hoofdbestanddeel van het boek handelt bijna uitsluitend over de 19de en 20ste eeuw. Dat de lange lijst van "wat de families voor Izegem deden" het gevaar van "hagiografie" in zich droeg, heeft de auteur van meetaf aan beseft. Dank zij zijn grondige kennis van het Izegemse verleden en van de politieke en sociale aspecten van vooral de 19de-eeuwse samenleving heeft hij evenwel het evenwicht weten te bewaren. Waar paternalisme of anti-socialisme de goede werken inspireerde, laat hij niet na daar ook op te wijzen.

Dit deel van het boek loopt uit in de meer aangename kanten van het leven op en rond het Blauwhuis : de schitterende feesten die er georganiseerd werden. Het laatste deel is opgevat als een gidsbeurt door het domein, het kasteel en zijn kunstschaten. De oorsprong van het kasteel ligt in de late 17de eeuw, en de meest ingrijpende verbouwing dateert van de jaren 1880. Het kasteelpark is de oudste nog bestaande groene ruimte in Izegem, met zuivere bosgedeelten, open ruimten en wateroppervlakten. Het geheel is sinds 1981 wettelijk beschermd.

Het boek is samengesteld zoals het van een wetenschappelijk gevormde historicus verwacht wordt, compleet met notenapparaat en persoonsnamenregister. Een bibliografie ontbreekt evenwel. Het is ook vlot geschreven en bevat veel en gevarieerde illustraties. Alleen maakt de auteur in de tekst een naar onze smaak al te gretig gebruik van de in het familiearchief overvloedig aanwezige lof-, hulde-, dank- en rouwdichtwerken. We vragen ons ook af wat bedoeld wordt met de functie van "magistraat bij het provoostambt van Brugge" (p. 28). Van de schrijfwijze "Dunencollege" bestaat wel een modernere vorm. Aan deze luttele opmerkingen bemerkt men dat de recensent moeite heeft om zijn plicht van kritisch ontleder te volbrengen. De studie mag inderdaad een voorbeeld genoemd worden in haar genre. De beschreven relatie tussen "die van het kasteel" en de bevolking kan mutatis mutandis gelden voor veel plaatsen in Vlaanderen, en brengt op deze manier hulde aan de vele adellijke families die een stempel hebben geslagen op de ontwikkeling van onze dorpen en steden, welke kritische of objectiverende bedenkingen men daarbij ook moge hebben.

A. VANDEWALLE

J.H.A. DE RIDDER, *Gerechtigheidsstaferelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw.* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, jg. 51, nr. 45) Brussel, 1989, 182 blz., ill.

Gerechtigheidsstaferelen uit de late middeleeuwen vormen een fascinerend onderdeel van ons kunstpatrimonium. J. de Ridder behandelt het onderwerp aan de hand van voorbeelden die voor schepenkamers waren bestemd. Ter inleiding verschaft hij in nauwelijks vijf pagina's uitleg over *recht en wet*, over *schepenhuisen* en over *wat zijn gerechtigheidsstaferelen*? Als voorbeelden worden *Het Laatste Oordeel* gesteld, enkele *exempla iustitiae* en *symboolpersonen van gerechtigheid* (p. 9-13). De beschrijving van zesentwintig kunstwerken vormt de hoofdbrok van de studie (p. 14-152). Voor een *inventarisatie, enkele besluiten* en een *nabeschuiving* zijn slechts twee en een halve pagina voorzien (p. 153-155).

De auteur spoorde éénenzestig voorstellingen van gerechtigheidsscènes op, waarvan hij jammer genoeg geen overzicht geeft. Hij beperkt zich tot de studie van zesentwintig werken die bewaard zijn gebleven en bestemd waren voor schepenkamers te Antwerpen, Brussel, Leuven, Gent, Geraardsbergen, Oudenaarde, Maastricht, Zierikzee, Brugge, Kortrijk, Veurne en Nieuwpoort. Daarvan bevinden er zich nog tien in situ. Brugge blijkt een bevoorrechte plaats met nog zes voorbeelden. In het Groeningemuseum treffen wij *Het Oordeel van Cambyses* door Gerard David (1498) en drie voorstellingen met *Het Laatste Oordeel*, nl. door Jan Provoost (1525), door Pieter Pourbus (1551) en door Jacob van den Coornhuuse (1578). De twee eerstgenoemde werken versierden oorspronkelijk de schepenkamer van het stadhuis, terwijl het derde uit de schepenkamer van het Brugse Vrije afkomstig is en het laatstgenoemde voor de vierschaar van de Proosdij was uitgevoerd. Drie andere gerechtigheidsscènes zijn nog op de oorspronkelijke plaats van bestemming te bewonderen, nl. de Kuise Suzanna-fries en het *Keizer Karelbeeld*, beide door G. de Beaugrant uit 1530, in de schepenkamer van het Landhuis van het Brugse Vrije. Daar zijn eveneens een 19de-eeuwse kopie door H. Dobbelaere van het reeds vermelde *Laatste Oordeel* door Pieter Pourbus (1551) bewaard, evenals een 16de-eeuwse kopie, anoniem, van de *Villing van Sisamnes* door Gerard David. Over die Brugse stukken vertelt de auteur echter niets nieuws, want hij deelde reeds dezelfde gegevens mee in *van Middeleeuwen tot Heden. Bladeren door Brugse kunst en geschiedenis*, Brugge 1982, p. 41-55, een referentie waarnaar wij in zijn bibliografie tevergeefs hebben gezocht.

Over het algemeen rijzen bij de lezer veel meer vragen op dan dat de auteur zich blijkbaar heeft gesteld. De aanhef dat "de gerechtigheidsstaferelen enorm hebben bijgedragen tot de geleidelijke laïcisering van de kunst in het algemeen" doet de wenkbrauwen fronsen en vraagt een verklaring die echter uitblijft. De definitie van een gerechtigheidsstaferel als "een ornamentele voorstelling die met recht en wet heeft te maken en waarvan het hoofdoel was bestendig en rechtvaardig rechtzoekenden aan hun respektie-

ve plichten en verantwoordelijkheden te herinneren" (p. 10) evenals trouwens de ganse inleiding, lijkt ons ontoereikend. Gerechtigheids scènes hebben o.i. te maken met recht en onrecht, wet en wetsovertredingen, met recht en mentaliteit. Zij zijn een uiting van een bepaald cultuurleven in een bepaalde periode van de geschiedenis voor een bepaald gebied. Hoe lagen de verhoudingen tussen het criminele, het civiele en het kerkelijk gerecht? Hoe groot was hun impact op de samenleving? Welke waren de kwade praktijken die door dichters en moralisten bij voorkeur aan de kaak werden gesteld en door kunstenaars uitgebeeld? In het praktische rechtsleven in de Nederlanden trad voortdurend de band naar voren tussen profaan en heilig. De ganse laat-middeleeuwse geest ademde naar het Laatste Oordeel, dat reeds sinds eeuwen o.a. op ontelbare tympana was uitgebeeld. Wanneer greep de overgang plaats van het religieuze motief naar het wereldlijke? Hoe gebeurde die verandering in de tijdsgeest en brak de rem los van het traditionele gedachtengoed naar de creativiteit? Over die boeiende achtergronden wordt de lezer allerminst ingelicht. Evenmin wordt er aandacht besteed aan de aanschouwelijkheid van de laat-middeleeuwse mens, de felheid van zijn gemoed en de ernst waarop hij zijn plichten opnam. Welke waren de traditionele en populaire denkbeelden, verhalen en legenden? Hoeveel voorstellingen die als exempla iustitiae worden aangevoerd en alom verspreid, waren als eenvoudige zedenlessen bedoeld? Het thema van de Negen Besten (les Neuf Preux) en de Negen Heldinnen (les Neuf Preuses of Femmes Fortes) kende van oudsher een grote bijval en werd in de schilderkunst en miniatuurkunst, de beeldhouwkunst en de tapijtkunst met voorliefde uitgebeeld zonder als gerechtigheidsstaferelen te worden aangezien (cf. *Zam und Wild. Basler und Strassburger Bildteppiche des 15. Jahrhunderts*, tentoonstellingscatalogus, Basel, 1990, nrs. 52, 81 en 84). Suzanna, Abigaïl, de koningin van Saba, Judith, Debora, Rebekka en Esther behoren tot de heldinnen uit het Oude Testament. Hun verhaal was in de eerste plaats een illustratie van de zeven deugden (cf. E. Duverger, *Allegorieën van de deugden uitgebeeld door heldinnen uit het Oude Testament*, in *Brugge en de tapijtkunst*, tentoonstellingscatalogus, Brugge - Moeskroen, 1987, p. 491-512). Zij dienden te waarschuwen voor zonde en verval. Bij het zien van een naakte vrouw verliezen de mannen hun verstand, zelfs al zijn het wijze ouderlingen, zoals in het verhaal van de Kuise Suzanna. Zo ook vergaat het Samson wanneer hij het hoofd in de schoot van Delila legt. Dergelijke thema's boden aan de kunstenaar een welkome gelegenheid om het vrouwelijk schoon ten volle uit te beelden, terwijl de opdrachtgever onder het voorwendsel van wijsheid en godsvrees openbaar van het naakt kon genieten.

Andere bedenkingen hebben we betreffende het Keizer Karelbeeld in de schepenkamer van het Brugse Vrije als symboolfiguur van gerechtigheid. Het beeld maakt deel uit van een monument dat verwijst naar de juridische en bestuurlijke functie van de magistraat van het Vrije, maar dat vooral een ode is aan het regerend vorstenhuis met Keizer Karel als vorst. Voor uitvoerige gegevens daarover kon de auteur terecht bij L. Devliegheer, *De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije* (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, dl. 10, Tielt 1987). Zijn de putti op dezelfde schouw geen

symbolen van gerechtigheid? En in hoeverre zou men ook de Wildeman en Wildevrouw op de haardplaat aldus kunnen interpreteren? Zij refereren immers naar Adam en Eva die door de engel van de gerechtigheid uit het Aards Paradijs werden verjaagd.

Wij hebben de indruk dat de auteur zijn onderzoek reeds jaren geleden heeft afgesloten en belangrijke werken sindsdien verschenen over het hoofd heeft gezien. Het valt eveneens te betreuren dat de verhandeling grotendeels compilatie is, gesteund op literaire en uitgegeven bronnen. Archiefonderzoek had nieuwe gegevens kunnen opleveren en bepaalde inzichten verruimen. Bij de beschrijving van de kunstwerken is onsystematisch te werk gegaan. Nu eens handelen drieëntwintig bladzijden over één schilderij, dan nauwelijks twee pagina's. Gegevens over herkomst, inhoud en compositie, zowel als over kunstenaar en opdrachtgever worden door elkaar gehaspeld en bovendien nog vermengd met persoonlijke, soms irriterende uitlatingen vanwege de auteur. Er worden te weinig verbanden gelegd en vergelijkingen gemaakt. Soms wordt al teveel uitgeweid over stilistische bijzonderheden en al te weinig aandacht geschonken aan de symboliek, de iconografie en de feitelijke betekenis van de uitbeeldingen in het socio-culturele en religieuze tijdskader.

Lori Van Biervliet

KRONIEK

PERSONALIA

Huldeboek Dalle. – N.a.v. zijn 70ste verjaardag werd op 16 november 1990 te Veurne aan ons bestuurslid dr. G. Dalle een huldeboek aangeboden met de suggestieve titel "Getuigen in Polderklei". De bijdragen die zijn vrienden en collegae in dit liber amicorum publiceren, brengen hulde aan de nog immer bedrijvige historicus van de Westhoek die niet enkel de geschiedenis bestudeert, maar zich ook actief inzet voor de monumentenzorg en het cultureel toerisme in zijn streek. Op de huldezitting voerde dr. Chr. Vandebroek het woord namens ons Genootschap.

Bekroning L. Van Biervliet. – Op 15 december 1990 werd mevr. Lori Van Biervliet op de algemene vergadering van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België uitgeroepen tot laureaat van de Academie met haar studie "Leven en werk van W.H. James Weale, een Engels kunsthistoricus in Vlaanderen in de 19de eeuw". De bekroning gebeurde op advies van een beoordelingscommissie bestaande uit L. Devliegher, H. Pauwels en R. Marijnissen. J. Weale (1832-1917) woonde van 1855 tot 1878 te Brugge. Hij heeft de studie van de Vlaamse Primitieven wetenschappelijk op gang gebracht, was een geducht monumentenzorger, stichter/medestichter van Rond den Heerd, Le Beffroi, La Flandre, de Gilde de St.-Thomas et de St.-Luc en de Société Archéologique de Bruges, en ook nog inrichter van de grote kunsthistorische tentoonstellingen te Mechelen (1864) en Brugge (1867 en 1902).

L.D.

In memoriam A.C.F. Koch – Op 25 september 1990 overleed te Venetië dr. Anton Koch (° 17 juli 1923 te 's-Gravenhage), stadsarchivaris en bibliothecaris van de Atheneumbibliotheek te Deventer.

Koch studeerde geschiedenis aan de RU Gent, en zo is wellicht zijn belangstelling te verklaren voor de geschiedenis van het middeleeuwse Vlaanderen. Samen met M. Gysseling gaf hij in 1950 de bekende bronnenpublicatie "Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta" uit.

In onze Handelingen 1962, p. 5-67, publiceerde hij 'Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12e eeuw', een artikel dat o.m. aangezet heeft tot het herdenken van de oudste Brugse stadsgeschiedenis.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Licentiaatsverhandelingen Geschiedenis betreffende het oude graafschap Vlaanderen en de provincies Oost- en West-Vlaanderen.

Rijksuniversiteit Gent (1990).

BAYENS Koen, *De Belgische pers ten opzichte van repressie en epuratie (1945-1949)* (Van Eenoo).

BAUWENS Cathy, *Het toerisme te Gent in het Interbellum* (Van Eenoo).

BERCKMOES Michiel, *De "Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent", een kleine eeuw lokale geschiedkunde te Gent (1893-1983)* (Van Eenoo).

BIEBAUW Krist, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Tielt van 1938 tot 1947. Met een vergelijkende studie van de repressie en epuratie in België en Frankrijk* (Balthazar).

BOHÉ Ward, *De moderne versterkingen van Kortrijk : een studie van het ontstaan (1577-1583) en de openbare verkoop (1782)* (Verhulst).

COSYN Els, *Het Rexisme in Vlaanderen, oktober 1935 - mei 1940* (Van Eenoo).

CRABBÉ Karl, *Verbaal geweld in de Late Middeleeuwen. Gent, 1350-1500. Van taal naar mentaliteit* (Prevenier).

CROES Franky, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte : de Blankenbergse Watering. Bronnen, bewoningsgeschiedenis en institutionele aspecten* (Verhulst).

DE COCK Patrick, *Een strenge plicht ! De kamerverkiezingen in het arrondissement Dendermonde 1919-1939* (Van Eenoo).

DEFEVER Geert, *Een verleden in steen en brons. Standbeelden en gedenktekens in Aalst, Dendermonde en Gent (1830-1980)* (Van Eenoo).

DE GROOTE Els, *Vrouwenarbeid te Gent in de achttiende eeuw* (Soly).

DE MEERLEER Anja, *"Vrienden ende Maghen" in conflict en verzoening. Een zoektocht naar de fenomenen 'clan' en 'cliëntele'. Gent, 2de helft van de 14de eeuw* (Prevenier).

DEVOLDER Conny, *De notabelen van het eerste Keizerrijk (1804-1814). Het Schelvedepartement* (François).

DEVOS Isabelle, *Prijzen van granen en andere landbouwprodukten in de kasselrij Kortrijk (16de-19de eeuw)* (Vandenbroeke).

DEWISPELAERE Ann, *De Gentse dagbladpers ten opzichte van de milieu-problematiek, 1960-1975* (Van Eenoo).

DIETVORST Jan, *De socialistische partijkrant "Vooruit" tijdens het Interbellum* (Van Eenoo).

DUTOO Dominiek, *Archeologisch onderzoek van de gemeente Schore op basis van prospectie* (Nenquin).

KELDERS Ann, *De Kronieken van Vlaanderen : aspecten van de laat-middeleeuwse historiografie in de "Flandria Generosa C" (Milis).*

- MARIS Linda, *Het Bijlokehospitaal in de 18de en vroege 19de eeuw : een sociaal-economische studie* (Soly).
- MEERSSEMAN Stijn, *Het Sint-Jacobsgodshuis te Gent. Een prosopografische studie* (Prevenier).
- MOENS Olaf, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Dendermonde van 1938 tot 1947. Met een vergelijkende studie van de repressie en epuratie in België en Nederland* (Balthazar).
- OPSTAELE Piet, *Natuur- en milieuverenigingen in West-Vlaanderen* (Van Eenoo).
- SOENS Anja, *Michiel Quenon, erfachtig griffier en ontvanger van Boekhoutte. Misbruiken bij de belastingsontvangst, eind 17de - begin 18de eeuw* (Degryse).
- SUNAERT Rita, *De geschiedenis van de Gentse Staatskerk (Brabantdam) en Zendingkerk (Rabot), 1815-1914* (Art).
- VANCOUILLIE Marie-Louise, *Het beeld van de vrouw in de dagbladpers. Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van drie Gentse kranten (1927-1938)* (Van Eenoo).
- VAN DEN NOORTGATE Machteld, *Diplomatisch-paleografisch onderzoek van de oudste oorkonden van de Sint-Cornelius- en Cyprianusabdij van Ninove (1137-1300)* (Prevenier).
- VANHALME Michel, *Sierplantenteelt te Brugge in socio-cultureel en economisch perspectief, 1807-1914* (Van Eenoo).
- VAN POUCKE Koen, *Chronodromon van Johannes Brando : de auteur, zijn kroniek, zijn houding tegenover het Schisma* (Prevenier).
- VERHAEGEN Marie-Pierre, *Merelbeke in de oorlog. Analyse en situering van het verzet in een plattelandsgemeente, 1940-1944* (Balthazar).
- VERMEIR René, *De Hoge Raad voor de Nederlanden en Bourgondië onder Filips II (1588-1598)* (Baelde).
- VERMEIRE Alain, *Reconstructie van de ontginning van het natuurlandschap tijdens de Middeleeuwen in de Zwalmstreek : de dorpen Munkzwalm, Roborst, Rozebeke, Sint-Blasius-Boekel en Sint-Denijs-Boekel* (Verhulst).
- VINCKE Stephan, *Notabelen in het Leiedepartement tijdens het Franse Keizerrijk* (François).
- WILLAERT Hilde, *De opheffing van religieuze gemeenschappen in het Bisdom Gent onder Jozef II (1781-1793)* (Baelde).
- WILLE Olivier, *Van Fabriekswacht tot Flakbrigade, Christiaan Turcksin en zijn paramilitaire formaties* (Balthazar).

M. Ryckaert

Katholieke Universiteit Leuven (1990).

- CREYF Katrien, *De beeldvorming van de collaboratie en de repressie in de Vlaamse roman : 1945-1985* (Wils).
- DE SMEDT Kristel, *Schoollopen in oorlogstijd : het dagelijks leven in de middelbare scholen tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)* (Vos).

- D'HAESELEER Peter, *Proto-industrialisering van de vlasnijverheid in dertien gemeenten ten westen van Aalst (18e-eerste helft 19e eeuw). Een bijdrage* (Van der Wee).
- HELLIN Peter, *De heerlijkheden Ten Assche in Deerlijk en Ten Kastele in Zwevegem (1365-1502) met een uitweiding over de heerlijke rechten in het graafschap Vlaanderen* (Van Mingroot).
- NOOTENS Gerbrand, *Vlamingen in Parijs (1750-1870)* (Stols).
- PARMENTIER Koen, *Priesters en gelovigen onder het Frans bewind. De dekenij Roeselare 1794-1802* (Cloet).
- PYNNAERT Mieke, *Het kerkelijke en godsdienstig leven in Ardooe 1830-1914* (Gevers).
- RO TSAERT Katelijne, *Het beeld van de vrouw in de predikatie van de 17de en 18de eeuw [voornamelijk gesteund op Westvlaamse predikanten]* (Cloet).
- VAN KAEKENBERGHE Koen, *Dertig jaar Festival van Vlaanderen. Een cultuur-historisch en sociaal-economisch onderzoek (1958/60-1990)* (De Schryver).
- VAN DE PERRE Stijn, *Het leefkader van de Sint-Cornelius en Sint-Cyprianusabdij te Ninove. Een zoektocht doorheen structuren en netwerken* (Van Cauwenberghe).
- VAN DE VOORDE Dirk, *Franklin Delano Roosevelt en de New Deal in de Vlaamse opiniepers : januari 1933 - maart 1934* (Lamberts).
- VERACHTEN Lucie, *De Augstijnen te Gent en in de Zuidelijke Nederlanden. Bijdrage tot de studie van het kloosterleven en het onderwijs in de Nieuwe Tijd* (Cloet).
- WILLEMS Nancy, *Vlamingen op huwelijksreis* (De Schryver).

M. Cloet

Vrije Universiteit Brussel (1981-1990) Doctoraatsverhandelingen

- MERLEVEDE Jean, *Stad, vorst en schatkist. Het Brugse en Ieperse financieewezen tussen Middeleeuwen en Nieuwe Tijden (1405-1555)* (1985, J. Baerten).
- VANDERPIJPEN Willy, *De landbouw en de landbouwpolitiek in het Leie- en Scheldedepartement (1794-1814)* (1984, E. Scholliers).
- VAN ISTERDAEL Herman, *Belasting en belastingsdruk : het Land van Aalst (17de-18de eeuw)* (1984, E. Scholliers).

Licentiaatsverhandelingen

- BAEVEGEMS Carina, *Bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging : 1919-1940* (1983, E. Witte).
- BAUWELEERS Greta, *Bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging na 1945* (1985, J. Craeybeckx).

- BOURGEOIS Michel, *Rupelmonde aan 's Gravenstroom 1187-1386* (1990, J. Baerten).
- BROUCKE Koen, *Politieke aspecten van de Belgische romantische schilderkunst ten tijde van Leopold I (1830-1865)* (1987, E. Witte).
- CONINCKX Daniël, *Het Belgische parlement. De Kamer van Volksvertegenwoordigers 1870-1880. Biografische Dossiers* (1985, E. Witte).
- COUCK Georges, *Enkele aspecten van de stadseconomie te Aalst aan de hand van de opbrengst van de verpachting der stedelijke accijnzen, in de bewaarde stadsrekeningen van 1394-1395 tot het einde van de vijftiende eeuw* (1981, J. Baerten).
- COUSAERT Koen, *Misdaad en straf in de stad en kasselrij Oudenaarde gedurende het begin van de Bourgondische periode. Een onderzoek naar de criminaliteit aan de hand van de baljuwsrekeningen van 1384 tot 1419.* (1990, J. Baerten).
- DE BORGER Danielle, *Een middeleeuwse handelsweg numismatisch bekeken : de route Brugge-Keulen (1000-1520)* (1987, J. Baerten).
- DESLE Els, *Arbeidsbemiddeling en/of werklozencontrole. Het voorbeeld van de Gentse arbeidsbeurs (1891-1914)* (1986, E. Witte).
- DE WACHTER Arnolf, *De vereniging der Vlaamse studenten tijdens de periode 1959-1966. De groei van een studentensyndicaat.* (1984, E. Witte).
- DIERICKX Rudy, *De commissie voor Taaltoezicht onder Duitse bezetting (1940-1941)* (1987, E. Witte).
- GRYSON Lode, *Misdaad in de kasselrij Kortrijk. Een onderzoek naar de kriminaliteit in de periode 1428-1435* (1986, J. Baerten).
- HAVEN Daniëlle, *De familie Jacopssen : van handelaar tot edele (17de-18de eeuw). Bijdrage tot de studie van de "ondernemende" burgerij* (1981, J. Craeybeckx).
- JACOBS Lutgarde, *Peiling naar de bezitsstructuur van Gent rond 1788* (1981, E. Scholliers).
- LIMBOURG Marleen, *Toerisme en politiek. De Vlaamse Toeristenbond (V.T.B.)* (1987, E. Witte).
- LOOS Peter, *De Blankenbergse stadsfinanciën tijdens de late middeleeuwen : 1400-1520* (1986, J. Baerten).
- MERTENS Gery, *De socialistische zuil : een bijdrage tot de komparatieve studie, met betrekking tot de kwantitatieve evolutie van de basisorganisaties (1885-1898) (1911-1913)* (1983, E. Witte).
- MOERMAN Heidi, *De Belgische Senaat in de 19de eeuw : een adelskamer ?* (1987, E. Witte).
- NEVELSTEEN Dirk, *Politieke functies van het volksonderricht : analyse van de geschiedenisboekjes voor het lager onderwijs, 1880-1904* (1985, E. Witte).
- ROTEN Werner, *De Vlaamse Beweging 1945-49* (1989, E. Witte).
- RYDANT An, *Verdeeldheid in de eenheid. Analyse van het besluitvormingsproces in de Liberale Partij en de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (1958-1966).* (1988, E. Witte).
- STAES Sonja, *De konvoiering van handelsschepen in de Nederlanden in 1552 en 1553. Sociaal-economische aspecten* (1984, J. Craeybeckx).

- THIELEMANS Marleen, *Theaterkritiek in Vlaanderen na 1945. Analyse van Vlaamse theatertijdschriften* (1985, J. Craeybeckx).
- VAN HEESVELDE Paul, *Arbeid en verandering te Gent in de 18e eeuw : de textielnijverheid, de glasblazerij en de suikerraffinaderij* (1990, H. Soly).
- VAN HELLEMONT Reinhilde, *Ideologie en concrete werkelijkheid : een onderzoek naar de reactie op de machine-introductie in België tussen 1830 en 1848* (1985, J. Craeybeckx).
- VAN LEEUWEN Johanna, *De BWP en de kwestie van het vrouwenkiesrecht (1891-1914)* (1982, E. Witte).
- VANMEENEN Frank, *Verzuiling in Avelgem. Historische evolutie van het verzuilingsfenomeen op lokaal vlak sinds de onafhankelijkheid, met nadruk op de periode 1945-1970* (1990, E. Witte).
- VERREPT Eric, *De kommunautaire spanningen in de BSP en hun weerslag op de partijstructuur (periode : 1965-1968)* (1981, E. Witte).
- VINDEVOGEL Marie-Rose, *De criminaliteit in Nieuwpoort gedurende de 2de helft van de 16de eeuw* (1985, E. Scholliers).
- WOLFS Ingrid, *De houding van het "Vlaams Nationaal Verbond" ten aanzien van de Joden (1933-1940)* (1981, E. Witte).
- WOUTERS Arnout, *"Vrijheid is verantwoordelijkheid" : Geschiedenis van de socialistische jeugd, 1944-1958* (1988, E. Witte).

Bijzondere Licentie Archiveringstechnieken

- CROMBE Isabelle, *Automatisering en beheer van dynamisch archief. Casus : De provinciale administratie van Oost-Vlaanderen* (1990, J. Verhelst).
- D'HONDT Jan, *Structuurstudie van de afdeling handel en nijverheid van het hedendaags archief van de stad Brugge (1795-1914)* (1990, J. Verhelst).
- HAEGEMAN Marc, *Inventaris van het archief van de priorij van Waarschoot* (1990, J. Baerten).
- LESAGE Xavier, *Inventarisering van de archieven van de kantonmunicipaliteit (1796-1800) en de stad (1800-1945) Nieuwpoort* (1900, J. Verhelst).
- VAN DRIESSCHE Ignace, *Archiefbewaring door verenigingen. Case : het F.V.K. - Rodenbachfonds* (1990, J. Verhelst).

F. Scheelings

H. Godelieve. - In aansluiting op het overzicht van de universiteitsverhandelingen in Vlaanderen, kan hier ook een eindverhandeling aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen vermeld worden : S.M.H. Verstraelen, *De heilige Godelieve : maagd, echtgenote, verstotene en martelares. Een onderzoek naar het hagiografisch beeld van het huwelijk in Vlaanderen (11e-14e eeuw)*, 1990 (begeleiders : M.B. de Jong en A.G. Weiler).

N.G.

PLAATSSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Jaarvergadering Genootschap voor Geschiedenis. - De voordrachtzaal van het Stadsarchief in de vroegere Vierschaar van het Brugse Vrije op de Burg te Brugge zat op 17 november 1990 meer dan vol voor de jaarvergadering van het Genootschap.

Redactiesecretaris A. Vandewalle, hoofdarchivaris en gastheer, sprak het welkomwoord uit, waarna secretaris-penningmeester L. Valcke verslag uitbracht over werking, uitgaven en toekomstige projecten. A. Vandewalle stelde vervolgens de gastspreker prof. dr. W. Blockmans, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, voor. Het onderwerp van zijn lezing was "Keizer Maximiliaan en Brugge, 1488-1490", een kritische beschouwing over gebeurtenissen die zich hier vijf eeuwen geleden afspeelden.

In 1477, na de dood van hertog Karel de Stoute, was er reactie van de Vlaamse steden en de ambachten tegen het autoritair regime van de hertog die privileges had afgeschafte, zware belastingen opgelegd en vele oorlogen gevoerd. Aartshertog Maximiliaan werd dan ook met vreugde ontvangen omdat men hoopte dat hij de oude privileges zou naleven. Het bleek echter vlug dat hij dit niet deed en weinig begrip had voor de eisen van de Vlaamse steden. In Brugge richtte de aktie van de ambachtslieden zich o.a. tegen de schout P. Lanchals en de burgemeester Jan van Nieuwenhove die beide onthoofd werden. Maximiliaan zelf werd 3 1/2 maanden gevangen gezet. Aan deze troebele toestand kwam o.a. onder militaire druk een einde en op 16 mei 1488 werd een overeenkomst bereikt. Eenmaal vrij, brak Maximiliaan echter de gedane beloften. Uiteindelijk werd door de Vrede van Damme (29 november 1490) een einde gemaakt aan de opstand van Brugge, dat vernederende voorwaarden moest aanvaarden. In heel dit politiek konflikt ziet spreker een versnellingsfaktor in de economische ontwikkeling van Brugge. Deze stad was tot aan Karel de Stoute *de* economische metropool, maar boette tijdens de jarenlange blokkade ten tijde van Maximiliaan aan belang in. Toch bleef Brugge nog zeer belangrijk, dit tot in het midden van de 16de eeuw; intussen werd Antwerpen door Maximiliaan bevoordeligd.

Voorzitter B. Janssens de Bisthoven dankte de spreker voor zijn zeer aandachtig beluisterde spreekbeurt en gaf tot besluit nog enkele wetenswaardigheden ten beste i.v.m. de ikonografie van Maria van Bourgondië en Maximiliaan.

L. Devliegheer

700 jaar stadsrechten in Sluis, 750 in Eeklo, 800 in Kortrijk. - In 1990 vierden Sluis, Eeklo en Kortrijk met enige luister de verjaardag van het verwerven van hun stadsrechten in de 13de resp. 12de eeuw. Het formeel afdwingen van een eigen rechtspersoonlijkheid als stad onderscheidde deze plaatsen van het omringende platteland en verzekerde hun inwoners een persoonlijke vrijheid. Het grondgebied werd afgebakend, de rechten en plichten van de poorters omschreven, en een eigen bestuur en rechtspraak ingesteld. Vlaanderen kende een grote golf van toekenning van stadsrechten in de 12de eeuw en vooral in de regeringsperiode van Filips van Elzas.

Sluis was dus wel een laatkomer in dit opzicht, met verwerving van stadsrechten in 1290, of beter gezegd : ten laatste in 1290. We beschikken immers niet over de oorkonde waarin die stadsrechten zijn vervat. Wel is in het Brugse Stadsarchief een oorkonde bewaard van 23 nov. 1290, waarin de schepenen van Lamminsvliet (d.i. de oorspronkelijke naam van Sluis) de stadsmagistraat van Brugge erkennen als hun hoofd in rechtszaken, en waarin ze verwijzen naar het feit dat graaf Gwijde hun gebied tot vrije stad heeft gemaakt. Dit kon niet lang geleden gebeurd zijn. De stichting van Sluis heeft alles te maken met het verzandingsproces van het Zwin, waaraan de snelgroeïende handelsstad Brugge een nieuwe voorhaven nodig had nadat de rol van Damme, Monnikerede en Hoeke als zodanig was uitgespeeld. De nieuwe haven tegenover Muide op de rechteroever van het Zwin moest dan ook snel een statuut krijgen waardoor hij zich niet onafhankelijk van Brugge kon gaan ontwikkelen, maar zo nauw mogelijk in dienst van Brugge kon gaan fungeren.

Niettegenstaande deze beperking kende Sluis toch een merkwaardige ontwikkeling in de loop van de 14de en 15de eeuw, die haar zelfs tot geprivilegieerde toegangshaven en militair steunpunt van de Bourgondische hertogen maakte. Het economisch verval van Brugge en de Tachtigjarige Oorlog ruïneerden Sluis echter volledig. Nu is het een nijver inkoopstadje aan de Nederlandse kant van de grens, waar de 700ste verjaardag van de stadsrechten werd herdacht met een heel programma van vooral volkse feesten, en een academische zitting op 24 november.

Eeklo baseerde zijn 750ste verjaardag op de stadskeure van 1240, hoewel de bewoners van het grafelijk domein "Aalschoot" reeds vroeger eigen schepenen hadden en er sprake is van een pre-keure van 1233. De keuren van o.m. Eeklo-Lembeke en Kaprijke uit 1240 moesten het domein nog aantrekkelijker maken voor ontginning en bewoning door kolonisten. Het stadsbestuur van Eeklo liet ter gelegenheid van deze verjaardag een kanjer van een boek publiceren, met een (voor normen van historici) erg gesofisticeerde lay-out : *Eeklo zevenhonderdvijftig jaar. De geschiedenis van Eeklo*, Eeklo, 1990, 700 blz.

Kortrijk vierde de 800 jaar stadsrechten met een wetenschappelijk opgezette tentoonstelling onder de titel *800 jaar Kortrijk*, opgedeeld in drie stukken volgens de periode (wegens tentoonstelling in drie verschillende gebouwen). Ze liep van 27 oktober tot 30 november, de catalogus werd verzorgd door J. Roelstrate (67 blz., 450 nrs). Daarnaast was er een speciale aflevering van het tijdschrift *De Leiegouw*, getiteld *Kortrijk 800* (jg. 32, afl. 2-3). Hierin werd er de nadruk op gelegd dat de vermelde titel niet betekent dat Kortrijk pas 800 jaar bestaat, want er was reeds sprake van bewoning 2.000 jaar geleden. Evenmin mag men stellen dat Kortrijk pas in 1190 stad geworden is, want de Kortrijkzanen genoten toen reeds een tijdlang van voorrechten waardoor ze het beter hadden dan de bewoners van het omliggende platteland. Wel werd in 1190 voor het eerst neergeschreven dat ze een eigen stedelijke vrijheid genoten.

A. Vandewalle

Inventaris archief Sint-Kruis. - Het Stadsarchief van Brugge publiceert de *Inventaris van het archief van de gemeente Sint-Kruis (1794-1971)*, door Jan D'hondt en Noël Geirnaert (Brugse Geschiedbronnen uitgegeven door het Gemeentebestuur van Brugge, deel 22), Brugge, 1990, 137 blz

De gemeente Sint-Kruis hield in 1971 op te bestaan, door de fusie met Brugge. Het is de eerste inventaris van het archief van een deelgemeente die door het Brugse Stadsarchief gepubliceerd wordt. Andere zullen wellicht volgen : voor een paar deelgemeenten is het archief ook reeds geïnventariseerd, voor een andere is het in bewerking. Er wordt immers gehoopt op een goede respons voor wat betreft St.-Kruis. Hier blijkt een levendige historische en heemkundige belangstelling te bestaan. Toen de overheid er in 1959 voor de keuze werd geplaatst het archief te inventariseren ofwel het te deponeren in het Rijksarchief, koos ze voor de eerste oplossing en liet een weliswaar vrij summiere inventaris samenstellen. Deze houding stak positief af tegenover die van de andere randgemeenten van Brugge, die zonder wroeging hun archief door het Rijksarchief lieten weghalen. Tijdens de laatste decennia zijn ook verschillende boeken over de lokale geschiedenis geschreven. Sinds vele jaren heeft de Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle zijn kringlokaal op St.-Kruis, en sinds enkele jaren is in de schoot van die vereniging een werkgroep voor de geschiedenis van Sint-Kruis ijverig documentatie aan het verzamelen.

Sint-Kruis is ook een belangrijke deelgemeente met een rijk en interessant verleden. Vóór het ontstaan als moderne gemeente in de Franse Tijd behoorde haar grondgebied voor een groot deel tot belangrijke heerlijkheden als Male, Viven, het Sijsselse, e.a. De kerkelijke parochie St.-Kruis is zeer oud en strekte zich tot in de 17de eeuw uit tot in de stad Brugge : Sint-Anna werd er toen van afgesplitst. De parochie Vivenkapelle ontstond pas in 1885, voor een deel op Sint-Kruis, maar haar grondgebied werd in 1977 volledig bij Damme gevoegd.

Het archief van Sint-Kruis als gemeente is heel goed bewaard. Het is in de inventaris beschreven met 1860 nummers, samen goed voor ca. 120 m. rek. Het weerspiegelt het reilen en zeilen in de gemeente, althans voor zover dit tot uiting komt in documenten die nagelaten zijn door een gemeentelijke administratie. Het is ingedeeld in 23 hoofdstukken, gevolgd door een bijlage met wat archief van de gemeenteschool na de tweede wereldoorlog. Een index van eigennamen sluit het geheel af en maakt het nog beter toegankelijk. De inventaris is samengesteld met voorbeeldige zorg en nauwkeurigheid, zodat hij - hoe bescheiden ook - een onmisbaar werkinstrument is en zal blijven voor de studie van de geschiedenis van deze mooie (vroegere) gemeente.

Het boek kost slechts 200 fr., met nog 20 % korting voor de leden van de Brugse historische, heemkundige en gidsenverenigingen. Het is verkrijgbaar in het Brugse Stadsarchief, Burg 11A, tel. 050/44.82.60.

A. Vandewalle

De boeken van Jan de Hondt en de correspondentie van Franciscus Cranevelt : twee reddingsoperaties. - Jan de Hondt (Sint-Pauwels, 1486 - Kortrijk, 1571), kanunnik van het Kortrijkse O.-L.-V.-kapittel, en Franciscus Cranevelt (Nijmegen, 1485 - Mechelen, 1564), stadspensionaris te Brugge (1515-1522) en vervolgens lid van de Grote Raad van Mechelen, waren, hoewel geen eersterangsfiguren, van dichtbij betrokken bij het intellectueel leven van hun tijd. Bij Jan de Hondt blijkt dit uit zijn bibliotheek. Franciscus Cranevelt, die een actievare rol speelde in het geestesleven, bouwde o.m. via een drukke correspondentie een uitgebreide vriendenkring op in de wereld van het 16de-eeuwse humanisme.

Van de bibliotheek van Jan de Hondt is het grootste deel bewaard gebleven in de Kortrijkse Universiteitsbibliotheek : het gaat alles samen om 66 catalogusnr's. Enkele boeken zijn thans in privé-bezit. De meeste werken zijn in 1967 door de kerkfabriek van de Kortrijkse Sint-Maartenskerk in de bibliotheek van de KULAK gedeponereerd, drie boeken zijn in 1990 door de Leuvense Universiteitsbibliotheek in Kortrijk gedeponereerd. Jarenlange verwaarlozing van het fonds maakte een kostbare restauratie noodzakelijk. Het resultaat werd met gepaste trots getoond op een tentoonstelling in Kortrijk (26 okt. - 23 nov. 1990) en Leuven (8 dec. 1990 - 26 jan. 1991). De figuur van Jan de Hondt, zijn plaats in het 16de-eeuwse geestesleven, het belang van de bibliotheek, de wetenschappelijke beschrijving van alle bewaarde boekdelen, dit alles komt aan bod in de uitstekend verzorgde catalogus, red. Chr. COPPENS, P. SOETAERT, P. THURMAN, G. TOURNOY, m.m.v. L. DE CONINCK en T. VAN HOUTD, *Catalogus van de bibliotheek van Jan de Hondt*, (Bibliotheek Katholieke Universiteit Leuven Campus Kortrijk, Kortrijk 1990, 161 blz., ill ; ook gepubliceerd in *De Leiegouw*, XXXII, 1990, blz. 291-450).

De correspondentie van Franciscus Cranevelt was - zij het gedeeltelijk - al geruime tijd bekend. Deze briefwisseling (bijna driehonderd brieven) werd in 1928 gepubliceerd door H. DE VOCHT, *Litterae virorum eruditorum ad Franciscum Craneveldium, 1522-1528*, Leuven, 1928 (*Humanistica Lovaniensia*, I). Het betrof twee bundels, die sinds de dood van De Vocht in de Leuvense Universiteitsbibliotheek worden bewaard. De Vocht is zich steeds bewust geweest van het feit dat de teksten die hij kende niet de volledige collectie behelsden. Op woensdag 21 juni 1989 werd dan bij Christie's in Londen een derde bundel Cranevelt-brieven geveild, bestaande uit 117 brieven hoofdzakelijk uit de jaren 1520-1522. De Koning Boudewijnstichting kon deze brievenbundel integraal verwerven, volgens *De Standaard* van 22 juni 1989 voor zowat achttien miljoen frank. In vakkringen geldt de ontdekking van deze brieven als een sensatie. Zo bevat de bundel o.m. 32 nog niet bekende brieven van de Spaanse Bruggeling Juan Luis Vives (1492-1540), zeven eigenhandige brieven van Thomas More en één van Erasmus. De brieven zijn thans gedeponereerd in de Leuvense universiteitsbibliotheek en waren in 1990 te zien op een tentoonstelling in de Nassaukapel van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (17 nov. - 15 dec. 1990). Naar aanleiding daarvan publiceerde de Koning Boudewijnstichting een rijk geïllustreerde brochure, red. J. IJSEWIJN, m.m.v. C. COPPENS, J. ROEGIERS en G. VANGOLDSENHOVEN, *De Craneveltcorrespondentie*, (Koning Bou-

dewijnstichting, Brussel, 1990, 25 blz., ill.), met een volledige inventaris en een editie met vertaling en fascimile-reproductie van een brief van Vives aan Cranevelt, Leuven, 20 dec. 1520. De inventaris is ook nog gepubliceerd door J. en L. IJSEWIJN, D. SACRE en G. TOURNOY, *Litterae ad Craneveldium Balduiniana*, in : *Humanistica Lovaniensia. Journal of Neo-Latin Studies*, XXXIX (1990), blz. 369-374.

Noël Geirnaert

Beschermde Oostvlaams patrimonium. - Het Oostvlaamse beschermde patrimonium van monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen werd door de Provinciale Dienst voor het Kunstpatrimonium te boek gesteld voor wat de arrondissementen Dendermonde, Eeklo en Sint-Niklaas betreft. De andere arrondissementen zullen later in nog twee delen behandeld worden. Het is een kijkboek van 192 blz. met foto's in kleur en zwart-wit, maar zonder tekeningen. Het boek wil geen wetenschappelijke pretenties hebben, maar wel juiste informatie verstrekken voor wie belang stelt in het patrimonium. Het is natuurlijk zo dat niet al het beschermde echt belangrijk is ; bij een bescherming spelen inderdaad dikwijls andere dan wetenschappelijke motieven een rol. Anderzijds zijn dan weer belangrijke zaken nog altijd onbeschermd. Hopelijk doet de publikatie de lokale overheden inzien dat nog veel waardevols voor altijd dreigt verloren te gaan als het niet wettelijk beschermd zal worden.

Oliemolens. - Van het tijdschrift *Molenecho's* is de 3de aflevering van de jg. 1990 volledig gewijd aan de oliemolens. Terwijl de oudste graanwindmolens reeds op het einde van de 12de eeuw in Vlaanderen voorkomen, is dit voor de oliewindmolens maar in de 14de eeuw het geval.

Olie - gewonnen uit oliehoudende zaden als kool-, raap- en lijnzaad - was vroeger een belangrijk product ; ze werd gebruikt voor de voeding, voor verlichting, voor het malen van verf. Een groot gedeelte van het nr. wordt ingenomen door drie bijdragen over de geplande reconstructie van de olieinrichting 'De nieuwe papegaai' te Brugge, afkomstig uit Beveren-aan-de-IJzer. De grondige technische studie, uitgewerkt door de Nederlandse molinoloog I.J. de Kramer, ligt sinds 1974 op uitvoering te wachten ! Dat is erg jammer, temeer dat de Brugse molen de enige windmolen in ons land zou zijn, die uitsluitend als oliemolen zou werken (De molens te Arendonk, Deerlijk en Gistel malen ook graan). De herinrichting als oliemolen is belangrijker dan nog een vierde staakmolen naar de stadsvesten over te brengen.

Vivenkapelle. - Op 9 september 1990 werd met een feestelijke academische zitting de voltooiing gevierd van de restauratie van de neogotische kerk van Vivenkapelle, in 1861-1864 gebouwd naar de plannen van J. Bethune. Over de kerk verschenen twee publikaties, resp. van de hand van M. Goossens en R. Boterberge.

Standbeeld van Jan van Eyck op de Burg. (Foto : L. Devliegher)

Gedenkplaat A. Duclos. - Op 28 oktober 1990 werd te Brugge een gedenkplaat onthuld aan het huis H. Consciencelaan 23, waar kanunnik A. Duclos (1841-1925), de bekende historicus van Brugge, vele jaren gewoond heeft en ook overleden is.

Beeld Jan van Eyck. - Op 18 december 1990 werden het marmeren standbeeld van Jan van Eyck, in 1820 door J.R. Calloigne gebeeldhouwd, en het voetstuk met de vier beeldjes van J. Van Nieuwenhuysse, van de Burg te Brugge verwijderd en naar de Academie overgebracht. Het beeld stond 99 jaar nabij de plaats waar de schilder in 1441 in de Sint-Donaaskerk begraven werd.

Als het beeld toch weg moest wegens dubbel gebruik met het beeld op het Jan van Eyckplein, dan zou het passend zijn op de plaats van het vroegere Sint-Donaascomplex - die alsmear meer aan de commercie prijsgegeven wordt - een standbeeld te plaatsen dat een hulde is aan de vele geleerden die daar eeuwenlang wetenschap en cultuur beoefend hebben. Of is *dat* geen "monumentum" meer waard ?

H. Macarius. - Onder voorzitterschap van deken Robert Lagrain heeft de vereniging "Brugge Mariastad" de restauratie verwezenlijkt van de erg verweerde wandnis en het beeld van de H. Macarius in de Oostmeers. Het onleesbaar geworden inschrift op de gedenkplaat werd opnieuw kunstig gebeiteld (naar de tekst in *Rond den Heerd*, 2, 1866-1867, p. 175, en in L. Devliegher, *De huizen te Brugge*, p. 262).

HET BROEDERSCHAP / ONDER DE BESCHERMING VAN DEN / H. MACHARIUS / TEN TYDE VAN DEN CHOLLRA MORBUS, DEN 19 JULIUS 1832 / IN DEZE WYK INGESTELD EN DEN 2 SEPTEMBER / DAER NAE IN DE HOOFDKERK VAN ST.-SALVATOR CANONELIJK / OPGEREGT, HEEFT HIER TER EEUWIGER / GEDACHTENES HET BEELD VAN DEN H. PATROON / DES BROEDERSCHAPS GEPLAETST DEN 9 MEYE 1834.

Een iconografische tentoonstelling in de Kredietbank belichtte de evolutie van de verering van deze heilige "pest-patroon" door middel van archiefstukken, biografieën, devotieboekjes, gravures en schilderijen, deskundig beschreven door J.L. Meulemeester in de brochure *De H. Macarius en Brugge*.

B.J. de B.

6. De Vos An & Westenbroek J.J.M., *Bibliografie 1981-1987*. - GZ., 1 (1989) 1, 86-104.
Betr. G. Gezelle.
7. De Vos Dirk en Marechal Dominique, *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten schilderkunst*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 20-25, ill.
Werk van G. De Smet (1904), F.J. Kinsoen (1796), G. Swimberghe (1987), J.K. Verbrugge (1790).
8. [Dewilde Jan], *Neo-classicisme en romantiek te Ieper in de 19de eeuw*. Ieper, Stedelijk Museum, 1989, 42 blz., ill.
Catalogus van de tentoonstelling 8 juli - 31 aug. 1989 ; 52 nrs.
9. De Win P., *In het kader van de "Inventaris van het rechtshistorisch patrimonium van België" : roepstenen en kerkpuien*. - OH., 43 (1989) 46-94, ill.
Met een per provincie en gemeente geordende inventaris van de roepstenen en kerkpuien in België, met ruime aandacht voor het oude Vlaanderen.
10. Dezutter Willy P., *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten volkskunde*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 42-57, ill.
Werk van R. De Pauw uit 1916-18 en ca. 1935.
11. Dezutter W.P. & Ryckaert M., m.m.v. Anseeuw J., Boone M., De Groote K., de Hemptinne Th., De Witte H., Geirnaert N., Hillewaert B., Rommelaere J., Vandenberghe S. en Vandewalle A., *Kroniek en korte berichten*. - BO., 29 (1989) 113-128 en 239-253, ill.
12. Drost H., *Index op de namen van kopers en verkopers en hun woonplaats voorkomend in de transportakten van Sint-Anna-ter-Muiden 1611-1795*.
Middelburg, Rijksarchief in Zeeland, 1989, 90 blz.
13. Eisler Colin, *The Thyssen - Bornemisza Collection. Early Netherlandish Painting*. Londen, Ph. Wilson Publishers for Sotheby's Publications, 1989, 280 blz., ill.
14. Geirnaert N., Muylaert W. en Ryckaert M. Met medewerking van Casier L., Danhieux L., De Grendele J., De Groote J., Delva A., de Schietere de Lophem A., Devliegheer L., D'hondt J., Duvosquel J.-M., Hillewaert B., Houwen G., Marechal D., Platelle H., Six J., Stockman L., Valcke L., Vandamme L., Vandembroecke C., Vandermaesen M. en Vandewalle A., *Boekenschouw, lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1988*. - HEM., 126 (1989) 243-304.
15. Hendrickx F., *Literatuuroverzicht 1988 met aanvullingen uit vorige jaren*. - OGE., 63 (1989) 3-114.
Ruime aandacht voor (West-) Vlaanderen.
16. Hollestelle L.M., *Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters aanwezig in het Rijksarchief in Zeeland*. Middelburg, Rijksarchief in Zeeland, 1989, 137 blz.
17. Hostyn Norbert, *Een keuze uit de aanwinsten 1987. Oostende : Stedelijk Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 15 (198) 144-147, ill.
18. Janssens de Bisthoven B., *Inventaris van het archief van Désiré de Haerne*. - HEM., 126 (1989) 108-141.
Priester, leraar te Roeselare en te Kortrijk, inspecteur van de bisschoppelijke colleges in West-Vlaanderen, volksvertegenwoordiger (1830-1833, 1844-1890).
19. Le Loup W., *Tentoonstelling : Tekeningen van Italiaanse meesters uit het Steinmetzkabinet*. - Informatiebulletin Stedelijk Musea, 9 (1989) nr. 3, ill.
In Brugge.
20. *Publicaties over de minderbroeders in de Nederlanden 1988*. - F., 44 (1989) 159-183.

21. Pyncket M., *Bibliografie van de geschiedenis, taal- en volkskunde van Menen, 1950-1986*. - W., 13 (1989) 3, 42-54.
  22. *Rollariensiana*. - R., 18 (1989) 142-145.
Bibliografie over Roeselare.
  23. Ryckaert M. en Cloet M., *Licentiaatsverhandelingen betreffende het oude graafschap Vlaanderen en de provincies West- en Oost-Vlaanderen. Rijksuniversiteit Gent (1989) en Katholieke Universiteit Leuven (1989)*. - HEM., 126 (1989) 220-223.
  24. *Samenvattingen van Licentiaatsverhandelingen en Proefschriften in 1988. Aangeboden aan het Departement Geschiedenis van de KU Leuven*. Leuven, Departement Geschiedenis Vereniging historici Lovanienses, 1989, 138 blz.
Verscheidene verhandelingen (geen proefschriften) betreffen de geschiedenis van Vlaanderen.
  25. Santy Ph., *De Leiegouw 1979-1988. Algemene inhoudsopgave en indices*. - LG., 31 (1989) 209-237.
  26. Tahon-Van Roose M., *Een keuze uit de aanwinsten 1987. Gent: Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 15 (1988) 141, ill.
O.a. de ets "De kathedraal" door James Ensor.
  27. *Tentoonstelling: een keuze uit de Museumaanwinsten 1987-88-89*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 9 (1989) nr. 3, ill.
In Brugge.
  28. Vandenberghe Stéphane, *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten toegepaste kunst*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 26-41, ill.
  29. Vandenberghe St., *Een keuze uit de aanwinsten 1987. Brugge Gruuthusemuseum*. - ML., 15 (1988) 122-123, ill.
  30. Vandewalle André (red.), *Stad Brugge. Stadsarchief. Jaarverslag 1987*. Brugge, Stadsbestuur, 1989, 12 blz. (overdruk uit het stedelijk jaarverslag vastgesteld in de gemeenteraad van 27/1/1989, met bijlagen).
  31. Van de Wiel C., *Archivalia over de bisdommen Antwerpen, Brugge, Doornik, Gent, Ieper, Luik en Namen in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen (1516-1916)*. - BIHBR., 59 (1989) 165-208.
  32. Van Eenoo R. (red.), m.m.v. Scufflaire A., Bovesse J., Dumont M.-E., Hélin E., Petit R., Van Derveeghde D., Prevenier W., Triaille - Closset C., Tits - Dieuaide M.-J., Vermeulen U., Gaus H., Lis C., Cauchies J.-M., Haesenne - Peremans N., Maréchal G., François L., Meyers W., Geirnaert N., De Wever B., Vanthemsche G., Art J., *Bibliografie van de geschiedenis van België 1987*. - BTFG., 67 (1989) 338-465.
Met ruime aandacht voor (West-) Vlaanderen.
- Zie ook nrs. 38, 161, 194, 204, 225, 415, 458, 525, 530, 600, 707, 718.

2. Paleografie, Diplomatiek, Codicologie en Epigrafie

33. Cardon Bert, *Vlaamse verluchte handschriften vóór Jan van Eyck (ca. 1400-1420): een verkenning*. - Middeleeuwse handschriftenkunde in de Nederlanden 1988. Verslag van de Groningse Codicologendagen 28-29 april 1988, Grave, 1989, 215-228, ill.
34. Derolez A., *Het Corpus van de Middeleeuwse Boekenlijsten van België*. - Middeleeuwse handschriftenkunde in de Nederlanden 1988. Verslag van de Groningse Codicologendagen 28-29 april 1988, Grave, 1989, 319-322.
35. Derolez A., *Opmerkingen bij enkele middeleeuwse catalogi uit de Nederlanden*. - Middeleeuwse handschriftenkunde in de Nederlanden 1988. Verslag van de Groningse Codicologendagen 28-29 april 1988, Grave, 1989, 271-283.
Uit o.a. abdij van Saint-Amand, Sint-Donaaskapittel te Brugge.

36. Eeckeman W. & Dewulf-Heus R.L., *Grafschriften te Brugge. Deel II : de Sint-Annakerk.* - BO., 29 (1989) 47-64, 144-160, ill.
Vervolg op Boekenschouw 1988, nr. 43.
37. Farquhar James Douglas, *Manuscript Production and Evidence for Localizing and Dating Fifteenth-Century Books of Hours : Walters Ms. 239.* - The Journal of the Walters Art Gallery, 45 (1987) 44-58, ill.
15de-eeuws Brugs getijdenboek, zie ook nr. 646.
38. Geirnaert Noël, *Het archief van de Familie Adornes en de Jeruzalemstichting te Brugge. II : Regesten van de Oorkonden en Brieven tot en met 1500.* Brugge, Stadsarchief, 1989, 222 blz. (Brugse Geschiedbronnen uitgegeven door het gemeentebestuur van Brugge, 20).
39. Geirnaert Noël, *Brugge, Leuven of Italië ? Nog een kanttekening bij de introductie van het humanistisch schrift in de Nederlanden, 1438.* - Die Fonteyn der Ewiger Wijsheit. Opstellen aangeboden aan prof. dr. A.G. Weiler ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als hoogleraar in de Algemene en Vaderlandse Geschiedenis van de Middeleeuwen aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen, Centrum voor Middeleeuwse Studies, 1989 (Middeleeuwse Studies, Band V), 223-228.
Reactie op Boekenschouw 1986, nr. 45. Het eerste Nederlandse humanistische handschrift is uit Leuven afkomstig.
40. Gould Karen, *The Rediscovery of a fifteenth - century Flemish Book of Hours (University of Texas at Austin, Harry Ransom Humanities Research Center, HRC 2).* - S., 43 (1989) 76-100, pl. 9-12.
41. Van Acker K.G., *Een jachtpartij met rivalen, intriges en gevolgen (1140).* - AM., 40 (1989) 193-198.
Bespreking van de getuigenlijst van twee oorkonden van graaf Diederik van den Elzas.
42. Vanden Auweele Dirk M.J., *Een gedateerd handschrift (1473) uit de privéverzameling van Louis Gilliodts-van Severen.* - ABB., 60 (1989) 191-222.
Beschrijving van een Brabants handschrift, nog steeds in privébezit, met uitvoerig exposé over L. Gilliodts als wetenschapper.
43. Verhulst Adriaan, *Note sur deux chartes de Lothaire, roi de France, pour l'abbaye de Saint-Bavon à Gand.* - HKCG., CLV (1989) 1-23.
Zie ook nrs. 149, 533, 646, 670, 692.

3. Aardrijkskunde

44. Augustyn Beatrijs, *Het uitzonderlijk dijkrecht in Zeeuws-Vlaanderen van kracht na zware stormvloedrampen (13de-16de eeuw).* - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 31-38.
45. De Bruyne M., *De Mercator-Kaart van Vlaanderen in de Roeselaarse stads-halle, 1544-1545.* - B., 89 (1989) 287-292.
46. Himpe Koen, *Diverse bodemgebruiken uit de cultuurlandschappelijke omgeving van het kasteeldomein van Poeke.* - LW., 12 (1989) nrs. 3-4, 34-47.
47. Himpe Koen, *Specifieke cultuurhistorische aspecten van het kasteeldomein Poeke.* - AM., 40 (1989) 43-74.
48. Ryckaert M., *De verzanding van het Zwin.* - Water. Tijdschrift over waterproblematiek, 8 (1989) 204-207, krt.
49. Stockman Luc, *Het domein van de heer van de Woestijne in de eerste helft van de 16de eeuw.* - AM., 40 (1989) 167-171.
Hij bezat veel rechten langs de Zuidleie en op het Bulskampveld.
50. Van den Abeele Raf, *De Horenbault-kaart van de Brugse Vaart (1615).* - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 197-206.

51. Vanhuysse A., *Het mondingsgebied van de IJzer*. - BdK., 31 (1989) 111-118 ; krtn.
52. Vanoverschelde Sylveer, "De Waeteringhe de Be-Oostersche broucken" ge-seid "De waeteringhe van Wynendale" tijdens het "Oud-Regime" tot 1794. - Crekelbeke, 1 (1989) 105-124, ill., krtn.
In Diksmuide, Esen, Zarren, Handzame, Werken en Vladslò.
53. Verheye Staf, *De Ieperlee*. - IK., 25 (1989) 21-64, ill., krtn.
54. Werbrouck Marcel, *Een hydrografische beschrijving van de Krekevallei, ver-rijkt met enkele historische anekdotes*. - Crekelbeke, 1 (1989) 15-26, ill.
- Zie ook nrs. 73, 98, 336, 436, 563, 702.

4. Onomastiek en taalkunde

55. Adriaan Jan en Trimpe Burger J.A., *Noms de lieux de Zélande et de Flandre occidentale composés avec burg (haut Moyen Age)*. *Archéologie et toponymie*. - RN., 71 (1989) 189-204.
56. Beele W., *De familienaam Lobbstaël*. - N., 21 (1989) 181-185.
57. Beele W., *De plantnaam karwij*. - B., 89 (1989) 60.
58. Blondeel Werner, *Familienamen te Ingelmunster*. - DH., 10 (1989) 2, 55-76.
59. Debrabandere F., *De Abbesul in Hulste*. - LG., 31 (1989), 253-256.
60. Debrabandere F., *Creupeland(t) en Cruyp(e)landt*. - VS., 25 (1989) 406-407.
61. Debrabandere F., *De familie Hurtekant*. - VS., 25 (1989) 63-64.
62. Debrabandere F., *De familienaam Loc(c)ufier of Lockfeer*. - VS., 25 (1989) 189-190.
Zie ook BS., 10 (1989) 3, 11.
63. Debrabandere F., *De familienaam Monbalu*. - LG., 31 (1989) 351-355.
64. Debrabandere F., *De familienamen Pollefeys en Pollefeyt*. - LG., 31 (1989) 256-259.
65. Debrabandere F., *De familienaam Schietekat*. - N., 21 (1989) 186-189.
66. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Balfoort*. - BS., 10 (1989) 2, 14.
67. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Galbertus*. - BS., 10 (1989) 1, 16.
68. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Jozef Geldhof*. - BS., 10 (1989) 4, 11.
69. Debrabandere F., *Het randuitje*. - LG., 31 (1989), 355-356.
70. Debrabandere F., *Schelhaever en Buysrogge*. - VS., 25 (1989) 34-35.
71. Debrabandere F., Vanhuysse A. en Huyghebaert J., *Batje*. - B., 89 (1989) 195-196, 309-439.
72. De Busschere K., *Taalaantekeningen. Naogst uit het Westland, 1988*. - B., 89 (1989) 90-98.
73. De Langhe J.E. en Van Acker L., *Waar haalt de Krekelbeek haar naam vandaan ?* - B., 89 (1989) 171-178.
Over de beek van het Bekken van de IJzer.
74. De Langhe J.E., *Waar haalt "den Hogen Andjoen" te Werken zijn zonderlinge naam vandaan ?* - B., 89 (1989) 432-433.
75. Deldicque H., e.a., *Chronique patoisante*. - MSHC., 19 (1989) 595-612.
76. De Vos Achiël, Stockman Luc en Taeldeman Johan, *Meetjeslandse plaatsnamen van vóór 1600, Deel I: Het Ambacht Maldegem, Band 1: Adegem*. Maldegem, 1989, 92 blz., kaart.
77. Dreesen J.B., *Taeuhaus of taanhuis*. - Pl., 19 (1989) 13-14.
78. Dreesen J.B., *Toponymie van 's Heerwoutermans ambacht*. - Pl., 19 (1989) 267-269.
79. Dupas Georges, *Les noms de personnes en Flandre-Artois du XIIIe siècle à*

- nos jours. Essai d'anthroponymie régionale et comparée.* Duinkerke, Westhoek-éditions, 1988, 304 blz.
80. Duverger E., *Een brevier gekocht op de Luizenmarkt in Antwerpen.* - B., 89 (1989) 285-286.
Op 29 juni 1580 noteerde Jacob de Heere, kanunnik van Sint-Donaas te Brugge dat hij op de Luizenmarkt in Antwerpen een oud brevier had gekocht. Over de betekenis van de naam.
81. Huyghebaert J. en Van Acker L., *K.D.C. en Meijer.* - B., 89 (1989) 286.
Vervolg op nr. 73.
82. Maes L., *Patois mouscronnois.* - MSHM., 11 (1989) 1, 1-531.
83. Pauwels W., *Kapellegeboden.* - B., 89 (1989) 303-305.
Plechtige vergaderingen van (ambachts)gilden, oorspr. in de kapel.
84. Seys Raf, *Verfransing van familienamen in Koekelare.* - Coc., 4 (1989) 122-124.
85. Slosse Roger, *Wij in onze spreuken en gezegden.* - R., 18 (1989) 174-176 en 217-218.
Roeselaars taaleigen.
86. Slosse Roger, *Zo sprak Koberkie.* - R., 18 (1989) 85-87 en 118-121.
Roeselaars taaleigen.
87. V(an) A(cker) L., *Een laphuis in Tielt, 1558.* - B., 89 (1989) 168.
88. Van Acker L. (= A.B.), *Oude roepnamen uit Houthulst.* - B., 89 (1989) 272-273.
89. V(an) A(cker) L., *Wat is een "crochte" ?.* - B., 89 (1989) 400.
90. Vandenberghe R., *Castellerie et Haut-Judas, des noms qui remémorent une fonction.* MSHM., 10 (1989) 2, 15-49.
Toponiemen uit Moeskroen.
91. Van Goethem Herman, *La politique des langues en France, 1620-1804.* - RN., 71 (1989) 437-460.
92. Vanhuysse A., *Zantekoorn uit het Nieuwpoortse.* - B., 89 (1989) 10-14.
93. Van Keymeulen Jacques, *Taalgeografie en geschiedenis.* - HMGOG, n.r., 43 (1989) 211-229.
Inventarisering van dialectische woordenschat ten bate van het sociaal en cultureel onderzoek.
94. Van Osta W., *De terreinwoorden aard, ort en egert.* - N., 21 (1989) 100-135.
Met etymologische verklaring van Oudenaarde en Aardenburg.
95. Vermaete L., *Taalsprokkelingen van Adolf De Wolf.* - B., 89 (1989) 299-302.
96. Welke Dieter, *Forme linguistique et origines du Rithmus teutonicus ou Ludwigslied.* - La cantilène de sainte Eulalie. Valenciennes, 1990, 89-96.
97. Werbrouck Marcel, *Watertoponiemen uit de Krekevallei volgens De Flou e.a.* - Crekelbeke, 1 (1989) 27-80, ill.
- Zie ook nrs. 153, 180, 221, 362, 376, 447, 539, 598, 698, 702.

5. Archeologie

98. Arickx V., *Het heidens kerkhof van Pittem.* - B., 89 (1989) 386-400.
Zie ook nr. 112.
99. Balty Jean-Charles, *Le forum de Bavay et les basiliques de forum.* - RN., 71 (1989) 7-24.
100. Bauters Luc en Bourgeois Jean, *Houtbouw in de prehistorie in de provincie Oost-Vlaanderen.* - HMGOG., n.r., 43 (1989) 5-27.
101. Belot Eric, *Les enduits peints d'époque sévérienne d'une caserne de la Classis Britannica à Boulogne-sur-Mer.* - RN., 71 (1989) 105-152.
102. Bernard Honoré, *Saint-Riquier : une restitution nouvelle de la basilique d'Angilbert.* - RN., 71 (1989) 307-361.

103. Bogaers J.E., *Vreemde stenen uit de Oosterschelde*. - ZT., 39 (1989) 121-123, ill.
O.a. beeldhouwwerk, wellicht afkomstig van cultusbeeld van de godin Nehalennia (Romeinse Tijd).
104. Bourgeois J., *Indices d'une production céramique dans le village gallo-romain de Ploegsteert*. - MSHC., 19 (1989) 25-42.
105. Bourgeois J. en De Simpel F., *Une exposition et un colloque archéologique à la Maison de la Jeunesse et de la Culture à Comines*. - MSHC., 19 (1989) 590-594.
106. Bourgeois J., De Simpel F. en Roelens P., *Fouilles 1988 à la Montagne du Château à Warneton*. - MSHC., 19 (1989) 585-589.
107. Bourgeois J. en Roelens P., *Découvertes gallo-romaines dans les briqueteries de Ploegsteert en 1988-1989*. - MSHC., 19 (1989) 580-584.
108. Bourgeois J., De Simpel F. e.a., *L'archéologie à Comines-Warneton et dans la Région en 1988-1989*. - MSHC., 19 (1989) 571-595.
109. Bourgeois J. en Roelens P., *Découverte d'une hache polie au chemin de la Blanche à Warneton*. - MSHC., 19 (1989) 578-579.
110. Carmelez Jean-Claude, *Note sur les niveaux d'occupation du forum de Bavay*. - RN., 71 (1989) 25-38.
111. Cools E., *De middeleeuwse vloeren van de kerk van St.-Pieters-Banden te Torhout*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 59-63.
112. Coornaert M., *Het heidens kerkhof in Pittem*. - B., 89 (1989) 235-241, ill.
Zie ook nr. 98.
113. Crombé Ph., *Suite des découvertes préhistoriques au Mont de la Hutte à Ploegsteert*. - MSHC., 19 (1989) 573-577.
114. Devliegher L., *14de-eeuwse grafzerken uit Sint-Kruis (Brugge)*. - HEm., 126 (1989) 233-241.
115. De Witte Hubert, *Brugge Onder-Zocht. Tien jaar stadsarcheologisch Onderzoek 1977-1987*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 169-171, ill.
116. De Witte Hubert, *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten Archeologie*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 58-59, ill.
117. De Witte Hubert, Rommelaere Johan, Anseeuw Jan en De Groote Koen, *Archeologisch Jaarrapport 1987-1988*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 63-86, ill. en krtn.
118. Goderis Jozef, *Werkgroep archeologie Roeselare. Archeologische waarnemingen en noodopgraving rond de jaarwisseling 1987-88, in de funderingen van het huis Duyvewaardt, in de Zuidstraat te Roeselare*. - R., 18 (1989) 130-140.
119. Goderis Jozef, *Werkgroep archeologie Roeselare, Flits-waarneming op 17 juni '89 in de nieuwe Tiense bank in de Hazeltstraat nabij de Botermarkt*. - R., 18 (1989) 222-225.
120. Goderis Jozef, *Werkgroep archeologie Roeselare : vondstmeldingen nabij de open Mandel, tussen de Sint-Michiels- en de Verwerijstraat*. - R., 18 (1989) 99-104.
121. Goderis Jozef, *Werkgroep archeologie Roeselare : jaarverslag 1988*. - R., 18 (1989), 12-15.
122. Gricourt D. en Deroeux D., *Trouvailles monétaires galloromaines en Calaisis (II partie)*. - BSAM., 23 (1988) 335-344.
123. Hillewaert B., *Recyclage "avant la lettre" : Heistse tonnen en putten*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 84-87.
Archeologisch noodonderzoek van laat-middeleeuwse tonputten.
124. Hollevoet Y., *Archeologisch noodonderzoek in de Zeebrugse achterhaven : Romeinse vondsten*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 33-48.

125. Hollevoet Yann en Hillewaert Beatrijs, *Inheems - Romeinse bewoning in het Zeebrugse achterhavengebied*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 87-104, ill. en krtn.
126. Laureys Dirk, *Archeologische vondsten in Aartrijke*. - DJ., 13 (1989) 35-55, ill.
127. Leman-Delerville Germaine, *Les habitats de l'âge du fer à Villeneuve-d'Ascq*. Rijsel, Revue du Nord, 1989, 1 dl. tekst, 140 blz. 1 dl. documenten, 159 fig., 11 pl. (Archéologie, n° 2)
128. Masure D., *Ypra civitas munitissima. Ieper, vestingstad*. - IK., 25 (1989) 88-94, ill.
 Restauratie van vestingsbouwwerken.
129. Routier Jean-Claude, *Les remparts de Montreuil sur-mer*. - RN., 71 (1989) 205-214.
130. Swimberghe Piet, *Merkwaardige houten latei uit Rumbeke*. - HEM., 126 (1989) 232.
 Dateert van 1643.
131. Swimberghe Piet, *Nota's betreffende aardewerk te Brugge. 2. Spaans*. - HEM., 126 (1989) 230.
 Spaanse majolica uit het midden van de vijftiende eeuw.
132. Swimberghe Piet, *Veldsteen in de Vlamingstraat te Brugge*. - HEM., 126 (1989) 154-156.
133. Termote J., *Een 18de-eeuwse afvalkuil op het terrein van het openlucht-museum in Izenberge (Alveringem)*. - Bdk., 31 (1989) 13-22, ill., plan.
 Aardewerk, glas, bouw materiaal.
134. Termote J., *De leeuwentoren te Ieper, een bijdrage tot het onderzoek van de Bourgondische stadsversterkingen in Kust-Vlaanderen*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 17-29.
135. Termote Johan, *Een site met walgracht te Leffinge*. - Gratingate, 9 (1989) 98-114, krtn.
136. Thoen Hugo, *Het Romeinse kamp van Maldegem-Vake*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 173-180.
137. Trimpe Burger J.A., *Een antiek destilleerapparaat? Industriële archeologie uit de bodem van Aardenburg*. - ZT., 39 (1989) 96-97, ill.
138. Van Acker L. (= A.B.), *Graven van tempeliers in Ieper ontdekt, 1581*. - B., 89 (1989) 283-284.
139. Van Acker R., *Midden-neolithicum te Bellegem en Sint-Denijs (gem. Kortrijk)*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 5-16.
140. Vanbrugge Nathalie, *Recherches archéologiques à Famars 1986-1988*. RN., 71 (1989) 79-97.
141. Vancouillie E., *Gallo-Romeinse vondsten te Veurne-Beoosterpoort*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 49-51.
142. Vandenberghe St., *Bij de heraanleg van een nieuwe vloer in de gotische zaal van het stadhuis te Brugge*. - HEM., 126 (1989) 228-229.
143. Vandenberghe Stéphane, *Fragmenten van de kacheloven van Lodewijk van Gruuthuse te Brugge*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 188-194, ill.
144. Vandenberghe S., *Laat-middeleeuwse bronzen tuitkannen, gevonden in Vlaanderen en/of bewaard in Belgische musea en privéverzamelingen*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 52-58.
145. Van Doorselaer A., De Cock S. & Rogge M., *Sporen van ijzertijdbewoning op de Kortrijkse Catho-terreinen*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 30-31.
146. Vanthournout Claudine, *De Romeinse muntschat van Werken. Onze gewesten in de Romeinse tijd*. - Tijdingen 1988 (Heemkundige Kring Crekel Beke, Kortemark, 1989, 11-18, ill.

147. Verhaeghe F., *Middeleeuwse tuitkannen : metaal, ceramiek en ambachtelijke competitie*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 65-83.
148. Vermeulen F., *Kelten, Romeinen en Germanen tussen Leie en Schelde. Archeologische vondsten in Sint-Martens-Latem en in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*. - JHKS., 18 (1989) 3-117, krtn., ill.
Zie ook nrs. 9, 11, 55, 207, 711.

6. Numismatiek, Metrologie, Sigillografie, Heraldiek, Iconografie, Chronologie

149. Arnould A., *Tekst-beeld relatie in de Mercatelhandschriften : het voorbeeld van de Biblia Figurata*. - Middeleeuwse handschriftenkunde in de Nederlanden 1988. Verslag van de Groningse Codicologendagen 28-29 april 1988, Grave, 1989, 229-235, ill.
150. Hoorens Christiane, *Bloemen en planten op Brugse wandtapijten*. - Jaarboek 1987-1988. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 244-311 ill.
151. Lietard Edwin, *Oostendse numismatiek*. - Pl., 19 (1989) 52-55, 118-121, 181-184, 254-257, 291-294.
152. Nuyttens Marcel, *Volksbenamingen voor Vlaamse munten*. - TM., 29 (1989) 171-179, ill.
153. Van Acker Jan, *Wat is een targe ?* - B., 89 (1989) 187-188.
Over een bepaald schildtype, wellicht een ruiterschild (te Brugge), aangeboden aan de bezoekers (late 15de eeuw).
154. Van Acker L., *Westvlaamse promotieblazoenen*. - B., 89 (1989) 201-218, ill.
N.a.v. universitaire promoties.
Zie ook nrs. 114, 122, 204, 682, 683.

7. Genealogie, Biografie

7.1. Algemeen

155. Ghysaert J., *Westvlamingen naar het oratorium*. - VS., 25 (1989) 145-156.
156. Janssen Gérard, *Généalogies dunkerquoises. Actes de la "Garde orpheline", Mons-en-Baroeul, in eigen beheer, 1988, 997 blz. Zeer beperkte oplage (100 ex.)*.
157. Lammerant Y., *Pelgrims uit het bisdom Brugge naar Rome (1624-1790)*. - VS., 25 (1989) 157-166.
158. Nolf B., *Schuttersgilden en genealogie*. - VS., 25 (1989) 191-192.
159. Walckiers B., *De wetachtige Kamer van Vlaanderen*. - VS., 25 (1989) 579-609.
Zie ook nrs. 627, 668, 742.

7.2. Bijzonder. Alfabetisch volgens de behandelde familienaam

160. Wegener Sleswyk André, *The Engraver Willem A Cruce and the Development of the Chain-Wale*. - Tractrix. Yearbook for the History of Science, Medicine, Technology and Mathematics 1 (1989), 21-44, ill.
Identificatie van een Brugs graveur (15de eeuw).
161. Hendrickx F., *Bio-bibliografie van dr. Albert Ampe S.J.* - OGE., 63 (1989) 121-154 + 1 foto.
Geboren te Woesten, 17.04.1912.
162. Duverger E., *Enkele gegevens over de Brugse schilder Christoffel Bogaert († 1629)*. - B., 89 (1989) 278-280.
163. Aerbeydt G., *Judocus Bonmare, 1669-1732. Tribulaties rond het vaderschap*. - VS., 25 (1989) 185-188.
164. Hostyn Norbert, *Een schilder aan zee : Aloïs Boudry*. - Vissierijblad, 56 (1989) 9, 46-47.

165. Geirnaert N., *Jan Brito's weduwe in 1484*. - B., 89 (1989) 59-60.
166. Debrock Walter, *Kaper Michel Canoen, van alle markten thuis*. - Visserijblad, 56 (1989) 2, 19-20, 4, 24-25.
17de-eeuwse Oostendse kaper.
167. Debrock Walter, *François Carpentier, een gewone kaper*. - Visserijblad, 56 (1989) 11, 41-43, ill.
17de-eeuwse Oostendse kaper.
168. Webster Christopher, *Life and work of the nineteenth century Architect R.D. Chantrell*. Leeds, The Thoresby Society, 1989.
Diverse ontwerpen en restauraties in Brugge.
169. De Bruyne Arthur, *Jules Charpentier: afgezant van de Frontbeweging*. Antwerpen, De Nederlanden, 1989, 240 blz., ill.
170. Seynaeve E., *Jo sono de veldwachter van Iseghem*. - VS., 25 (1989) 220-221.
Michele - Antonio Colombo, van Italiaanse afkomst.
171. Debrock Walter, *Jan Coopman vaart tegen Portugal*. - Visserijblad, 56 (1989) 12, 30-32, ill.
17de-eeuwse Oostendse kaper.
172. *Actief in archief. Huldeboek Hilda Coppejans - Desmedt. Aangeboden door de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezen*. Antwerpen, V.V.B.A.D., 1989, 205 blz. (Archiefkunde, verhandelingen aansluitend bij Bibliotheek- en Archiefgids, 4)
173. Van Troostenberge Carlo, *Onderwijzer Antonius Corteel te Lombardsijde*. - Graningate, 9 (1989) 94-98.
174. Desmet-Goethals M.J., *Levinus Crucius en de reformatie*. - FN., 14 (1989) 11-23.
175. Van Miegroet Hans J., *Gerard David*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, 368 blz., ill.
176. Devos Adrien, *Lode de Boninge(straat) te Kortrijk*. - Cur., 24 (1989) 102-105.
177. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Hondelgem of het Goed te Anzegem, een Bevers De Brabandere-Heem*. - JGOKW., 17 (1989) 85-178.
178. Pyncket M., *350 jaar geleden overleed Jeanne de Cambry (1581-1639)*. - W., 13 (1989) 1, 43-46.
179. Vanheule Michiel, *De Priester-Historicus Karel-Lodewijk De Ceuninck*. - GS., 19 (1989) 527-552, ill.
Staden 1835 - Los Angeles (USA) 1906.
180. Vanhoutryve André, *Karel De Flou, pionier van de toponymie*. - BS., 10 (1989) 1, 12-13, ill.
181. Houwen Herman, *Eerwaarde Heer A. De Jaegher*. - AdS., 19 (1989) 2-8, ill.
Oostrozebeke 1870 - Poperinge 1930. Hopcultuurdeskundige met verscheidene opgesomde desbetreffende uitgaven op zijn naam.
182. Van Acker L., *De afstammelingen van de familie de Langhe, heren van Scheervelde bij Roeselare (15de-17de eeuw)*. - VS., 25 (1989) 515-529.
183. De Bruyne Michiel, *De laatste graaf van 't Rumbeeks kasteel Guillaume de Limburg Stirum te Rumbeke begraven*. - NRA., 17 (1987-89) 88-99, ill.
Ook in R., 18 (1989) 2, 28-39.
184. Hostyn Norbert, *Armand Delwaide (1887-1956)*. - Visserijblad, 56 (1989) 8, 43, ill.
Oostends kunstschilder.
185. Debrock Walter, *Matthieu De Moor*. - Visserijblad, 56 (1989) 6, 31.
17de-eeuwse Oostendse kaper.
186. Debrock Walter, *Passchier De Moor*. - Visserijblad, 56 (1989) 5, 22-23.
17de-eeuws Oostends kaper.

187. Debrock Walter, *Philippe De Moor*. - Visserijblad, 56 (1989) 7, 32-34, ill.
18de-eeuwse Oostende kaper.
188. Lermyte Jean-Marie, *In memoriam Paul Depoorter*. - TM., 29 (1989) 29-31, ill.
Oorlogsburgemeester in Izegem.
189. Desloovere C., *Verspreiding van de familie De Sloovere in de streek tussen Kortrijk, Oudenaarde en Gent op het einde van de 16de eeuw*. - JGOKW., 17 (1989) 77-83.
190. De Laere R., *Georges-Adolphe-Louis De Sloovere. Een groot meester*. - HBBO., 20 (1989) 11-16.
Brugs kunstschilder (1873-1970).
191. Decock Emiel, *Leonard De Visch - deel 2*. - DJ., 13 (1989) 5-29, ill.
Aartrijks beeldhouwer, zie Boekenschouw 1988, nr. 419.
192. D'hooghe C. m.m.v. Balthau E., *Een bijdrage tot de studie van het Stadspatriciaat in de late middeleeuwen : de Brugse familie De Vos in de 14de-15de eeuw*. - Castellum, 6 (1989), 2, 4-81.
193. Stockman Luc, *Levensschets van Achiel De Vos*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 7-14.
194. De Smet Erik, *Bibliografie van Achiel De Vos*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 21-23.
195. Decock Emiel, *De 'Dichtende' wielersfanaat Albert Devriendt*. - DJ., 13 (1989) 59-75, ill.
196. Bonneure Fernand, *Hendrik De Zeine, Brugs journalist, volkschrijver en uitgever*. - BS., 10 (1989) 3, 12-13, ill.
197. Van de Woestijne Paul, *Het memorieboek van de Eeklonaar Pieter Dierkens (1547-1628)*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 229-236.
198. Hostyn Norbert, *Een kunstenaar aan zee : Auguste Distave*. - Visserijblad, 56 (1989) 11, 45, ill.
199. Donche P., *De familie Donche te Diksmuide in de 15de tot 18de eeuw*. - VS., 25 (1989) 222-256.
200. De Laere R., *Brugse kunstenaars na 1870. Julien - Leopold Fagel. Een schilder van zijn tijd*. - HBBO., 20 (1989) 76-77, 85-87.
201. Vandermaesen Maurice, *Artaud Flote, abt van Vézelay en raadsheer van de graaf van Vlaanderen. Triomf en val van een hoveling (1322-1332)*. - HMGOG., n.r., 43 (1989) 103-127.
202. Debrock Walter, *Jacob Gerrebrantz, konvooier*. - Visserijblad, 56 (1989) 2, 39-40.
203. Degrande Valentin, *Een Assebroekenaar als opperbevelhebber van het Belgisch leger in 1918. Ongelofelijk maar waar !* - Arsbroek, 6 (1989) 25-27.
Generaal C. Gillain (1857-1931).
204. Dekesel C.E., *Hubertus Goltzius, the father of ancient numismatics, Venlo-Weertsburg 30-10-1526 - Bruges 24-10-1583 ; an annotated and illustrated bibliography*. Gent, in eigen beheer (Begijnhoflaan 37, B-9000 Gent), 1988, 213 blz., ill.
Voorlopige ontwerp - editie; beperkte oplage (100 ex.).
205. De Laere Robert, *Jules Gonthier, dichterlijk realist en schilder*. - BO., 29 (1989) 195-214, ill.
206. Hostyn Norbert, *Een schilder aan zee : Ivan Good*. Visserijblad, 56 (1989) 12, 48-49, ill.
207. Warmenbol E., *Pioniers van de Westvlaamse archeologie (2) : Georges Hasse (1880-1956), vorser en verzamelaar*. - Westvlaamse Archaeologica, 5 (1989) 88-93.

208. Devloo L., *Si quid aliquem defraudavi reddo quadruplum (Lk. 19,8)*. - B., 89 (1989) 54-57.
Over de vier zonen van de Poperingse dokter Isacq (1783-1873), allen priester geworden. Zie ook nr. 721.
209. Bossu Jozef, *Petrus Jaille, pastoor van Oeselgem (1692-1728), kerkbouwer en jansenist*. - RT., 20 (1989) 46-100, ill.
210. Debrock Walter, *Anthone Lefebvre*. - Visserijblad, 56 (1989) 10, 38-40, ill.
18de-eeuwse Oostendse kaper.
211. Nuyttens Marcel, *Peer de Garde*. - TM., 29 (1989) 25-28, ill.
Pieter Lescauwier °1849, in Izegem.
212. Debrock Walter, *Joannes Lindersen*. - Visserijblad, 56 (1989) 8, 34-35, 9, 30-31, ill.
18de-eeuwse Oostendse kaper.
213. Debrock Walter, *Michiel (Michaël) Mansvelt*. - Visserijblad, 56 (1989) 1, 34-36.
17de-eeuwse Oostendse kaper.
214. Eeckhout R., *De brouwerij van de familie Maryssael te Bredene-Sas*. - JHC., 1989, 59-65, ill.
215. De Laere R., *Leo Mechelaere, schilder van de melancholie*. - HBBO., 20 (1989) 45-46.
Brugs kunstschilder.
216. Gerits J., *Gilles-Gerard Meersseman O.P. (1903-1988), tweede voorzitter van het Verbond voor Heemkunde*. - OH., 43 (1989) 34-39, ill.
(° Torhout, 1903 - † Freiburg, 1988), kerkhistoricus.
217. De Vriendt J., *Het geslacht Mores*. - VS., 25 (1989) 257-284, 305-327.
218. Ossieur E., *De Roeselaarse geneesheer Joseph Ossieur (1819-1897)*. - VS., 25 (1989) 107-126.
219. Ossieur E., *Familie en verwanten van Joseph Louis Ossieur*. - VS., 25 (1989) 537-551.
220. Trips Eduard, *De Brugse periode in het leven van Dr. Julius Peé, 1898-1919*. - BO., 29 (1989) 161-186.
221. Ryckeboer Hugo, *Willem Pee en Frans-Vlaanderen*. - FN., 14 (1989) 37-52.
222. Laureys Dirk, *Burgemeester Alfons Pieters (1845-1912)*. - Pl., 19 (1989) 4-9, 106-108, 150-155.
223. De Laere R., *Brugse kunstenaars na 1870. Mevr. Fonteyne - Poupaert Christine, schilderes*. - HBBO., 20 (1989) 4-6.
224. Devoldere W., *De familie Quequin in West-Vlaanderen*. - VS., 25 (1989) 215-219.
225. [Dewilde Jan], *Jozef Quisthoudt, kunstschilder*. [Ieper, Academie voor Schoone Kunsten, 1989], 64 ongenummerde blz., ill.
Catalogus tentoonstelling Ieper, mei 1989, 52 nrs.
J.Q., kunstschilder, Antwerpen 1883 - Ieper 1953. Vestiging in Ieper 1923. Vnl. portretschilder.
226. De Bruyne Michiel, *Emiel Ramoudt: "een mens zonder grens": Roeselare 1924-1988*. - R., 18 (1989) 1, 29-35.
227. Schoonheere A., *Hommage à Jean Ravau (1906-1989), Premier Ami de Comines*. - MSHC., 19 (1989) 493-512.
228. Bogaert An, *Burgemeester August Reynaert*. - GiK., 27 (1989), 4, 26-30, ill.
† Kortrijk 1915.
229. Vanhoutryve André, *Georges Rodenbach. Gedenkplaat op het Jan Van Eyckplein*. - BS., 10 (1989) 3, 14-15, ill.
230. De Laere R., *Emile Rommelaere. Een voornaam Brugs schilder*. - HBBO., 20 (1989) 25-26, 35-36, 42-44.
231. Bauwen Freddy, *Het geslacht Ryckaseys en Ieper*. - IK., 25 (1989) 71-75, ill.
Van adellijken bloede, in het Ieperse vanaf de 13de eeuw.

232. De Brie Maurits, *E.H. Joseph Samyn*. - GiK., 27 (1989), 5, 17-23, ill.
233. Copejans-Desmedt Hilda, *De Schamp's, heren van Aveschoot*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 81-86.
Te Lembeke in het Brugse Vrije.
234. Trips Eduard, *Prof. dr. Lodewijk Scharpé, een briljant Brugs ateneumstudent*. - BS., 10 (1989) 2, 4-5, ill.
235. Vandermeersch P., *Een uitzonderlijk egodocument : Maarten Snouckaert (1514-1569 ?) over zijn jeugd, zijn opvoeding, zijn studies*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 219-228.
236. Hostyn Norbert, *Een schilder aan zee : Henri Stacquet (1836-1906)*. - Visserijblad, 56 (1989) 47, ill.
237. Bagin Ivan, *Julien Tahon en de Ieperse Handelskamer of "De Grote Vergetene"*. Ieper, bij de auteur, 1988, 513 blz., ill.
Hooglede 1879 - Ieper 1964.
238. Tibaux E., *Etude généalogique sur la famille Thibault (alias Thibaut, Tybaut, Tybaud, Tibaux...) originaire de la region d'Ypres*. Eigenbrakel, 1989, 372 blz., ill.
239. Arickx V., *Jan en Edward van Biesbrouck, onderwijzers-publicisten uit Tielt*. - B., 89 (1989) 146-147.
240. *Jozef Van Dale*. - Cur., 24 (1989) 57-61, ill.
18de-eeuws geestelijke en stichter van broedersscholen.
241. Bruggeman Albert, *Een figuur van bij ons*. - Derlike, 12 (1989) 6-11, 35-40 en 84-88, ill.
Betr. onderwijzer René Vandekerckhove. Zie Boekenschouw 1988, nr. 338.
242. Schouteet Albert, *De Brugse drukker Jan van den Dale, 1506-1564*. - HEM., 126 (1989) 101-107.
243. Van Acker L., *Heer Boudewijn van den Isere uit Ieper*. - B., 89 (1989) 274-277.
244. Van den Abeele A., *Charles-François Van der Beke de Cringen, een dichteredelman, 1749-1840*. - B., 89 (1989) 262-271, ill.
Zie ook nr. 609.
245. Van Dorpe A., *Het hotel Damier en de Waterdokter J.F. Vander Plancke*. - HGOK., 55 (1989) 197-206.
Kortrijk. Tamelijk recente geschiedenis van drie aan elkaar verwante families die gedurende 126 jaar de "Damier" in handen hadden : Moreeuw, Charle, Vander Plancke.
246. Boucquey Raoul, *E.P. Bertrandus o.c., Edmond Van der Schelden uit Rumbeke, "t minste paterke van Vlaanderen", 1884-1964*. - NRA., 17 (1987-89) 36-86, ill.
Historicus en schrijver.
247. Arickx V., *De rechtsgeleerde, notaris en schepen Ferdinand van der Schuere L.U.J. (1597-1654) uit Kortrijk en zijn familie*. - VS., 25 (1989) 127-144.
248. Castelain Rik, *Arent van Dorpe, pastoor van Wortegem en zijn milieu (16de eeuw)*. - JGOKW., 17 (1989) 538-541.
249. Eeckhout R., *De brouwerij Van Heule te Bredene-Sas*. - JHC., 1989, 65-71, ill.
250. Vermeire Albert, *In memoriam Ridder Hubert van Outryve d'Ydewalle*. - JBB., 22 (1989) 111-116.
251. Castelain Rik, *Jan-Baptist van Rumbeke, heer van Oud-Moregem of een middeleeuwse Blauwbaard*. - JGOKW., 17 (1989) 69-76.
252. Declercq R., *Een wereldrecord te Tielt : het gezin Verbeke (18de eeuw)*. - RT., 20 (1989) 24-35.
253. De Bruyne Michiel, *Een familie Verbiest te Beveren (Roeselare) (1621-1653)*. - R., 18 (1989) 114.

254. Eeckhout R., *De bakkersfamilie Verdonck te Bredene-Sas*. - JHC., 1989, 71-77, ill.
255. Lams Lieven, *De familie Verkain en de brouwerij en herberg "De Keizer" te Wingene*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 99-116, ill.

8. Volkskunde

256. Algoet Guy, *"De gekruiste ons Heere" aan de Kalkhoevestraat in Waregem*. - JGOKW., 17 (1989) 535-537.
257. Arickx V., *Een ermitage in Tielt, 1737*. - B., 89 (1989) 170.
258. Bauchau B., *Une visite du juif errant à Ypres*. - Lias, 16 (1989) 177-188.
In 1623 hechte heel Ieper, incl. de bisschop, geloof aan het verhaal van een weggelopen soldaat, vermomd als "de wandelende jood".
259. Bloes Georges, *Visleurster Maine Chique te Raversijde*. - Graningate, 9 (1989), 53-58.
260. Braekman W.L., *Een achttiende-eeuws liederenhandschrift uit West-Vlaanderen*. - VK., 90 (1989) 89-123.
261. Braekman W.L., *Charivari met scherminkeling en kluchtspel in Gullegem (1730)*. - LG., 31 (1989) 275-317.
262. Claeys G., *Folklore in de "meersen"*. - 't Schrijverke, 18 (1988-1989), nrs. 10, 11 en 12.
In Brugge.
263. Constandt Marc, *De omstreden doorbraak van het zonnebaden aan zee*. - Graningate, 9 (1989) 1-15, ill.
264. Decorte Ann, *Albert Lingier (1915-1969) of de Oostendse volkszanger Bertino*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 25-42, ill.
265. Delaere Johan, *Het cats-spel op de Plaetse*. - L., nr. 10 (1988) 22-25.
Lendelede.
266. De Lille Karel M., *Bijdrage tot de studie van de eeuwigdurende almanakken - van Diksmuide en Steenvoorde tot Rusland*. - IK., 25 (1989) 76-81, ill.
267. Demarest H., *De confrerie van Sint-Rochus in Blindekens*. - 't Schrijverke, 18 (1988-1989) nrs. 4-5, 6, 7-8 en 9.
268. Demarest Hendrik, *Sint-Frans van Hieronimo in Brugge te gast bij Sint-Elooi*. - GiK., 27 (1989), 2, 2-25, ill.
269. Demarest Hendrik, *Twee eeuwen (paas)biecht- en -communiebriefjes (1784-1983)*. - VK., 90 (1989) 125-158.
Vooral Westvlaamse voorbeelden. Oudste voorbeeld: Vlamer-tinge, 1772 (niet: 1792).
270. Demarest Hendrik, *Vlamingen in de frontlijn voor Catharina Adornes (1447-1510)*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 43-68, ill.
271. Devriese Emiel (naar Jenny Aspeslagh 1958), *Sagenboek van het oude Kamerlingsambacht*. - Graningate, 9 (1989) 21-29, 61-66, 81-88, 139-145.
272. Dewitte A., *Dood en devotie in het Brugse Sint-Janshuis*. - B., 89 (1989) 149-153, ill.
273. Dewitte A., *Fr. Rapaerts Grooten ende eewigen almanach*. - B., 89 (1989) 114.
274. Fosseze Guido, *De 52 kerken van de Rumbeekse bidzaliger Emelietje Vantomme*. - NRA., 17 (1987-89) 100-111, ill.
Met lijst van deze kerken waar men kan gaan dienen en waarvoor.
275. Giraldo Walter, *Volksdevotie in de pers*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 69-84, ill.
276. Giraldo Walter, *Volksdevotie in West-Vlaanderen*. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 164 blz., ill.

277. Hessel Roger, *De vogels in het volkslied*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 85-90.
278. Hoornaert Geert, *Leurders van de Nieuwmarkt te Sint-Niklaas*. - R., 18 (1989) 116-117.
279. Huyghebaert J., *De Nieuwmarkt van Roeselare volgens beschrijving uit de negentiende eeuw*. - B., 89 (1989) 69-84, ill.
280. Huyghebaert J., *Oude godvruchtige gebruiken in Brugge*. - B., 89 (1989) 99-100.
281. Huyghebaert J., *Schoolfeest met hanengevecht in Blankenberge, 1826*. - B., 89 (1989) 44-45.
282. Huys P., *De Sint-Sebastiaansgilde in Sint-Laureins, 1534*. B., 89 (1989) 281-282.
283. Klausing Jef, *De walvis van Oostende bezongen*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 91-97.
284. Klausing Jef, *De zes visschers van Oostende*. - Visserijblad, 56 (1989) 3, 38. Oostends visserslied.
285. Lanszweert Willem, *Beloftes en bedevaarten*. - Visserijblad, 56 (1989) 7, 38. Brieffragmenten van vissersbeloften.
286. Lanszweert Willem, *Ex-voto's*. - Visserijblad, 56 (1989) 4, 46-47, 10, 15, 11, 24, 12, 47, ill.
287. Lanszweert Willem, *Kerken vergaan, maar... Mariabeelden blijven bestaan*. - Visserijblad, 56 (1989) 17. Over vissersdevotie.
288. Lanszweert Willem, *Taboes en bijgeloof in de visserij*. - MV., 12 (1989) 1020-1021, 1053-1055, 1081-1083. Vervolg van Boekenschouw 1988, nr. 378.
289. Lanszweert Willem, *Vissers-volksgeloof. Bedevaartplaatsen*. - Visserijblad, 56 (1989) 1, 22-23, 2, 41-42.
290. Lanszweert Willem, *Vissers-volksgeloof. Kruisen en crucifixen*. - Visserijblad, 56 (1989) 3, 29-31.
291. Maes David, *De wonderbare genezing van Jacob Clou te Gent*. - GT., 18 (1989) 358-360. Jacob Clou, geb. 1589 te Nieuwpoort; pastoor en kaunnik te Veurne. Ligt aan de basis van de zgn. "kruisweg oefening van Ekkergerm" te Veurne.
292. Meulemeester J.-L., *De confrerie van St.-Elooi te Ettelgem*. - B., 89 (1989) 15-21, ill.
293. Meulemeester J.L., *Sakramentspanelen in Brugge*. - OH., 43 (1989) 3-8, ill.
294. Nuytten Johan, *De gedecoreerde dood, gebruik en ornament bij de uitvaart te Oostende*. - Pl., 19 (1989) 141-144.
295. Parez R. en Pinon R., *Quelques chansons de jeu de Warneton*. - MSHC., 19 (1989) 457-492.
296. Puype Marian, *De tweejaarlijkse "Breughel"-feesten te Wingene*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 21-24.
297. Roeck A., Theuwissen J. & Van Haver J., *Carnaval in Vlaanderen*. - VK., 90 (1989) 281-304, ill.
298. Sap K., *De Koninklijke Maatschappij "De Vrije Vinkeniers"*. - JHKH., 1989, 90-107. In Torhout.
299. Stroobants A., *De Brugse molenwerkers en hun proefstuk*. - OH., 43 (1989) 30-31.
300. Theuwissen J., *Carnaval cartografisch gezien*. - VK., 90 (1989) 325-330, krtn.

301. Trips Eduard, *Het aloude bolspel in de binnenstad*. - BS., 10 (1989) 3, 4-5, ill.
Te Brugge.
302. Vander Meulen Daniel, *Ontstaan en evolutie van de Europastoet in Tielt (1959-1987)*. - 't Beertje 1990, Brugge 1989, 7-20, ill.
303. Verbeke R.V., *Ieper in oorlogsgedichten 1914-1918*. - IK., 25 (1989) 100-106, ill.
304. Verdegem M, *De Corneliusdevotie in Vlaanderen en meer bepaald in Machelen aan de Leie*. - Handelingen van het eerste congres van de Federatie van Nederlandstalige verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt, 19-22 augustus 1982, Mechelen 1988, 35-39.
305. Volcke Guido, *Het volkslied met betrekking tot Koekelare*. - Coc., 4 (1989) 45-48, ill.
306. Witdouck R., *Het reglement van een klokluider te Avelgem, 1808*. - JGOKW., 17 (1989) 531-535.
- Zie ook nrs. 10, 152, 157, 170, 211, 322, 323, 350, 364, 365, 379, 382, 387, 403, 417, 418, 419, 431, 443, 483, 490, 508, 516, 554, 628, 708.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen

307. Bauwens A.R., *De aanhouding van een veertiental vrachtaarders begin januari 1575 te Brugge*. - B., 89 (1989) 156-168.
308. Bauwens A.R., *De tweede opstand : geuzenlandgangen en soldatenfoulen in het kustgebied van noordwest-Vlaanderen, 1572-1576*. - BGWZ., 18 (1989) 3-107.
309. Boone Marc, *De soeverein baljuw van Vlaanderen : breekijs in het conflict tussen stedelijk particularisme en Bourgondische centralisatie*. - HEM., 126 (1989) 57-78.
310. Dauchy Serge, *Le douaire de Marguerite d'York, la minorité de Philippe le Beau et le Parlement de Paris 1477-1494*. - HKCG., CLV (1989) 49-127.
311. Derville Alain, *Enquêtes fiscales de la Flandre Wallonne 1449-1549, II : les enquêtes de 1469, 1485 et 1491*. Rijsel, Commission historique du Nord, 1989, 171 blz.
312. Devaux J., *La fin du Téméraire... ou la mémoire d'un prince terni par l'un des siens*. - Le Moyen Age, 95 (1989) 105-128.
Het beeld van Karel de Stoute in de werken van kroniekschrijver Jean Molinet.
313. Dewulf Daniel, *De Saksen en de Vlaamse kustvlakte*. - Pl., 19 (1989) 35-44.
314. *Lexikon des Mittelalters*, dl. IV, afl. 4-7 (Fosterage-Goslar). München/Zürich 1988. Met o.m. bijdragen over :
- *Galbert v. Brügge*, kol. 1081-1082 (M. Ryckaert) ;
- *Gent*, kol. 1237-1246 (A. Verhulst, M. Ryckaert, M. Boone, W. Prevenier, G. Declercq) ;
- *Geraardsbergen*, kol. 1293-1294 (M. Ryckaert) ;
- *Goes, Hugo van der*, kol. 1533 (C. Klemm).
315. *Lexikon des Mittelalters*, dl. IV, afl. 8-10 (Göss-Hiddensee). München/Zürich 1989. Met o.m. bijdragen over :
- *Gruuthuse*, kol. 1755-1756 (W.P. Blockmans) ;
- *Gruuthuse-Handschrift*, kol. 1756 (J. Reynaert) ;
- *Hanse v. London, fläm.*, kol. 1926-1927 (J.A. Van Houtte) ;

- *Hanse der 17 Städte*, kol. 1927-1928 (J.A. Van Houtte) ;
  - *Heinrich v. Flandern und Hennegau*, kol. 2062 (A. Carile).
  - 316. Roberts Ann M., *The Chronology and Political Significance of the Tomb of Mary of Burgundy*. - *The Art Bulletin* 71 (1989), 376-400, ill.
  - 317. Smeyers Jozef, *De Verlichting in Vlaanderen*. - OE., 32 (1989) 685-692.
  - 318. Van den Auweele Dirk, *Recht en politiek - omtrent 1302*. - *Onze Alma Mater*, 43 (1989) 75-96.
Belangrijk syntheseartikel met opvallende stellingname betr. middeleeuwse Vlaamse geschiedenis (9de-14de eeuw) en de beeldvorming door de Vlaamse beweging.
  - 319. Van Peteghem Paul, *De "Vlaamse verpanding" van 1291 en de aanstelling van gouverneurs in Gelderland. Een onderzoek naar twee aspecten uit de bilaterale betrekkingen tussen Gelre en Vlaanderen*. - *Millennium*, 2 (1988) 16-40, ill.
  - 320. Van Peteghem Paul, *De Vrede van Nijmegen (1678) en de raadsheren van de Raad van Vlaanderen. De politiek-ideologische gevolgen van een internationale overeenkomst*. - *Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989*, 249-257.
  - 321. Wemaere Bart, *De Westhoek : Grondgebied van de Menapii of van de Morini ?* - AdS., 19 (1989) 111-122, krtn.
- Zie ook nrs. 38, 41, 43, 44, 148, 201, 371, 461, 471, 495, 500, 524, 525, 715.

2. Plaatselijke geschiedenis

Aalbeke

- 322. *Cornelius te Aalbeke*. - Cur., 24 (1989) 98-101, ill.
- Zie ook nr. 588.

Aardenburg

Zie nrs. 94, 137.

Aartrijke

- 323. Decock Emiel, *De 'Sinten' leven nog te Aartrijke*. - DJ., 13 (1989) 94-103, ill.
- 324. Decock Emiel, *V.O.S.sen huldigen hun vaandel in*. - DJ., 13 (1989) 89-94.
- 325. Desmedt Marcel, *Wijn crisis te Aartrijke*. - DJ., 13 (1989) 86-89, ill.
- 326. Dewulf Romain, *Aertrycksche laten in het Land van Wijnendale*. - DJ., 13 (1989) 103-113.
- 327. Pollet Jules, *Enkele gegevens over de Drie Zwaluwen*. - DJ., 13 (1989) 29-35, ill.

In Aartrijke.

Zie ook nrs. 126, 191, 195.

Adegem

Zie nr. 76.

Anzegem

Zie nrs. 177, 586, 618.

Ardoois

Zie nr. 589.

Assebroek

328. Degrande Valentin, *Assebroek 1914-1918 : vier jaar Duitse bezetting*. Brugge, De Schacht, 1989, 184 blz., ill.
329. Degrande Valentin, *Historie rond een nooit geplaatste oorlogsgedenksteen in het gemeentehuis van Assebroek*. - *Arsbroek*, 6 (1989) 5-8, ill.
330. D'Hondt Willy, *Huldigingsfeesten ter ere van onze gesneuvelde en overlevende oudstrijders op zondag 26 en maandag 27 oktober 1919 te Steenbrugge*. - *Arsbroek*, 6 (1989) 39-43.
- Zie ook nr. 664.

Avelgem

Zie nrs. 306, 580.

Beernem

331. Lauwers Wilfried, Matthijs Valère, Slos Etienne, Vandeweghe Valère, Vandewiele Ivo en Van Wouterghem Etienne, *Oorlog 1940-1945 in de streek van Beernem*. - *JBB.*, 22 (1989) 11-56, ill.
332. Vlamynck Joris, *Herbergen te Beernem (3)*. - *JBB.*, 22 (1989) 116-119, ill.
- Zie ook nrs. 49, 250.

Belle

Zie nr. 570.

Bellegem

Zie nr. 139.

Beveren-Leie

333. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Verdwenen hofsteden in Beveren en Deselgem*. - *JGOKW.*, 17 (1989) 179-209.
- Zie ook nr. 253.

Blankenberge

Zie nr. 281.

Booitshoeke

334. Van Buggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Booitshoeke*. - *BdK.*, 31 (1989) 1-6, ill.

Bredene

335. Coenye Jos, *Wijlen de E.B.E.S. - centrale en haar doodse buur te Sas-Slijkens*. - *JHC.*, 1989, 31-59.
336. Desopper G., *Een stukje vergeten en verloren Sas*. - *JHC.*, 1989, 3-31, ill.
337. Dewulf D., *Het ontstaan en de wording van het domein Blutsyde*. - *JHC.*, 1989, 77-93.
338. Gevaert F., *De Duitse militaire installaties te Bredene tijdens W.O. 1 Deel 1*. - *JHC.*, 1989, 133-168, ill.
339. Verhelst H., *De militaire begraafplaats te Bredene-Dorp. Herinneringen uit de tweede wereldoorlog*. - *JHC.*, 1989, 93-133, ill.
- Zie ook nrs. 214, 249, 254.

340. Beernaert Brigitte en Esther Jean-Pierre, *Open monumentendag 10 september 1989 : stad Brugge : Ezelstraatkwartier*. Brugge, Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing, 1989, niet gepag., ill.
341. Beuckels L., *Rioleringen, Ruimdienst, Reinigingsdienst*. - KB., 1989, 2-8, 17-31, 37-47, 53-64, ill.
342. Bols Lucien, "*De grote schorsemolen*" op de Brugse stadswallen. - BS., 10 (1989) 3, 8-9, ill.
343. De Clerck Gustaaf, *Voorbereiding van de blijde intrede van Filips de Schone in Brugge, 1503*. - BS., 10 (1989) 1, 5; 2, 16, ill.; en 3, 13 (hier onder de titel : *De Heilig-Bloedprocessie op 3 mei 1504*).
344. De Waele T., *De gevangeis te Brugge : brochure samengesteld ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de gevangenis te Brugge (1689-1989)*. Brugge, 1989, 16 blz.
345. Dewitte A., *Stadsmecenaat als stadscultuur te Brugge, 1515-1540*. - B., 89 (1989) 5-9;
346. Duyck R., *Het diswezen van de parochie Sanitae Crusis - Sanctae Annae*. - 't Schrijverke, 19 (1989-1990) nrs. 1-3, 6-12, ill.
347. Duyck René, *De speellieden en de Santa-Valba in Brugge*. - BS., 10 (1989) 4, 3, ill.
- Verdwenen fresco in de speelliedkapel.
348. Esther J.P., *IJsproblemen op de Brugse vesten in 1684*. - BO., 29 (1989) 65-72, ill.
- N.a.v. de oorlogen van Lodewijk XIV.
349. Lanszweert Willem, *Privilegie*. - MV., 12 (1989) 1078-1080, ill.
- Voor visvangst aan de poorters van Brugge verleend door de Engelse koning Carolus II, 10 juli 1666. Afdruk van het voorrecht.
350. Podevijn Roland, *Cercle Brugge KSV 1899-1989*. Brugge, K.S.V. Cercle Brugge, 1989, 383 blz., ill.
351. Rau Jaak A., *Een onbekend stukje Brugge : de Komvest*. - BS., 10 (1989) 4, 12-13-15, ill.
352. Rau Jaak A. m.m.v. Vandewalle A., *De Brugse Parochies. 3 : Het leven in O.-L.-Vrouw, Sint-Walburga, Kristus-Koning*. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 216 blz., ill.
353. Rotsaert Koen, *De Brugse Stadsschouwburg, een "godeloze" tempel ?*. - BO., 29 (1989) 5-46, ill.
354. Vanden Berghe Y., en Casier L., De Groote J., Engelrelst R., Geirnaert N., Vandebroek M. en Vandewalle A. (ed.), *Jozef van Walleghem. Merckenweerdigste voorvallen en Daegelijksche gevallen. Brugge 1793 en 1794*. Brugge, Stadsarchief 1989, 200 blz., omslagill. (Brugse Geschiedbronnen uitgegeven door het Gemeentebestuur van Brugge, 21).
355. Vandewalle A., *De Brugse brouwerijen*. - De Brugse Parochies. 3 : Het leven in O.-L.-Vrouw, Sint-Walburga, Kristus-Koning. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 6-19, ill.
356. Vanhoutryve André, *Brugse Stand- en Borstbeelden. Historische analyse en retrospectieve*. Brugge, Grafisch Bedrijf Schoonbaert, 1989, 283 blz., ill.
357. Vanhoutryve André, *De Sint-Kristoffelskapel en het retabel van de Brugse viskopers*. - BS., 10 (1989) 4, 8-9, ill.
358. Vanhoutryve André, *De wandschilderingen in het Brugse station*. - BS., 10 (1989) 2, 8-9, ill.
- Werk van René De Pauw (1887-1946).
- Zie ook nrs. 11, 35, 36, 38, 48, 115, 116, 117, 124, 125, 131, 132, 142, 143, 160, 162, 165, 168, 190, 192, 200, 205, 215, 220, 223, 229, 230, 262, 267, 268, 272,

280, 293, 299, 301, 307, 539, 540, 545, 546, 547, 548, 550, 554, 566, 576, 581, 584, 600, 607, 609, 619, 625, 626, 627, 633, 634, 635, 636, 640, 641, 643, 644, 645, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 659, 660, 661, 662, 663, 665, 668, 675, 678, 680, 690, 691, 692, 695, 744, 750, 751.

Deerlijk

359. Benoit Filip, *De bevolking van Deerlijk anno 1440*. - Derlike., 12 (1989) 1, 3-5.
360. Bruggeman Albert, *De landelijke kapel aan de Hoekstraat 13*. - Derlike., 12 (1989) 94-96, ill.
361. Bulcaen Romain en Defraeye Hugo, *St.-Lodewijk in de Tweede Wereldoorlog*. - Derlike., 12 (1989) 13-15, 45-50, 112-116, ill.
362. Byttebier Freddy, *Hier klapt men Deerlijks*. - Derlike., 12 (1989) 12 en 89.
363. Cauwe Roger, *Schijnhuwelijken*. - Derlike., 12 (1989) 51-53 en 109-110.
In Deerlijk.
364. Defraeye Hugo, *Het inhuldigen van pastoors te Deerlijk*. - Derlike., 12 (1989) 18-30, 54-58, 89-93, ill.
365. Defraeye Hugo, *Het inhuldigen van een pastoor te Sint-Lodewijk*. - Derlike., 12 (1989) 80-82.
366. Depamelaere Gilbert, *Deerlijkse auteurs in het Kortrijkse*. - Derlike., 12 (1989) 41-43, ill.
367. Vermeulen Marianne, *De molens te Brande en te Zande en de heerlijkheid Buusvelt en Winghene*. - Derlike., 12 (1989) 3, 67-78, ill.
- Zie ook nrs. 241, 572.

De Panne

368. Rigaux Freddy, *Het De Panne van toen*. Brugge, Uitg. Marc Van de Wiele, 1989, 152 blz., ill.

Desselgem

369. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Van woonsteden en mensen in Desselgem : het Munkenhof*. - JGOKW., 17 (1989) 205-270.
- Zie ook nr. 333.

Diksmuide

Zie nrs. 52, 199, 562, 700.

Dudzele

Zie nr. 709.

Duinkerke

370. Curveiller Stéphane, *Dunkerque. Ville et port de Flandre à la fin du Moyen Age à travers les comptes de bailliage de 1358 à 1407*. Rijsel, Presses universitaires de Lille, 1989, 375 blz.

Eede

Zie nr. 441.

Eeklo

Zie nrs. 197, 559.

Esen

Zie nr. 52.

Ettegem

Zie nr. 292.

Gent

371. Decavele Johan (red.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis - Kunst - Cultuur*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, 451 blz., ill.

Gullegem

372. Witdouck Roger, *Gullegem, St.-Eloois-Winkel op het einde van de Middeleeuwen (1382-1530)*. Gullegem, 1989, 491 blz., ill.

Zie ook nr. 261.

Handzame

Zie nrs. 52, 404.

Harelbeke

Zie nr. 686.

Heille

Zie nr. 441.

Heist

Zie nr. 123.

Hooglede

Zie nr. 739.

Houtem

373. Duvosquel C. en Villez A., *Houthem - La vie dans un village au XXe siècle*, Komen-Waasten, 1989, 46 blz., ill. (Publication extraordinaire de la Societé d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région).

374. Duvosquel C. en Villez A., *Le village d'Houthem au XXe siècle. Quelques documents iconographiques*. - MSHC., 89 (1989) 347-370.

Zie ook nr. 403.

Houthulst

Zie nrs. 88, 631.

Hulste

Zie nr. 59.

Ieper

375. Verheye Staf, *Kalfvaart 6 september 1944...* IK., 25 (1989) 1-4.

Een gewapende burger tegen een paar Duitse soldaten in Ieper.

376. Verheye Staf en [De Wilde], *Van Brandtghesellen en Pompiers*. Ieper, Stedelijk Museum, 1989, 45 blz.

Tentoonstelling maart 1989. Verheye Staf, Van Brandtghesellen en pompiers, verschenen in Iepers Kwartier, 14 (1978) 121-132,

Boekenschouw

Boekenschouw 1978-1979, nr. 393, 1-15 ; catalogus van Dewilde Jan, 16-45, 65 nrs., Inleiding van Mus O., 5 ongenummerde blz.

Zie ook nrs. 5, 8, 128, 134, 138, 231, 237, 243, 258, 526, 569, 570, 573, 672, 708.

Ingelmunster

377. De Gryse Ph., *Tieltse "gendarmen" houden boeven uit Ingelmunster aan (1909)*. - RT., 20 (1989) 36-40, ill.

378. Goethals Gabrielle, *Studie van de Popp-kaart en -legger van Ingelmunster*. - DH., 10 (1989) 2, 16-54.

379. Pillen Bernard, *Kapel Onze Lieve Vrouw van het Gezin, Pieter Deconinckstraat*. - DH. 10 (1989) 2, 12-15, ill.

In Ingelmunster.

380. Verscheure Albert, *Beknopte geschiedenis van Ingelmunster*. - DH., 10 (1989) 1, 8-30, ill.

381. Verscheure Albert, *Pastors te Ingelmunster*. - DH., 10 (1989) 1, 31-47, ill.

Zie ook nr. 58.

Zie ook nr. 685.

Izegem

382. Blomme Bart, *Een nieuw Izegems monument :De Pekker*. - TM., 29 (1989) 168-170, ill.

383. Charlier Daniël, *Vijf burgemeestersportretten (1965-nu)*. - TM., Izegem.

384. Lermyte Jean-Marie, *De Rode Ster : terecht, maar te vroeg gejuicht ?!* - TM., 29 (1989) 47-50, ill.

Izegemse socialistische turnclub °1921, niet °1919.

385. Lermyte Jean-Marie, *De verkiezingen voor de gemeenteraad (9 oktober 1988) en het OCMW*. - TM., 29 (1989) 41-46, ill.

Izegem.

386. Vandenberghe Raf, *De Koninklijke Toneelvereniging "Overwinders in Eendrachtigheid"*. - TM., 29 (1989) 147-160, ill.

Izegem.

387. Vandromme Antoon, *Bijzondere tekens voor bedelaars*. - TM., 29 (1989) 145. Izegem, 1766.

Zie ook nrs. 170, 188, 211, 651, 677, 710, 737.

Izenberge

Zie nr. 133.

Jabbeke

Zie nr. 657.

Kanegem

388. De Brabandere R., *Het Groot Goed ten Broucke en de Kanegemse dorpsheerlijkheid Sint-Baafs*. - RT., 20 (1989) 102-154, ill.

In Kanegem

Kaprijke

389. Buyck Roger, *De lakennijverheid te Kaprijke tijdens de 15de eeuw : een economisch mysterie*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 71-74.

390. Buyck Roger, *Het stadhuis van Kaprijke, symbool en hartslag van een boeiend*

Kaprijke

389. Buyck Roger, *De lakennijverheid te Kaprijke tijdens de 15de eeuw : een economisch mysterie*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 71-74.
 390. Buyck Roger, *Het stadhuis van Kaprijke, symbool en hartslag van een boeiend verleden*. - AM, 40 (1989) 75-80.
 391. Verstraete Daniel, *Het sterfhuis van Gillis van Lantschoot te Kaprijke*. - HBM., 3 (1989) 20-23.
 Overleed als pastoor van Kaprijke in 1640.

Knesselare

392. Ryserhove Alfons, *De oorlog 1940-1945 te Knesselare*. - JBB., 22 (1989) 119-154, ill.
 393. Ryserhove Alfons, *De oorlog 1914-1918 te Knesselare*. - JBB., 22 (1989) 81-105, ill.

Koekelare

394. Seys Raf, *Geschiedkundige bladzijden uit het toneelven in Koekelare*. - Coc., 4 (1989) 5-34, ill.
 395. Seys Raf, *De grote oorlog - levende getuigenissen*. - Coc., 4 (1989) 55-87, ill.
 Uitgave van getuigenissen over de eerste wereldoorlog in Koekelare.
 Zie ook nrs. 84, 305 en 631.

Koksijde

396. Dewaele M., *Het onderwijs aan de kinderen van Koksijde tijdens de Franse Overheersing. 2. Periode 1803-1815*. - BdK., 31 (1989) 57-58.
 Vervolg van Boekenschouw 1988, nr. 504.

Komen

397. Bouckhuys M., *Les grèves dans la rubanerie Cominoise : 1896 à 1908*, [Komen, 1988], 56 blz. (Les carnets de la Confrérie [des Maîtres rubaniers], 1).
 398. Bourgeois H., *La vie à Comines à Belle Epoque (1900-1930). Des métiers et des hommes*. - MSHC., 19 (1989) 231-281.
 399. Dendoncker P., *Comines-Warneton au fil des mois : 1988*. - MSHC., 19 (1989), 513-571.
 400. Duvosquel J.-M., *Aux origines de l'hotel de ville de Comines - Belgique : une acquisition des notables au XVIIe siècle*. - MSHC., 19 (1989) 99-112.
 Zie Boekenschouw 1988, nr. 506.
 401. Duvosquel J.-M., *La Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région en 1988-1989*. - MSHC., 19 (1989) 5-24.
 402. Huys P., *Verpachting van de Watermolens van Komen in 1568*. - Molen-echo's, 17 (1989) 133-136.
 403. Walle J.-Cl., *Les Chapelles, calvaires et niches de Comines, Houthem et Bas-Warneton*. - MSHC., 19 (1989) 391-446.
 Zie ook nr. 227.

Kooigem

Zie nr. 531.

Koolskamp

Zie nr. 564.

Kortemark

404. Werbrouck Marcel, *De Bevrijding van het Krekedal in het najaar 1918*. - Tijdingen 1988 (Heemkundige Kring Crekel Beke - Kortemark), 1989, 21-30, krt.

Kortemark met de huidige deelgemeenten Handzame, Zarren, Werken.

Zie ook nr. 631.

Kortrijk

405. Boncquet P., *De feestelijke opening van de spoorweg Gent-Kortrijk*. - LG., 31 (1989) 195-209, ill.
406. Debrabandere P., *H.-Hartbeelden in de Kortrijkse straten*. - LG., 31 (1989) 237-247, ill.
407. Debrabandere P., *Koning Leopold I en de spoorweg Gent-Kortrijk*. - LG., 31 (1989) 365-369, ill.
408. Debrabandere P., *Kortrijkse torenwachters*. - LG., 31 (1989) 357-365, ill.
409. De Haen C., *De Hoogmooscherdreef te Kortrijk*. - Cur., 24 (1989).
M.b.t. geschiedenis van de weldadigheid.
410. Gheschiere Ph., *De aanleg van de Kortrijkse stationswijk 1837-1847*. - LG., 31 (1989) 167-195, ill.
411. Maddens N., *Het Kortrijkse antwoord op de regeringsenquête van 1784 naar de neringen*. - Actief in archief. Huldeboek Hilda Coppejans - Desmedt (Archiefkunde, 4), Antwerpen, V.V.B.A.D., 1989, 101-114.
412. Opsomer J.E., *Bijdrage tot de geschiedenis van de "Roeland" of "Hoogh Huys" op de Grote Markt te Kortrijk (met biografische en genealogische aantekeningen)*. - HGOK., 55 (1989) 207-220, ill., plan.
1570-1872, Sociaal-economische aspecten.
413. Thurman Paul, Boncquet Piet, Gruwez Frans, *Kortrijk*. Brugge, Marc Van de Wiele, 1989, 144 blz., ill.

Zie ook nrs. 145, 176, 228, 245, 247, 531, 544, 549, 565, 577, 622, 681, 742.

Lauwe

Zie nrs. 587, 588.

Ledegem

Zie nr. 631.

Leffinge

414. Barra Jean-Marie, *31 juli 1917: Een trieste uitvaart te Leffinge*. - Graningate, 9 (1989) 151-156.

Zie ook nr. 135.

Lembeke

Zie nr. 233.

Lendelede

415. Carron Veerle, *De Lendeleedse parochieregister uit de achttiende eeuw*. - L., nr. 10 (1988) 26-37.
416. Delaere Johan, *Het Goed te Breedemeersch*. - L., nr. 10 (1988) 8-13, ill.
Lendelede.

419. Vandewalle Roger, *Verdwenen herbergen in de Izegemsestraat en hun uitbaters*. - L., nr. 10 (1988) 14-15, ill.
Lendelede.
420. Vandewalle Roger, *De zangvereniging "Deugd en Vreugd", in de volksmond "de chœurs"*. - L., nr. 10 (1988) 2-7, ill.
Lendelede.
421. Vandromme Antoon, *De dubbele moord aan de Toveresseknok in 1887*. - TM., 29 (1989) 135-145, ill.
In Lendelede.
- Zie ook nrs. 2, 265.

Lichtervelde

422. Coussement Geert, *Geallieerden bevrijden Lichtervelde in oktober 1918*. - JKVDP., 5 (1989) 92-104, ill.
423. Coussement Geert, *Lichtervelde vroeger en nu*. - JKVDP., 5 (1989) 117-120, ill.
424. Haeghebaert Luc, *Het verhaal van de tram die er nooit kwam in Lichtervelde*. - JKVDP., 5 (1989) 24-53, ill.
425. Pattyn Sylveer, *Oktober 1942 - 46 jaar later*. - JKVDP., 5 (1989) 5-23, ill.
Oorlogsherinneringen van een Lichterveldenaar.
426. Vandewalle Georges, *Geschiedenis van het onderwijs, verwijzend naar Lichtervelde in de achttiende eeuw*. - JKVDP., 5 (1989) 54-91, ill.

Lombardsijde

Zie nr. 173.

Maldegem

427. Notteboom Hugo, *Tienden in het Ambacht Maldegem*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 143-150.
428. Verstraete Daniël, *Bezoek aan Maldegem*. - JBB., 22 (1989) 56-77, ill.
Zie ook nr. 136.

Mannekenvere

429. Lapon André, *Afscheid van Mannekenvere*. - Graningate, 9 (1989) 136-139.

Menen

430. Aps D., *Geschiedenis en beschrijving van de molen "de Goede Hoop"*. - W., 13 (1989) 2, 20-23, ill.
431. De Winter O., *85-jaar Harmonie "De Plicht"*. - W., 13 (1989) 3, 40-42.
432. Pille R., *De Menense vesting: een Assepoester die nooit prinses werd*. - W., 13 (1989) 2, 32-37.
433. Pille R., *De septemberdagen van 1944. Chronologisch verloop van de bevrijding van Menen naar het dagboek van de A.B. afdeling Menen*. - W., 13 (1989) 3, 15-30.
434. Pille R., *Van 't Westelijk front oud nieuws. Menen 1914-18*. - W., 13 (1989) 3, 36-38.
435. Pyncket M., *Menenaars in de Kortrijkse vrijmetselaarsloge "l'Amitié" (1803-1833)*. - W., 13 (1989) 2, 53-56.
436. Pyncket M., *Het reliëfplan van Menen*. - W., 13 (1989) 3, 5-15, ill.
437. Pyncket M., *Een wandeling door Menen anno 1932*. - W., 13 (1989) 1, 4-12.
438. Vindevogel Ph., *Getuigenissen over de wijk Koekuit te Menen*. - W., 13 (1989)

Boekenschouw

2, 37-42, ill.

439. Vindevogel Ph., *Menens molen moet malen*. - W., 13 (1989) 2, 2-6.

440. Vindevogel Ph., *Mens, erger je niet - Vlaming, erger je niet - Menenaar erger je niet. Hoe behandelen wij ons Menens patrimonium? Een (bedroevende) stand van zaken*. - W., 13 (1989) 2, 25-32, ill.

Zie ook nrs. 21, 178, 529, 555, 556, 733.

Middelburg

441. Van Vooren Georges, De Vogelaere Georges en Martens Marc, *Op verkenning door het grensgebied Strobrugge, Eede, Middelburg, Heille, Sint-Kruis*. - HBM., 3 (1989) 105-167.

Bevat o.m. een kunsthistorische beschrijving van de Sint-Pieter- en Sint-Pauluskerk van Middelburg.

Middelkerke

442. Asseloos André, *Vliegtuigen storten neer boven Middelkerke tijdens de Tweede Wereldoorlog*. - Graningate, 9 (1989) 88-94, ill.

443. Constandt Marc, *Het "Gemeentelijk Museum over het Retro Kusttoerisme" te Middelkerke: een nieuw initiatief*. - ML., 15 (1988) 41-43.

444. Inghelram André, *De loting te Middelkerke*. - Graningate, 9 (1989) 30-34.

445. Van Troostenberge Ronny, *De aanleg van de Henri Jasparlaan*. - Graningate, 9 (1989) 35-44, ill.

Zie ook nr. 711.

Zie ook nr. 711.

Moeskroen

Zie nrs. 82, 90, 673, 705.

Nieuwpoort

446. Beun J., *Nieuwpoort "Die goldene Stadt"*. - MV., 12 (1989) 1015-1019.

Haringvisserij in de 2de wereldoorlog.

447. Beun J., *Op zijn Nieuwpoorts*. - B., 89 (1989) 137-138.

448. Beun J., *Vereenigde beenhouwersbond van Nieuwpoort en omliggende*. - Bdk., 31 (1989) 153-159, foto.

Stichting 1929.

449. Demerre G., *De katholieke zuil te Nieuwpoort anno 1912*. - Bdk., 31 (1989) 89-94.

De instellingen.

450. Dumon René, *De geschiedenis van Nieuwpoort*. Langemark, N.V. Vonksteen, 1989, 588 blz.

Uitgave van een in 1971 voltooid manuscript.

Zie ook nrs. 92, 534, 630.

Oedelem

451. Verstraete Daniël, *Kerkbouw te Oedelem in 1663*. - JBB., 22 (1989) 154-159, ill.

452. Verstraete Daniël, *Oedelem voor 300 jaar*. - JBB., 22 (1989) 105-111.

Zie ook nr. 722.

Oekene

Zie nr. 687.

Oeren

453. Becuwe Frank, *Korte bijdrage tot de geschiedenis van het oorlogskerkhof te Oeren (Gem. Alveringem)*. - Bdk., 31 (1989) 22-28.

Oeselgem

Zie nr. 209.

Oostende

454. Dreesen J.B., *Hoe "Oostends" waren de krozen*. - Pl., 19 (1989) 161-162.
 455. Dreesen J.B., *De juiste ligging van de kerk van Sinte-Catharina-West*. - Pl., 19 (1989) 169-172.
 456. Dreesen J.B., *Over de oorsprong van Oostende*. - Pl., 19 (1989) 59-61, 138-140.
 457. Hostyn Norbert, *De oesterputten in Oostende in de 19de-eeuw*. - Visserijblad, 56 (1989) 3, 34-35, 6, 28-30, 8, 36-37, ill.
 458. Mertens J., *Het archief van de stad Oostende in 1814*. - Actief in archief. Huldeboek Hilda Coppejans - Desmedt (Archiefkunde, 4), Antwerpen, V.V.B.A.D., 1989, 129-136.
 459. Smissaert Aimé, *Oostende tijdens de eerste wereldoorlog*. - Pl., 19 (1989) 114-118, 156-160, 260-262, 282-287.
 Zie ook nrs. 78, 151, 166, 167, 171, 185, 186, 187, 202, 212, 213, 222, 283, 284, 294, 571, 650.

Oostkerke

460. De Keyser René, *900 jaar Oostkerke 1089-1989*. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 39 blz., ill.
 Zie ook nr. 702.

Oostrozebeke

461. Huyghebaert J., *Patriottische plechtigheid in Oostrozebeke, 1790*. - B., 89 (1989) 154-155.

Oostvleteren

Zie nr. 669.

Pittem

462. Arickx V., *Notarissen in Pittem*. - RT., 20 (1989) 171-176, ill.
 463. Demeulemeester A., *Bijna kreeg Pittems pastoor een neogotisch kasteel als pastorij (1886)*. - RT., 20 (1989) 41-43.
 464. Demeulemeester A., *Pittemse notabelen tegen het heengaan van onderpastoor P.J. Stragier*. - RT., 20 (1989) 177-179.
 Zie ook nrs. 98, 112.

Ploegsteert

465. De Meulenaere F., *Le château d'Oosthove à Nieppe, Neuve-Eglise et Ploegsteert du XIIIe au début du XXe siècle*. - MSHC., 19 (1989), 43-72.
 466. Depaeuw R. en Potié J., *La fertilisation des terres au temps jadis à Ploegsteert*. - MSHC., 19 (1989) 337-346.
 467. Duvosquel C., *Aspects de la vie quotidienne au Bizet au XXe siècle : quelques photographies inédites*. - MSHC., 19 (1989) 371-390.
 Bizet = gem. Ploegsteert.
 Zie ook nrs. 104, 107, 113, 728.

Poeke

Zie nrs. 46, 47.

Poperinge

468. C.O.D., *Verkeersperikelen te Poperinge tijdens W.O. I.* - AdS., 19 (1989) 89-94, ill.

Militair verkeer.

469. Tillie W., *Jozef II en de Brabantse Omwenteling. Een schuchtere kennismaking met de Franse Revolutie.* - AdS., 19 (1989) 89-110, ill.

Weerslag in Poperinge.

470. Tillie W. en Cossey S., *Van alle markten thuis. 800 jaar Vrijdagmarkt - Poperinge.* Poperinge, Aan de Schreve (Kring voor Heemkunde Poperinge en omstreken), 1988, 161 blz., ill., krt.

Fotoboek met toelichting.

Zie ook nrs. 208, 526, 617, 629, 694.

Ramskapelle (Diksmuide)

Zie nr. 745.

Raversijde

Zie nr. 259.

Reninge

471. Everaert D., *"Vuylentairen tegen vijgen" in Reninge, september 1791.* - B., 89 (1989) 22-27.

Roeselare

472. De Bruyne Michiel, *De Bastille-dag, 14 juli 1789, in peis en vree te Roeselare.* - R., 18 (1989) 2, 3-10.

473. De Bruyne Michiel, *De flesjes Rodenbach van Hugo van de Ruiters.* - R., 18 (1989) 167-173.

De relatie tussen Jozef Deleu en de Ruiterswijk in Roeselare.

474. De Bruyne Michiel, *"Herbergzame" Kamers voor de Rodenbach-vrienden te Roeselare in 1909.* - R., 18 (1989) 2, 17-20.

Privé-overnachting n.a.v. de onthulling van het Albrecht Rodenbachmonument.

475. De Bruyne Michiel, *Het "moderne" Roeselaarse stadsarchief door smid Julien Debruyne in 1916 achter een ijzeren deur gevrijwaard.* - R., 18 (1989) 1, 3-9.

476. De Bruyne Michiel, *De oudste wegbewijzing te Roeselare, 1544-1545.* - R., 18 (1989) 2, 20-21.

477. De Bruyne Michiel, *Een plan van Roeselare uit 1909.* - R., 18 (1989) 2, 21-22.

478. De Bruyne Michiel, *Poorters van Roeselare... in 1789.* - R., 18 (1989) 211-216.

479. De Bruyne Michiel, *De Roeselaarse Barbaristen staakten hun toneel in september 1789;* - R., 18 (1989) 88-96.

480. De Bruyne Michiel, *De Roeselaarse geestelijkheid in 1789.* - R., 18 (1989) 146-157.

481. De Bruyne Michiel, *De Roeselaarse stadsbibliotheek: "De Vriendschap".* - R., 18 (1989) 83-84.

482. Deweerdt Antoon, *En nog een verdwenen straatbeeld.* - R., 18 (1989) 129.
De Noordstraat in Roeselare.

483. Deweerdt Antoon, *Herbergen te Roeselare in de vorige eeuw*. - R., 18 (1989) 1, 19-23, 2, 25-27, 106-110, 122-126, 178-188 en 204-210.
 484. Goddeeris J., *Toen in Roeselare nog 68 gezinnen woonden*. - VS., 25 (1989) 212-214.

Roeselare eind 16de eeuw.

485. Hoornaert G., *Beroepen- en bevolkingsgegevens uit de volkstelling van Roeselare 1814*. - VS., 25 (1989) 167-184.
 486. Hoornaert Geert, *Het dragen van de driekleurige cocarde ook te Roeselare verplicht (1796)*. - R., 18 (1989) 2, 23-24.
 487. Hoornaert Geert, *De valse Lodewijk XVII liet sporen na in het Roeselaars archief*. - R., 18 (1989) 98.

Opsporingsbericht tegen Louis Fruchard uit Merville.

488. Monballyu J. en Opsommer R., *De keuren en statuten van de stad Roeselare van 1544-1545*. - HKCUOW., 32 (1985-1986, verschenen in 1989), 175-212.
 489. Seynaeve Edgar, *Tgoedt te Kerkestede, het huidig Coddekens leen*. - R., 18 (1989) 1, 25-28.

Roeselare.

490. Slosse Roger, *De Roeselaarse vluchtelingen 1914-1918 en O.-L.-Vrouw van Kerselaar*. - R., 18 (1989) 228-230.

Zie ook nrs. 22, 45, 85, 86, 118, 119, 120, 121, 182, 218, 278, 279, 527, 552, 628, 649, 703, 739.

Ruiselede

491. Gelaude Frank en Van Wonterghem Etienne, *Ruiseleedse kroniek 1799-1801*. - OR., (1989) 15-27, 151-157, 191-199, ill.
 492. Stock Robert, *Ons paradijs in de storm: Het Sint-Pietersveld 1914-1919*. - OR., (1989) 33-44, 133-142, ill.
 493. Stockman Luc, *De oudste heren van Schuurvelde*. - LW., 12 (1989) nrs. 1-2, 26-28.

Zij bezaten veel lenen in de kasselrij Kortrijk.

Rumbeke

494. Delbaere Jozef, *De prille historie van het Rumbeeks pompierkorps, 1877-1914*. Tweede deel. - NRA., 17 (1987-89) 6-35, ill.
 Zie ook nrs. 130, 183, 274.

Sint-Anna-ter-Muiden

Zie nr. 12.

Sint-Denijs

Zie nr. 139.

Sint-Eloois-Vijve

495. Delmotte Marcel, *Verkiezingen, politiek, openbare opinie, klerikalisme en antiklerikalisme te Sint-Eloois-Vijve tijdens de jaren 1836-1895*. - JGOKW., 17 (1989) 351-530.

Sint-Eloois-Winkel

Zie nr. 372.

Boekenschouw

Sint-Laureins

Zie nr. 282.

Sint-Michiels

Zie nr. 637.

Sint-Pieterskapelle

496. Mehuys Godfried, *Een Boeing stort neer in Sint-Pieterskapelle*. - Graningate, 9 (1989) 117-134, ill.

Zie ook nr. 711.

Slijpe

497. Asmis Patrick, *'t Hof van Spermalie... of hoe een oude vlo ook nog kan bijten*. - Graningate, 9 (1989) 78-80.

498. Jansseune Gilbert, *Om en rond de Slijpebrug*. - Graningate, 9 (1989) 45-53, ill.

Zie ook nr. 711.

Terwaan

Zie nr. 707.

Tielt

499. De Gryse Ph., *De Tieltse intelligentsia anno 1914*. - RT., 20 (1989) 155-170.

500. Vanlandschoot Romain, *Ideologische minderheden in de regio Tielt, 1830-1835*. - RT., 20 (1989) 2-23.

Zie ook nrs. 87, 239, 252, 257, 302, 377, 568.

Torhout

501. Lecomte E., *Deken Stroom en de sociale structuur in het Torhoutse*. - JHKH., 1989, 31-56.

502. Mestdagh Michiel, *Torhout 1750-1950. 2 eeuwen stadsgeschiedenis*. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 184 blz., ill.

503. Naert A., *"Uytter Steenhoven der Stede" : de Torhoutse stadsteenvoven (1665-1670)*. - JHKH., 1989, 81-89.

504. Reynaert H., *De Gemeenteraadsverkiezingen in Torhout, 1946-1982*. - JHKH., 1989, 5-30.

Zie ook nrs. 111, 298, 663, 699, 717.

Varsenare

505. Franchoo André, *Spinters of "spinetten" te Varsenare in de eerste helft van de 19de eeuw*. - BO., 29 (1989) 187-191.

Veldegem

506. Fonteyne N.E., *Schets ener geschiedenis der gemeente Veldegem*. - Zilleghem, 10 (1989) 31-39.

Veurne

Zie nrs. 141, 291, 697, 718.

Veldegem

506. Fonteyne N.E., *Schets ener geschiedenis der gemeente Veldegem*. - Zilleghem, 10 (1989) 31-39.

Veurne

Zie nrs. 141, 291, 697, 718.

Veurne-Ambacht

Zie nrs. 537, 563.

Vladslo

Zie nr. 52.

Vlamertinge

507. Duflou Lucien, *De Vlamertingse pottenbrekers deelden altijd van de Ieperse brokken*. - IK., 25 (1989) 82-87.

Chronologisch overzicht van de militaire en burgerlijke gewelddaden.

Voormezele

508. Desodt Wilfried, *Voormezele. Een dorp, zijn abdij 1068-1794, zijn H. Bloedrelikwie, zijn H. Bloedprocessie*. - GiK., 27 (1989), 1, 3-27, ill.

Waasten

509. Gahide R., *La crise frumentaire de 1739-1740 dans la région de Warneton*. - MSHC., 19 (1989) 113-143.

510. Zoete A., *Een poging tot het vergelijken van twee tellingen : de haardtelling van 1469 en de bevolkingstelling van 1470 te Waasten*. - Actief in archief. Huldeboek Hilda Coppejans - Desmedt (Archiefkunde, 4), Antwerpen, V.V.B.A.D., 1989, 189-198.

Zie ook nrs. 106, 109, 295, 399, 728.

Waregem

511. Follens N., *Barsten in de parochiale eenheidsstructuur van Waregem (1889)*. - JGOKW., 17 (1989) 11-32.

512. Follens N., *Nieuwenhove, het Waregemse buitenbeentje (1802-1805)*. - JGOKW., 17 (1989) 33-56.

513. Warlop E., *De jurisdictie over de plaats van Waregem (1633)*. - JGOKW., 17 (1989) 57-67.

Zie ook nr. 256.

Werken

Zie nrs. 52, 74, 146, 404, 632.

Wervik

Zie nr. 631.

Westende

514. Van Troostenberge Carlo, *Een ouderwetse gemeenteraadzitting te Westende in 1939*. - Graningate, 9 (1989) 15-21, ill.

Westrozebeke

Zie nr. 720.

Westvleteren

Zie nr. 712.

Wingene

Zie nrs. 255, 296.

Wortegem

Zie nr. 248.

Wulpen

515. Van Buggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Wulpen*. - Bdk., 31 (1989) 121-129, ill.

Zarren

Zie nrs. 52, 404.

Zedelgem

516. Deceuninck Victor, *De gilde van Sint-Sebastiaan binnen de parochie van Zedelgem*. - Zilleghem, 10 (1989) 146-159.
517. Pollet Jules, *Bisschop Hendrik van Susteren bezoekt Zedelgem (1719)*. - Zilleghem, 10 (1989) 83-89.
518. Pollet Jules, *Nieuwe gegevens over de Beloken Tijd in Zedelgem (1797-1802)*. - Zilleghem, 10 (1989) 43-62.
519. Pollet Jules, *De registers van pastoor Phillipus Dumon*. - Zilleghem, 10 (1989) 12-25.
520. Steen André, *Nog wat over pastoor Phillipus Dumon*. - Zilleghem, 10 (1989) 101-105.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en instellingen

521. Baelde M., *De officialiteit van Brugge in 't Brugse Vrije gekortwiekt (1521)*. - B., 89 (1989) 189-193.
522. Baelde M., *De vernieuwing van de schepencolleges in Vlaanderen door kerkelijke autoriteiten gecontroleerd (1587 en 1648)*. - B., 89 (1989) 85-89.
523. Boone Marc, *Triomferend privé-initiatief versus haperend overheidsoptreden ? Over pachters van indirecte belastingen in laatmiddeleeuwse steden*. - TSG., 15 (1989) 113-138.
524. Boone Marc, *Want remitteren is princelijck. Vorstelijk genaderecht en sociale realiteiten in de Bourgondische periode*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 53-59.
525. Buntinx Willy, *Het archief van het soeverein-baljuwschap van Vlaanderen in het Rijksarchief te Gent*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 67-70.
526. Decavele J., *De scherprechter van Ieper gelyncht te Poperinge, 1525*. - B., 89 (1989) 381-383.

527. Hoornaert G., *Over het ambtskleed van de Roeselaarse magistraat in de 16de eeuw*. - B., 89 (1989) 418-426.
528. Maes David, *De bende van Hoe en Verstuyft*. - GT., 18 (1989) 134-142, 210-220, 261-266, 338-344, ill.
Gentse misdadigersbende die onmiddellijk na de eerste wereldoorlog ook in de streek van Brugge overvallen en moorden pleegde.
529. Masschelein L., *Leen en heerlijkheid in de roede van Menen (1366 - ca. 1500). Een bijdrage tot de plaatselijke laat-middeleeuwse feodaal-institutionele geschiedenis*. - Handelingen van het eerste congres van de Federatie van Nederlandstalige verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt, 19-22 augustus 1982, Mechelen 1988, 95-101.
530. Nuytens M., *Het archief van de Staten van Vlaanderen als bron voor de lokale vorser*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 151-154.
531. Opsommer R., *De Kooigemse heerlijkheid Ter Scheure en de Onderammanie van Kortrijk in de 15de eeuw*. - LG., 31 (1989) 247-253.
532. Therry Marc, *Het gestrande huwelijksbootje. Aanvragen tot scheiding van tafel en bed of tot ongeldigverklaring van het huwelijk, ingediend bij de Brugse officialiteit van 1615 tot 1690*. - HEM., 126 (1989) 5-55.
533. Vandermaesen M., *Het ontstaan van enkele "Cartularia van Vlaanderen" in 1336. De grafelijke kanselarij aan het werk*. - Actief in archief. Huldeboek Hilda Coppejans - Desmedt (Archiefkunde, 4), Antwerpen, V.V.B.A.D., 1989, 147-153.
- Zie ook nrs. 9, 38, 44, 83, 159, 247, 251, 309, 310, 311, 318, 319, 326, 367, 488, 493, 504, 513, 533, 548, 559, 611, 702.

2. Economische en sociale geschiedenis

Historische demografie

534. Beun J., *De vismijn te Nieuwpoort*. - MV., 12 (1989) 1049-1052, 1072-1077.
Vanaf 1923-1924.
535. Clauzel Denis, *Les maladies dans le Nord de la France au XIVe siècle*. - FN., 14 (1989) 208-224.
536. Cloet Michel en Vandenbroeke Chris (red.), *Tien bijdragen tot de lokale en regionale demografie in Vlaanderen*. Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Historische uitgaven, reeks in - 8°, nr. 79).
537. Dalle D., *De persoonsbeschrijving van 118 miliciens in de Kasselrij Veurne, 1747-1748*. - B., 89 (1989) 179-183.
538. Decuypere Dirk, *De betekenis van de Frans-Belgische grens in het dagelijks leven van de grensbewoners tijdens de Tweede Wereldoorlog*. - FN., 14 (1989) 121-153.
539. De Leeuw Leontien en Geirnaert Noël, *Een fragment van een onbekende zettingslijst voor een verplichte lening te Brugge uit 1296*. - HKCG., 155 (1989) 25-47, ill.
540. Delos F., *Herbergen en militairen in het 19de-eeuwse Brugge*. - B., 89 (1989) 434-439.
541. Demolon Pierre, *L'habitat du Haut Moyen Age dans le Nord de la France : réflexions socio-économiques*. - RN., 71 (1989) 165-176.
542. Denewet L., *25 Vlaamse molenmakers uit 1832*. - Molenecho's, 17 (1989) 173-175.
543. Derville A., *L'assolement triennal dans la France du Nord au Moyen Age*. - RH., 568 (1988) 337-376.
544. De Winter J., *De overdekte marktplaats op Overleie*. - GiK., 27 (1989), 4, 3-25, ill.

Kortrijk 1899-1902.

545. Dewitte A., *Een Brugse zoutziederij in 1821*. - B., 89 (1989) 294.
546. Dewitte A., *De vroede vrouwen 1551*. - B., 89 (1989) 184-186.
Te Brugge.
547. D'hondt Jan, *De Timmerliens-Onderstands-Maetschappij (T.O.M.) te Brugge tijdens de negentiende eeuw*. - Uit het goede hout. Tentoonstelling 9-24 september, Brugge, 1989, 15-19.
548. Ducheyne Willem, *De gevangenis aan het Pandreitje te Brugge 1689-1989*. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 180 blz., ill.
549. Galloo J., *150 jaar geleden. De spoorlijn Kortrijk-Gent werd een feit*. - LG., 31 (1989) 149-167, ill.
550. Henn Volker, *Ueber die Anfänge des Brügger Hansekontors*. - HG., 107 (1989) 43-66.
551. Hoornaert Geert, *Jachtwachters en hun taak op het einde van het Ancien Regime* - R., 18 (1989) 193-195.
In Roeselare-Ambacht.
552. Hoornaert Geert, *Octrooi-aanvragen tot het oprichten van molens (1776-1788)*. - R., 18 (1989) 219-221.
553. Laenen M., Verhelst U., Vandebroek M., Vandewalle A., D'hondt J., Esther J-P., Peersmans W. en Vandendorpe A. (red.), *Uit het goede hout. Tentoonstelling 9-24 sep. 1989*. Brugge, 1989, 32 blz., ill.
Betr. het bouwbedrijf.
554. Lammerant Y., *Bruggelingen uit het dagboek van Joseph Verplancke, Roomse pelgrim, 1738*. - B., 89 (1989) 373-380.
555. Pyncket M., *De ambachtstelling in de roede van Menen, 1738*. - W., 13 (1989) 1, 12-23.
556. Pyncket M., *De vlasnijverheid in Menen*. - W., 13 (1989) 1, 27-36 en 2, 42-53.
557. Roets E., *Comparatief onderzoek naar de zuigelingensterfte in Oost- en West-Vlaanderen (begin 19de eeuw)*. - Cloet Michel en Vandenbroeke Chris (red.) Tien bijdragen tot de lokale en regionale demografie in Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Historische uitgaven, reeks in -8°, nr. 79), 193-206.
558. Ryckaert M., *La gestion des ports flamands au Moyen Age*. - Cavaciocchi Simonetta (ed.), I porti come impresa economica. Atti della "Diciannovesima Settimana di Studi", 2-6 maggio 1987, Prato, Istituto internazionale di economia F. Datini, 1988, 347-368.
559. Stabel Peter, *Misdaad en misdadiger in een kleine Vlaamse stad gedurende de late middeleeuwen (Eeklo 14de-15de eeuw)*. - AM., 40 (1989) 155-166.
560. Stevens C., *Migraties in het arrondissement Tielt bij het begin van de 19de eeuw*. - Cloet Michel en Vandenbroeke Chris (red.), Tien bijdragen tot de lokale en regionale demografie in Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Historische uitgaven, reeks in -8°, nr. 79), 223-246.
561. Termote J., *De Vlaamse havens in de Middeleeuwen*. - MV., 12 (1989) 1113-1119, krtn.
562. Theuninck A., *De molensteenfabricant Theunynck uit Diksmuide : een mondelinge bedrijfsgeschiedenis en een technische beschrijving over de productie van kunstmaalstenen*. - Molenecho's, 17 (1989) 32-45.
563. Timperman Maurits, *Kasselrij Veurne op nieuwe wegen, 1775-1788. Planning en uitvoering van de oudste steenwegen van Veurne-Ambacht*. - Gik., 27 (1989), 3, 4-40, krtn., ill.
564. Van Acker L., *De goederenstaat van Jan van den Bussche uit Koolskamp (1583-1584)*. - B., 89 (1989) 401-417.
565. Van Acker L., *Handel en nijverheid te Kortrijk in de Franse tijd*. - B., 89 (1989) 37-44.

566. Van Acker L. (= A.B.), *Bankier Dujardin in 1826*. - B., 89 (1989) 98.
567. Van Acker L. (= A.B.), *Belangrijke landbouwers in het Leidedepartement, 1811*. - B., 89 (1989) 306.
568. Van Acker L. (= A.B.), *Droog jaar van een vijver*. - B., 89 (1989) 383.
Over ontlasting van een vijverpacht te Tielt (18de eeuw) wegens droogte.
569. V(an) A(cker) L., *De handelskamer van Ieper onder Napoleon*. - B., 89 (1989) 183.
570. V(an) A(cker) L., *De kaas van Belle in Ieper*. - B., 89 (1989) 292.
571. V(an) A(cker) L., *Oostendse loodsen in de Franse tijd*. - B., 89 (1989) 178.
572. Van Acker L. (= A.B.), *Rentehuis in Deertijk*. - B., 89 (1989) 89.
573. Van Acker L. (= A.B.), *Verdwijnende lakenindustrie te Ieper, 1626*. - B., 89 (1989) 102.
574. V(an) A(cker) L., *Wisselwas*. - B., 89 (1989) 188.
Over gebruikt was dat ingewisseld werd en hergoten om er nieuw was van te maken (16de eeuw).
575. Van Damme P., *een methodologische benadering van bevolkingstellingen op het einde van de 17de eeuw te Tielt en omgeving*. - Cloet Michel en Vandebroeke Chris (red.), Tien bijdragen tot de lokale en regionale demografie in Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Historische uitgaven, reeks in -8°, nr. 79), 207-222.
576. Vandebroek Marcella, *De Kamer van het Bouwbedrijf in historisch perspectief*. - Uit het goede hout. Tentoonstelling 9-24 september, Brugge, 1989, 7-9.
577. Van den Abeele Andries, *de Kortrijkse Vrijmetselaarsloge l'Amitié 1803-1833*. - LG., 31 (1989), 3-135, ill.
578. Vandebroeke Chris, *Pachtprijzen en exploitatiekosten in de Vlaamse landbouw in seculair perspectief*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 207-217.
579. Vandebussche K., *Hollandse jenever*. - B., 89 (1989) 384-385.
Over Westvlaamse bedrijven van Hollandse jenever rond 1815.
580. Vandermaelen L., *Historisch-demografisch onderzoek van Avelgem, 1628-1796*. - Cloet Michel en Vandebroeke Chris (red.), Tien bijdragen tot de lokale en regionale demografie in Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Historische uitgaven, reeks in -8°, nr. 79), 53-80.
581. Vandewalle André, *De ambachten van de houtbewerking te Brugge in het Ancien Regime*. - Uit het goede hout. Tentoonstelling 9-24 september, Brugge, 1989, 11-14.
582. Vandewalle Paul, *De demografische evolutie in de Kasselrij Sint-Winoksbergen, 17e-18e eeuw*. - FN, 14 (1989) 82-97.
583. Van Ruymbeke Marie-Thérèse, *Etude de quelques damasses de lin des XVI^eème au XVIII^eème siècles retrouvés en Hainaut*. - HGOK., 55 (1989) 157-196, ill.
Productie van versierde damastlinnen in Kortrijk vanaf 1496 tot in de 18de eeuw.
584. Van Steenkiste Hilde, *Energie voor Brugge : van Desclée-De Brouwer tot EBES*. Brugge, EBES, 1989, 80 blz., ill.
585. Van Vooren Georges, *Oostvlaamse immigratie in westelijk Staats-Vlaanderen in de eerste helft der zeventiende eeuw*. - Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 259-266.
586. Wante L., *Historisch-demografisch onderzoek van Anzegem, 1667-1797*. - Cloet Michel en Vandebroeke Chris (red.), Tien bijdragen tot de lokale en regionale demografie in Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Historische uitgaven, reeks in -8°, nr 79), 103-136.

587. Wastyn Patrick en Roger, *Hoe volledig zijn de volkstellingen van 1695 ?* - VS., 25 (1989) 193-211.
Overzicht van de bevolking van Lauwe rond 1700.
588. Wastyn Patrick en Roger, *Tyfus en Cholera te Aalbeke en Lauwe tussen 1840 en 1870*. - VS., 25 (1989) 285-286.
- Zie ook nrs. 3, 12, 16, 38, 44, 181, 192, 214, 237, 249, 257, 263, 279, 299, 307, 311, 326, 335, 345, 349, 350, 351, 355, 357, 359, 387, 389, 397, 409, 411, 412, 415, 435, 443, 444, 446, 448, 457, 466, 470, 484, 485, 499, 501, 505, 509, 510, 523, 524, 528, 532, 624, 633, 707, 711, 725, 726.

3. Literatuurgeschiedenis

589. Andriessen J., *Nog drie Nederlandse Stabat Mater-vertalingen uit de 17de en de 18de eeuw*. - OGE., 63 (1989) 155-169.
Waaronder één van Philips Carel van Innis, pastoor van Ardooie (+ 1637) en gedrukt te Brugge in 1710.
590. Boets J., *Totila zat rondom Perugia's geborgte. Een hymne van Leo XIII ter ere van de H. Herculanus door Gezelle vertaald*. - OGE., 63 (1989) 191-200.
591. Claes P. & D'Haen C., *De eerste experimentele bundel in de Nederlanden : Gedichten, Gezangen en Gebeden (1862)*. - GZ., (1989) 2, 1-20.
592. Daled P., *Noch slak noch vis. Beschouwingen bij een Gezellebiografie*. - G., 31(1989), 327-351.
N.a.v. het werk van Chr. D'haen (Boekenschouw 1988, nr. 733).
593. De Bruyne M., *Een platonisch liefdesgedicht van Domien Cracco, 1811*. - B., 89 (1989) 46-53.
594. De Bruyne M., *Frank Steinmetz en Jacques de Chastellus over René Bazins boek Baltus le Lorrain, een uitgave van Desclée De Brouwer in 1928*. - B., 89 (1989) 329-336, ill.
595. Dekkers E., *Een onbekend werk van Sint-Eligius ?* - OGE., 63 (1989) 296-308.
596. Deprez Ada, *Thijm en Vlaanderen*. - KVA. (1989) 246-255.
Contacten met o.a. Guido Gezelle.
597. Descamps Pierre, *Flandres mythiques et eschatologie ou de la Littérature à la Science : l'œuvre de Jean Sadye*. - FN., 14 (1989) 98-106.
598. Dion M.P. (ed.), *La cantilène de sainte Eulalie (Actes du colloque de Valenciennes du 21 mars 1989)* Valenciennes, 1990, 100 blz.
Deze cantilene, bewaard in een 9de-eeuws handschrift van de abdij van Saint-Amand is het oudste gedicht in het Frans. Hetzelfde handschrift bevat nog de *Rithmus teutonicus*, één van de oudste teksten in een Germaanse taal, zie ook nr. 96.
599. Dufournet J., *Cinq lecteurs de Commines de 1822 à 1832*. - MSHC., 19 (1989) 73-98.
600. Geirnaert N., *De bibliotheek van de Jeruzalemkapel te Brugge, tot ca. 1465*. - B., 89 (1989) 313-321.
601. Huyghebaert J., *Guillelmus Franciscus Tanghe (alias Iwein van Vlaanderen) op wandel door West-Vlaanderen, 1839-1842*. - B., 89 (1989) 105-113.
602. Huyghebaert J., *Gustaaf Flamen met moeder en zoon Rodenbach naar de Rijn ?* - B., 89 (1989) 142-144.
603. Keersmaeckers A., *G. Gezelle : De Doodendans*. - GZ., 1 (1989) 1, 38-57, ill.
604. Moeyaert C., *De schrifttaal van de Westhoek in Frankrijk. "Het spel van zeghen ende mirakelen van den H. Goedewardus" door L.J. Berreville (1781). Lexicon*. - FN., 14 (1989) 225-236.

605. Reynaert J., *Literatuur in de stad ? : op zoek naar een voorgeschiedenis van het Gruuthuse-liedboek*. - De studie van de Middelnederlandse letterkunde : stand en toekomst : symposium Antwerpen 22-24 september 1988 onder redactie van F.P. van Oostrom en Frank Willaert, Hilversum, 1989, 93-108.
606. Sacré Dirk, *Gezelle in het Latijn*. - GZ., 1 (1989) 1, 60-78.
607. Trips E., *Brugge die goude wereld, een zeldzaam boek*. - B., 89 (1989) 430-431.
608. Van Bergen J., *Conscience : Een "gekeerde Kazak" ? Het andere wonderjaer*. - WT., 48 (1989) 172-181.
609. Van den Abeele A., *Fondsenwerving voor de Brugse wezenschool, 1773*. - B., 89 (1989) 322-323.
Het gelegenheidsgedicht door Ch.-Fr. van der Beke de Cringen (zie nr.244).
610. Van Iseghem J., *Een bouwheer en zijn tekst : over inhoud en structuur van Gezelles "Pachthofschilderinge"*. - GZ., 1 (1989) 2, 69-83, ill.
611. Van Moos Peter I., *Le dialogue latin au moyen âge : l'exemple d'Evrard d'Ypres*. - AESC., 44 (1989) 993-1028.
Evrard, geboren te Ieper rond 1120, monnik van Clairvaux en jurist.
612. Vermaete L., *Brief van L. De Koninck aan De Bo*. - B., 89 (1989) 358-359.
613. Westenbroek J.J.M., *Ego flos : op zoek naar de bronnen van Gezelles Hooglied*. - GZ., 1 (1989) 1, 6-37, ill.
- Zie ook nrs. 4, 6, 96, 149, 196, 229, 234, 244, 246, 248, 260, 277, 303, 345, 353, 366, 386, 394, 473, 474, 479, 481, 620, 674.

4. Geschiedenis van het onderwijs

614. Compère Marie-Madeleine en Julia Dominique, *Les collègues français 16e-18e Répertoire, 2 : France du Nord et de l'ouest*. Parijs, I.N.R.P. en C.N.R.S., 1988, 713 blz.
Belangrijk repertorium, meer dan 40 colleges in de departementen Nord en Pas-de-Calais.
615. De Ridder-Symoens Hilde, *Studenten uit het Meetjesland aan Europese universiteiten*. - Liver Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, 99-116.
616. Persyn J.-M., *Oudart de Bersacques et Louvain*. - BSAM., 23 (1988) 345-348.
Oudart de Bersacques (1492-1557) stichtte twee studiebeurzen voor de faculteit van theologie, uitsluitend voor kandidaten *connaissant parfaitement le français*.
617. Schoonaert G., *Zondagscholen in de kiem gesmoord (1578)*. - AdS., 19 (1989) 15-20, ill.
In Poperinge, door o.a. de nasleep van misstanden in de Kerk en reformatorische invloeden met in 1578 het Calvinistisch bestuur.
618. Speleers F., *De vrije vaktekenschool te Anzegem (1921-1949)*. - JGOKW., 17 (1989) 333-350.
619. Trips E., *Het middelbaar onderwijs te Brugge in de Franse tijd, 1794-1814*. - B., 89 (1989) 118-136 ; 219-234.
620. Van Iseghem J., *Guido Gezelles filosofiestudies te Roeselare. Cijfers bij een brief*. - B., 89 (1989) 440-445.
621. Verleye Karel, *De stichting van het Europacollege te Brugge*. Brugge, String/Stichting Ryckvelde, 1989, 91 blz., ill.
- Zie ook nrs. 18, 154, 173, 220, 234, 235, 281, 396, 426.

5. Kunstgeschiedenis en monumenten

622. Arickx V., *De schilderijen van Lodewijk Van der Ghinste, Kortrijk 1692*. - B., 89 (1989) 186.
623. Balis A., *De Vlaamse schilderkunst in het Prado*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, 318 blz., ill.
(werk van o.a. de Meester van Flémalle, Rogier Van der Weyden, Dirk Bouts, Hans Memling, Petrus Christus, Gerard David, Juan de Flandes e.a.).
624. Bauters P., *Kracht van Wind en Water. Molens in Vlaanderen*. Leuven, Davidsfonds, 1989, 288 blz., ill.
625. Beernaert Katelijne en Vandenberghé Stéphane, *Meesterwerken van de Brugse tapijtkunst*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 150-168, ill.
626. Buyle Marjan, *Florentijnse Renaissance - Prinsen in het 15de-eeuwse Brugge. De conservering van de stenen portretbustes van Lorenzo de Medici en Clarice Orsini in het Hof van Bladelin*. - M & L., 8 (1989) 1, 4-19, ill.
627. Constandt Luc en Beernaert Brigitte, Ducheyne Frederika, Esther Jean-Pierre, Goegebuer Sibylla, Ronse Patrick en Struye Marleen, *Stenen herleven. 111 jaar "kunstige herstellingen" in Brugge 1877-1988*, Brugge, Marc Van de Wiele, 1988, 260 blz., ill.
Met in bijlage biografische notities betr. verscheidene architecten.
628. De Bruyne Michiel, *De Roeselaarse kunstschilder Pieter Jacob Questroy schilderde "uysteekberdels" in januari 1790*. - R., 18 (1989) 105.
629. Delepiere A.-M. en Stroobants J., *Het Huis Van Merris, te Poperinge*. - M & L., 8 (1989) 6, 3-24.
630. Demerre G., *Onze-Lieve-Vrouwkerk te Nieuwpoort 1834-1914*. - BdK., 31 (1989) 33-42, plan.
631. Denewet L., *Zeven natuurgetrouwe pentekeningen van West-Vlaamse molens uit W.O. I*. - Molenecho's, 17 (1989) 181-188.
(Kortemark, Houthulst (x 2), Koekelare (x 2), Ledegem en Wer-
vik).
632. Denewet L., *Hoe Bussches molen uit Werken de Eerste Wereldoorlog overleefde*. - Molenecho's, 17 (1989) 130-132.
633. Devliegheer L., *De Keizer Karel-schouw in de Schepenkamer van het Brugse Vrije*. - M & L., 8 (1989) 3, 25-40.
634. Devliegheer L., *De "nieuwe" 13de-eeuwse huisgevel Grauwwerkersstraat 2-4 te Brugge*. - Academiae Analecta. Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, 49 (1988) nr. 1, 45-63.
Zie ook Boekenschouw over 1988, nr. 778.
635. Devliegheer L., *Een houten gevel (1872-1873) uit Brussel verhuist in 1890 naar Brugge*. - Academiae Analecta. Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, 50 (1989), nr. 1, 143-150.
636. Devliegheer L., *Het huis De Caese van het Brugse Vrije*. - B., 89 (1989) 61-68, ill.
637. Devliegheer Luc, m.m.v. de Zegher Cathy, Vandermaesen Maurice en Vermeire Rafaël, *Het kasteel van Tillegem te Brugge*. Brugge, Van de Wiele M., 1989, 172 blz., ill.
638. De Vos Dirk, *Aankoop en schenking Raoul De Keyser*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 9 (1989) nr. 3, ill.

639. Devyt C., *De Westvlaamse windmolens*. - B., 89 (1989) 449-450.
Toestand in 1989. Zie Boekenschouw 1988, nr. 783.
640. D'Halluin P., *Gauguin en de Parijse-Avant-Garde te Brugge*. - KB., 1989, 127-132, ill.
641. Esther Jean-Pierre, *Binnenkort opmerkelijke restauratie van het huis den Speghele in de Wollestraat*. - BS., 10 (1989) 1, 8-9, ill.
Met bouwgeschiedenis van dit eind 15de- of begin 16de-eeuwse huis.
642. Esther J., *De bisschopstuin van Rooigem*. - De woonstede door de eeuwen heen, 1984, afl. 4, 53-65.
643. Esther J., *De cleene Buerse : het verhaal van Brugge's "oudste" gevel*. - M. &L., 8 (1989) 4, 40-55.
Zie ook nr. 643.
644. Esther Jean-Pierre, *De evolutie van het raam bij de Brugse stadswoning*. - Uit het goede hout. Tentoonstelling 9-24 september, Brugge, 1989, 25-27.
645. Geirnaert Noël, *Hans Memling Kruisigingstriptiek voor Johannes Crabbe. Nieuwe gegevens over bestemming en datering*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 174-183, ill.
Besteld als altaarstuk voor de kapel van de residentie van Crabbe in de Snaggaardstr. te Brugge, ten laatste in 1478 voltooid.
646. Gifford Melanie E., *Pattern and Style in a Flemish Book of Hours : Walters Ms. 239*. - Journal of the Walters Art Gallery, 45 (1987) 58-102.
Stilistische kenmerken van het Brugs getijdenboek ook bestudeerd in nr. 37.
647. Gyselen G., *Imitatie van porfier op Jan van Eyck's Margaretha*. - B., 89 (1989) 57-58.
648. Gyselen Gaby, *Woorden in de wind*. Brugge, Provincie West-Vlaanderen, 1989, 203 blz.
Bundeling van kunstkritische essays en lezingen.
649. Hoornaert Geert, *kwam er toch een torennaald op de in de 17e eeuw herstelde Roeselaarse belfortoren ?* - R., 18 (1989) 2, 12-16.
650. Hostyn Norbert, *Architecten en architectuur te Oostende tijdens het interbellum*. - Pl., (1989) 122-123, 279-280.
651. Lannoo Luc, *Een kleine orgelhistoriek van de Sint-Hiloniuskerk*. - TM., 29 (1989) 51-58.
Izegem.
652. Marechal Dominique, *De catalogi van de negentiende-eeuwse Brugse Salons als bron voor de studie van de verzameling van de Stedelijke Musea*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge, Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 217-219, ill.
O.a. identificatie van de onbekende kunstschilder Leopold Van Dycke (1832-1903).
653. Marechal Dominique, *Frank Brangwyn retrospectieve*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge, Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 144-149, ill.
654. Marechal Dominique, *De pronkbeker van jonker Valentin de Stappens en de confrerie van Sint-Ivo te Brugge in 1766*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge, Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 194-198, ill.
Rederijkersgedicht en beker door de Brugse zilversmid F. Rie-landt, in het Gruuthusemuseum.
655. Marechal Dominique, *Théodore Fourmois (1814-1871), pionier van het negentiende-eeuwse pleinairisme in België. Zes landschappen in de verzameling van de Brugse Stedelijke Musea*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge, Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 205-216, ill.
656. M(arechal) D(ominique), *Vijftig jaar schenking Delville 1939-1989. "L'Hom-*

- me-Dieu" van Jean Delville uit het Groeningemuseum in de kijker. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 9 (1989) nr. 4, ill.
657. Marechal Dominique, *Zijpanelen van het Salinas-drieluik uit de voormalige Sint-Donaaskathedraal te Brugge in de Sint-Blasiuskerk te Jabbeke*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge, Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 184-187, ill.
Grafschilderij met de Aanbedding der herders (verdwenen middenluik) en de portretten van Ferdinand de Salinas († 1610) en Livina van Steelant († 1611) met patroonheiligen.
658. Maselis Marie-Christine, Balis Arnout en Marijnissen H., *De Albums van Anselmus De Boodt (1550-1632): geschilderde natuurobservatie aan het Hof van Rudolf II te Praag*. Tielt, Lannoo, 1989, 212 blz., ill.
659. Meulemeester Jean Luc, *Enkele nieuwe gegevens betreffende het kunstpatrionium van de Sint-Walburgakerk te Brugge*. - BO., 20 (1989) 73-95, ill.
660. Meulemeester Jean Luc, *De familie Van Beversluys - van Westvelt en de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge*. - GiK., 27 (1989), 2, 26-46, ill.
661. Meulemeester J.-L., *Het interieur van de voormalige Brugse Jezuiëtenkerk in de zeventiende eeuw*. - V., 38 (1989) 257-260.
662. Meulemeester Jean Luc, *Over de herkomst van enkele schilderijen uit het Groeningemuseum te Brugge*. - BO., 29 (1989) 137-143, ill.
663. Meulemeester J.-L., *Nog over Torhouts aardewerk*. - V., 38 (1989) 132-133.
Bewaard in de Sint-Godelieveabdij te Brugge.
664. Meulemeester Jean Luc, *Uit het kunstpatrionium van de O.-L.-Vrouwekerk te Assebroek*. - Arsbroek, 6 (1989) 51-60, ill.
Edelsmeedwerk.
665. Misiti M.C. & Anedda-Angioy A., *L'immagine di S. Agostino nelle incisioni del XVI e XVII secolo*. - Congresso internazionale su S. Agostino nel XVI centenario della conversione, Atti, dl. 3, Rome, 1987, 429-476.
O.m. bij de Brugse augustijnen.
666. Morton Marsha L., *Johann Erdmann Hummel and the Flemish Primitives: The Forging of a Biermeier Style*. - Zeitschrift für Kunstgeschichte, München, 1989, 46-67, ill.
667. *Nos chapelles*. Rijsel, Association régionale pour l'aide à la restauration des chapelles et des oratoires (ARARCO), 1988, 236 blz., ill.
Met ruime aandacht voor de Franse Nederlanden.
668. Schouteet Albert, *De Vlaamse Primitieven te Brugge. Bronnen voor de schilderkunst te Brugge tot de dood van Gerard David. I: A-K*. Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, 1989, 294 blz.
669. Smet Leo, *Zo kwam Molenecho's tot stand... bij de overbrenging van de molen van Gijverinkhove naar Oostvleteren in 1973*. - Molenecho's, 17 (1989) 79-83.
670. Smeyers M., *Een Brugse Legenda Aurea van ca. 1410 (Glasgow, UL, Ms. Gen. 1111). Bijdrage tot de studie van het zgn. Pre-Eyckiaans realisme*. - Middeleeuwse handschriftenkunde in de Nederlanden 1988. Verslag van de Groningse Codicologendagen 28-29 april 1988, Grave, 1989, 201-214, ill.
671. Strobbe Filip, *De Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas (1863-1894). Een genootschap ter bevordering van de neogotiek*. - HGOK., 55 (1989) 7 - 156, ill., tab., graf.
672. Van Acker L. (= A.B.), *Molens op de vesten van Ieper*. - B., 89 (1989) 194.
673. Van Achter P., *Historique de l'exécution des travaux de l'hotel de ville de Mouscron à l'occasion du centenaire 1888-1988*. - MSHC., 10 (1989) 2, 105-108.

674. Van Biervliet Lori, *Geen beeld van Jespers voor Gezelle in Brugge 1930*. - GZ., 1 (1989) 1, 79-85, ill.
675. Van Biervliet Lori, *Geen belangstelling voor de aankoop van waardevolle kunstwerken in Brugge rond 1900*. - B., 89 (1989) 295-298.
676. Vandekerckhove Flor, *Vuurtorens*. - Visserijblad, 56 (1989) 7, 22-24, ill.
677. Vandromme Antoon, *Emiel Hoorne bekroond*. - TM., 29 (1989) 33-37, ill.
Grafisch kunstenaar. Op de tweede Internationale Aziatisch-Europese Biennale in 1988.
678. Van Elslande Rudy, *Het Brugse atelier van Jan van Eyck tussen 1433-1441*. - BO., 29 (1989) 97-112, 131-136.
679. Van Elslande Rudy, *De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods*. - GT., 18 (1989) 53-56, 95-100.
Vervolg en slot van Boekenschouw 1988 (HEm. 1989) nr. 820.
680. Van Molle Frans, *Zes zilveren kandelaars door het Brugse Vrije in 1773 geschonken aan L.-J. de Haveskercke*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 199-204, ill.
Zilverwerk door de Brugse meester Karel Benninck.
681. Vanoverbeke Hilaire (†), *De Magdalenakapel te Kortrijk*. - Cur., 24 (1989) 66-70, ill.
682. Van Reeth J.M.F., *Het Lam Gods-retabel en de relatie van Byzantium en Florence met onze gewesten*. - Millennium, 2 (1988) 118-143.
683. Van Reeth J.M.F., *Het Lam Gods van Van Eyck en de Palaeologen*. - Millennium, 2 (1988) 47-68, ill.
684. Verougstraete - Marcq H. en Van Schoute R., *Cadres et supports dans la peinture flamande aux 15e et 16e siècles*. Heure-le-Romain, 1989, 354 blz., ill.
685. Verscheure Albert, *Een gids voor de Sint-Amandskerk Ingelmunster*. - DH., 10 (1989) 1, 48-64, ill.
Beschrijving van deze kerk.
686. Vroman St., *De koutermolen te Harelbeke - Stasegem - Molenecho's*, 17 (1989) 66-69.
687. Wallays Inge, *De St.-Martinuskerk van Oekene*. - GiK., 27 (1989), 5, 2-16, ill.
688. Wolfthal Diane, *The Beginnings of Netherlandish Canvas Painting: 1400-1530*. Cambridge - New York, Cambridge University Press, 1989, XIV - 252 blz., ill.
- Zie ook nrs. 5, 7, 8, 10, 13, 17, 19, 26, 27, 28, 29, 33, 36, 40, 99, 101, 102, 111, 114, 128, 130, 131, 142, 143, 144, 147, 149, 150, 160, 162, 164, 168, 175, 184, 190, 198, 200, 205, 206, 215, 223, 229, 230, 236, 293, 316, 322, 340, 345, 347, 353, 356, 357, 358, 360, 402, 406, 412, 430, 432, 439, 440, 441, 443, 451, 503, 542, 548, 552, 553, 583.

6. Geschiedenis van de drukkunst, de pers en de communicatiemedia

689. Dewitte A., *Bonaventura Vulcanius en de Officina Plantiniana (1573-1600)*. - De Schepper Marcus en De Neve Francine (ed.), *Ex officina Plantiniana: studia in memoriam Christophori Plantini (ca. 1520-1589)*. Antwerpen, 1989 (GP. 66-67 (1988-1989)), 591-597.
690. Dewitte A., *Een fondscaatologus van Felix-François De Pachtere uit 1832*. - B., 89 (1989) 426-429, ill.
691. Le Loup Willy, *Merktekens in de grafische kunst*. - Jaarboek 1987-88. Stad Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1989, 220-230, ill.
Met voorbeelden uit het Brugse Steinmetzkabinet.

692. Le Loup Willy, *Merktekens in papier, prent, tekening en boek*. - ML., 15 (1988) 94-109, ill.
Met voorbeelden uit het Brugse Steinmetzkabinet.
693. *De Poperingsche Keikop : een krant vol nieuws achter een front vol ellende*. Poperinge, Vrienden van het SAP, 1989, niet gepag.
Facsimile-uitgave (nr. 1 (maart 1917) - 3de jaar nr. 2 (februari 1919)
694. Tillie An, *Een volk in oorlogstij, De Poperingsche Keikop*. - AdS., 19 (1989) 22-31, ill.
Zie nr. 693. Frontblad, 1917-1919, 35 nummers.
695. Vandamme L., *Bruggelingen bij Plantijn (1555-1589)*. - B., 89 (1989) 360-372.
696. Van Selm B., *De fondscatalogus van Christoffel Plantijn uit 1570*. - De Schep- per Marcus en De Neve Francine (ed.), *Ex officina Plantiniana : studia in memoriam Christophori Plantini (ca. 1520-1589)*. Antwerpen, 1989 (GP. 66-67 (1988-1989)), 305-324.
Met gegevens over de samenwerking H. Goltzius (Brugge) - C. Plantijn.
- Zie ook nrs. 165, 196, 204, 226, 242, 266, 275, 451, 589, 691, 692, 726.

7. Kerkgeschiedenis

697. Becuwe Frank, *Van toevluchtshuis tot abdij. Grondinname en bouwgeschie- denis van de voormalige St.-Niklaasabdij te Veurne in de 17de eeuw*. - HEM., 126 (1989) 79-100.
698. Berings G., *Een onderzoek van de patrocinia van de parochiekerken in Vlaan- deren en Noord-Frankrijk, bronnen van een vernieuwde Christianisatiege- schiedenis*. - Handelingen van het eerste congres van de Federatie van Neder- landstalige verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt, 19-22 augustus 1982, Mechelen, 1988, 3-9.
699. Breemersch A., *Het St.-Pieterskapittel te Torhout (1469-1568)*. - Handelingen van het eerste congres van de Federatie van Nederlandstalige verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt, 19-22 augustus 1982, Mechelen, 1988, 25-30.
700. Buntinx Jan, *Geschil tussen de stad en de pastoors van Diksmuide over de kosten van begrafenissen en toedienen van sacramenten (1563)*. - HKCG., CLIV (1988) 227-237.
701. Caen-Cloet Friede, *De eerste Clarissenstichting in Vlaanderen, Brugge 1255- 1265 : de latijnse pauselijke bullen*. - F., 44 (1989) 123-137.
702. Coornaert Maurits, *Het tienderecht in de oorspronkelijke parochie Oostkerke en op het eiland Wulpen met topografie en geschiedenis van Wulpen*. - RP., 31 (1989) 1, 4-35, 2, 3-31, 3, 3-43, 4, 3-36, krtn.
703. De Bruyne M., *Een "lichtzinnigen priester" te Roeselare, 1540-1541*. - B., 89 (1989) 139-141.
704. Delmaire Bernard, *Le diocèse d'Arras du XIe au XIVe siècle compte-rendu de la soutenance de thèse du 15 juin 1988 à Paris*. - RN., 71 (1989) 585-591.
Bruikbare samenvatting van het proefschrift, in afwachting van de publikatie.
705. Demoulin L., *Jansénisme et antijansénisme à Mouscron : le curé Dominique Des Marescaux (1684-1734)*. - MSHC., 10 (1989) 2, 51-87.
706. De Vos Achiël en Stockman Luc, *Het testament van heer Jacob, medepastoor van Kaprijke (1297-1298)*. - AM., 40 (1989) 27-42.
Mentaliteit van de plattelandsclerus in de Middeleeuwen.
707. Dewitte A., *De reliekeninventaris uit 1283 van de Kathedraal van Terwaan*. - B., 89 (1989) 169-170.

708. Dewitte A., *Te vermanene ende te verweckene te devocien ende bedinghe, Ieper 1484*. - B., 89 (1989) 446.
Over de functie van het beiaarden vóór of tijdens religieuze oefeningen, m.n. voor de Sint-Maartenskerk te Ieper.
709. Falkenstein Ludwig, *Alexander III. und die Abtei Corbei. Ein Beitrag zum Gewohnheitsrecht exemter Kirchen im 12. Jahrhundert*. - Archivum Historiae Pontificiae, 27 (1989) 85-95.
Betreft o.m. tienden te Dudzele.
710. Geirnaert N., *Geen regulierenklooster in Izegem*. - B., 89 (1989) 194.
711. Goetghebeur Walter, Jansseune Gilbert, *'t Hof van Spermalie*. Middelkerke, Heemkring Graningate, 1989, 350 p., ill.
712. Morel Etienne, *Geschiedenis van het klooster Sint-Sixtus*. - IK., 25 (1989) 95-99.
Westvleteren.
713. Platelle Henri, *L'abbaye de Saint-Amand au IXe siècle*. - La cantilène de sainte Eulalie, Valenciennes, 1990, 18-34.
714. Platelle Henri, *Journal d'un prêtre flamand (Hubert-Joseph Flotteu) déporté à la Guyane française en 1798-1799* - RSDHA., n° 23 (mei 1989) 169-192.
Verscheen eerder in HEM., 106 (1969) 176-209.
715. Preneel L., *Kerk en Franse revolutie in Vlaanderen*. - CBG., 19 (1989) 131-155.
716. Simons W., *The Beguine Movement in the Southern Low Countries: A Reassessment*. - BIBR., 59 (1983) 63-105.
Met talrijke verwijzingen naar Vlaanderen.
717. Stael A., *Kerk in revolutietijd: het decanaat Torhout 1795-1815*. - JHKH., 1989, 57-80.
718. Termote J., Timperman M. en Vanacker J., *Tweehonderd jaar Norbertinessenklooster in Veurne (1618-1783). Monografie en catalogoog van de gelijknamige tentoonstelling gehouden in Huize Rutsaert van 10 t/m 17 september 1989*. Veurne, Annunciata Instituut en Wavo, 1989, 78 blz., ill., plannen, krtn.
Geschiedenis van het Norbertinessenklooster te Veurne, 5-49.
Het archeologisch-bouwhistorisch onderzoek van het Norbertinessenklooster van Veurne, 59-62. De kunstschilder Vigor Boucquet en zijn opdrachten voor het Norbertinessenklooster van Veurne, 64-68. Catalogus, 69-77, 31 nummers.
719. Therry M., *De dekenij Roeselare in het bisdom Brugge (1609-1649). Katholieke hervorming en dagelijks leven*. - Handelingen van het eerste congres van de Federatie van Nederlandstalige verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België te Hasselt, 19-22 augustus 1982, Mechelen, 1988, 41-48.
720. Van Acker L., *Op bedevaart naar Westrozebeke, 1724-1726*. - B., 89 (1989) 115-117.
721. V(an) A(cker) L., *Si quid aliquem...* - B., 89 (1989) 298.
Aanvulling op Boekenschouw 1989, nr. 208.
722. Verstraete Daniël, *Kerkelijk leven te Oedelem in 1505*. - JBB., 22 (1989) 79-81.
- Zie ook nrs. 15, 16, 18, 20, 31, 38, 43, 155, 174, 179, 181, 208, 209, 216, 232, 240, 248, 257, 258, 269, 270, 272, 275, 276, 280, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 304, 334, 346, 357, 364, 365, 381, 391, 406, 427, 449, 464, 480, 501, 508, 511, 515, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 532, 589, 590, 595, 611, 616, 645, 662, 682, 683, 707, 718, 723, 725, 726, 741.

8. Geschiedenis van de Vlaamse beweging

723. Dubuisson F., *Le chanoine Henri Delbar, victime ou responsable du flamin-gantisme ?* - MSHC., 10 (1989) 2, 89-104.
Henri Delbar (1833-1894), directeur Kl.-Sem. Roeselare en Groot Sem. Brugge.
724. Nuytens Michiel, *Uit de briefwisseling Looten-Lemire*. - FN., 14 (1989) 181-190.
725. Rotsaert Koen, *Het Daensisme in West-Vlaanderen*. Brugge, Genootschap voor Geschiedenis i.s.m. uitgeverij Van de Wiele Marc, 1989, 254 blz., ill. (Vlaamse Historische Studies, 6).
726. Verstraete P.J., *Odiel Spruytte en het Kortrijkse Volk. Beschouwingen bij een artikel*. - LG., 31 (1989) 317-327, ill.
- Zie ook nrs. 91, 169, 221, 318, 324, 741.

9. Militaire geschiedenis

727. Coopman François, *De vergeten zeestrijders van 1914-1918*. - Pl., 19 (1989) 174-176.
728. Courtens F. en Perez R., *La conscription dans la ville de Warneton (Warneton et Ploegsteert) 1798-1814*. - MSHC., 19 (1989) 143-230.
729. Degrande Valentin, *Emiel Sys en de Grote Oorlog (V)*. - Arsbroek, 6 (1989) 28-38.
Vervolg van Boekenschouw 1988, nr. 884.
730. Deseyne André, *Het 29ste Fuseliers-Bataljon. Geschiedenis van het eerst op-geroepen bataljon dienstplichtigen na de bevrijding van België (28 maart 1945 - 8 mei 1946)*. Moen - Zonnebeke, Vriendenkring 29ste Fuseliers-batal-jon, 1988, 303 blz., ill., krtn.
731. De Simpel F., *Octobre-novembre 1914 dans la vallée de la Lys. Victoires manquées et défaites évitées*. - MSHC., 19 (1989) 281-337.
732. De Vriese Carlos, *Zomer 1944*. - Arsbroek, 6 (1989) 44-48.
Oorlogsherinneringen.
733. De Waele J., *Uit het dagboek van een Duits piloot in het Menens luchtruim in Wereldoorlog I*. - W., 13 (1989) 1, 23-27.
734. Dreesen J.B., *De ontminning van onze kust*. - Pl., 19 (1989) 68-73.
735. Lampaert Roger, *De mijnenoorlog in Vlaanderen*. Zillebeke, bij de auteur, 1989, 144 blz., ill., krtn.
Oorlog 1914-1918. Ieperboog.
736. Le Docte E., *Herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog*. - W., 13 (1989) 3, 38-40.
737. Lermyte Jean-Marie, *Plaatsvervangers voor de afgekochte gebroeders Deryc-ere (1831-1833 en 1837-1843) ; soldatenbrieven*. - TM., 29 (1989) 5-23, ill.
738. Ramolino de Coll'Alto N., *L'artisanat des tranchées durant la Grande Guer-re*. - MSHC., 19 (1989) 589-590.
739. Seynaeve Edgard, *Vergeten veldslagen. Roeselare-Hooglede 1794*. Izegem, J. Hochepeid, 1988, 479 blz., ill., krtn.
740. Taghon Peter, *mei 1940. De achttiendaagse veldtocht in België*. Tielt, Lan-noo, 1989, 239 blz., ill.
Gecommentariceerde fotouitgave.
741. Van Biervliet Aubert - Tillo, *Oorlogsgeschriften van Vader abt Modest van Assche*. - Arsbroek, 6 (1989) 9-24, ill.
Als aalmoezenier aan het front, 1e Wereldoorlog.

742. Vanbossele José en Bleuze André, *De para-kommando's*. - Cur., 24 (1989) 83-96, ill.
Met biografie van drie gesneuvelde Kortrijkzanen in W.O. II.
743. Vandenbriële Henri, *De VI en onze gewesten...* - GiK., 27 (1989), 1, 29-39; krt., ill.
744. Van Hoonacker M., *Lodewijk XIV aan de Brugse vaart, 31 augustus 1667*. - B., 89 (1989) 242-249, ill.
745. Verstappen Jack, *De Slag van Ramskapelle*. - IJZB., 16 (1989) 519-520.
30-31 oktober 1914.
746. Wauters C., *Het Geheim Leger in het zuidoosten van West-Vlaanderen. De missie "Lemur-Toad"*. - JGOKW., 17 (1989) 271-314.
747. Wauters C., *Opheffing van de wapenopslagplaatsen "Lemur-Toad"*. - JGOKW., 17 (1989) 315-327.
- Zie ook nrs. 101, 128, 134, 158, 166, 167, 171, 185, 186, 187, 202, 203, 210, 212, 213, 303, 324, 328, 331, 338, 339, 348, 361, 375, 392, 393, 395, 404, 422, 425, 433, 434, 442, 444, 459, 461, 468, 537, 540, 611, 694.

10. Geschiedenis van de wetenschappen

748. Descreumaux Roger, *La société d'études de la province de Cambrai*. - L'Histoire des croyants. Mémoire vivante des hommes (Mélanges Charles Molette), Abbeville, 1989, 743-753.
Interessante studie over een historisch genootschap dat heel veel heeft gepubliceerd m.b.t. de Franse Nederlanden.
749. Devliegheer L., *Viering 150 jaar Genootschap, Brugge 25.11.89. Verslag*. - HEM., 126 (1989) 163-166.
750. Dewitte A., *Een secreet uit de Brugse Magdalene*. - B., 89 (1989) 136.
751. Dewitte A., *Th. Montanus in Brugse stadsdienst*. - B., 89 (1989) 145.
752. Gils P.M., *Un hommage à Guillaume de Moerbeke, pour le septième centenaire de sa mort en 1286*. - S., 43 (1989) 323-329.
Recensieartikel van een recente bundel met verscheidene studies.
753. Soetaert P., *Op zoek naar het eigen verleden. Historisch onderzoek en historische verenigingen in West-Vlaanderen*. - HEM., 126 (1989) 167-186.
In bijlage overzicht van historische verenigingen in West-Vlaanderen en de door hen uitgegeven periodieken.
754. Van Caenegem R.C., *Laudatio*. - HEM., 126 (1989) 199-202.
N.a.v. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis.
755. Van Eenoo R., *150 jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*. - HEM., 126 (1989) 187-198.
756. Vrielinck Sven en Van Eenoo Romain, *IJveren voor Geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge*. Brugge, Genootschap voor Geschiedenis, 1989, 182 blz., ill.
- Zie ook nrs. 34, 42, 45, 160, 161, 172, 179, 180, 181, 204, 207, 246, 273, 546, 562, 658.

Lijst van afkortingen en gedepouilleerde tijdschriften

- A. = Augustiniana, Heverlee.
AB. = Analecta Bollandiana, Brussel.
ABB. = Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel.
AdS. = Aan de Schreve, Poperinge.
AESC. = Annales, Economies-Sociétés-Civilisations, Parijs.
AM. = Appeltjes van het Meetjesland, Eeklo.
Archaeologica Belgica, Brussel.
Archaeologia Mediaevalis, Brussel.
Archeologie, Brussel.
Arsbroek, Assebroek.
The Art Bulletin = The Art Bulletin. A quarterly published by the College Art Association of America, New York.
B. = Biekorf, Brugge.
't Beertje, Volkskundige almanak, Brugge.
BG. = Bijdragen tot de Geschiedenis, inzonderheid van het hertogdom Brabant, Antwerpen.
BGTWO. = Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel.
BGWZ. = Bijdragen tot de Geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen, Aardenburg.
BHBR. = Bulletin van het Belgisch Historisch Instituut te Rome.
BdK. = Bachten de Kupe, Westende.
BMGN. = Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 's-Gravenhage.
BO. = Brugs Ommeland, Sint-Andries (Brugge).
BROB. = Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
BS. = Brugge die Scone, Brugge.
BSAM. = Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie, Saint-Omer.
BTFG. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, Brussel.
BTMG. = Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, Brussel.
BTNG. = Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Gent.
BTNZ. = Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde, Brussel.
BTOK. = Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, Brussel.
The Burlington Magazine, Londen.
C. = Cîteaux. Commentarii cistercienses, cîteaux.
CarB. = Carolus Bonus, Torhout.
CB. = Cahiers Bruxellois, Brussel.
CBG. = Collationes, Brugge.
CCM. = Cahiers de civilisation médiévale, Poitiers.
CII. = Cnoc is ier, Knokke.
Coc. = Coclariensia. Driemaandelijks tijdschrift van de gemeentelijke kring voor heemkunde van Groot-Koekelare : Koekelare, De Mokker, Zande en Bovekerke, Koekelare.
Crekelbeke = Jaarboek Crekelbeke, Kortemark.
Cur. = Curricke, Kortrijk.
Derlike. = Derlike. Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Dorp en Toren, Deerlijk.
DH. = Den Hert, Ingelmunster ;
DJ. = Ledenblad. Heemkundige Kring David Jonckheere, Aartrijke.
Dot. = Dottiniacas, Dottenijs.
De Duinen = De Duinen. Bulletin van het wetenschappelijk en kultureel centrum van de Duinenabdij, Koksijde.
EHR. = The Economic History Review, Londen.

- Ern. = Ernigahem, Geschied-, heem- en familiekundige kring, Eernegem.
 F. = Franciscana, Sint-Truiden.
 FN. = De Franse Nederlanden. Jaarboek uitgegeven door de stichting Ons Erfdeel, Rekkem.
 Francia = Francia-Forschungen zur westeuropäischen Geschichte, Parijs.
 Gazette des Beaux-Arts, Parijs.
 GB. = Gentse bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, Gent.
 GiK. = De Gidsenkring, Brugge.
 GK. = Gezellekroniek, Antwerpen.
 GP. = De Gulden Passer, Antwerpen.
 Gr. = Graningate, Middelkerke.
 GS. = Het Gebied van Staden, Staden.
 GT. = Ghentsche Tydinghen, Gent.
 GZ. = Gezelliana, Antwerpen.
 HBBO. = Heemkundige Bijdragen voor Brugge en Ommeland, Sint-Andries.
 HBM. = Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland, Eeklo.
 Heemschut = Heemschut, Amsterdam.
 Helinium = Helinium, Wetteren.
 HEm. = Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis "Société d'émulation" te Brugge.
 HG. = Hansische Geschichtsblätter, Keulen.
 HGOK. = Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.
 HKCG. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel.
 HKCUOW. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van oude wetten en verordeningen van België, Brussel.
 HKZNM. = Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis, Brussel.
 HMGOG. = Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.
 IJZB. = De IJzerbode, Roesbrugge-Haringe.
 IK. = Iepers Kwartier, Ieper.
 Informatiebulletin Stedelijke Musea, Brugge.
 Jaarboek van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Brussel.
 Jaarboek van de Stedelijke Musea, Brugge.
 JBB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring "Bos en Beverveld", Oedelem.
 JGOKW. = Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige kring "De Gaverstreke", Waregem.
 JHC. = Jaarboek Heemkring Ter Cuere, Bredene.
 JHKH. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Houtland, Torhout.
 JHKS. = Jaarboek van de Heemkundige Kring "Het Scheldeveld", Sint-Martens-Latem.
 JKVDP. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Karel Van de Poele, Lichtervelde.
 Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, New York.
 JMH. = Journal of Medieval History, Amsterdam.
 JRB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring "Rembry-Barth", Menen.
 KB. = Kontaktblad Gidsenbond Brugge en West-Vlaanderen, Brugge.
 KVA. = Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor taal- en letterkunde, Gent.
 LA. = Het Land van Aalst, Aalst.
 LB. = Het Land van Beveren, Beveren-Waas.
 LG. = De Leiegouw, Kortrijk.
 Lias = Lias, Sources and documents relating to the early modern history of ideas, Amsterdam.
 LvdW. = Land van de Woestijne, Aalter.
 MA. = Le Moyne Age, Brussel.

- MD. = Mandeldal, Roeselare.
MGN. = De middelaar tussen de genealogische navorsers, Brussel.
Millennium, Nijmegen.
ML. = Museumleven, Brugge.
M&L. = Monumenten & Landschappen, Brussel.
Molenecho's = Molenecho's, Tweemaandelijks orgaan van "Molenzorg" v.z.w. tot behoud van onze molens, Zulte.
MSHC. = Mémoires de la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la région, Komen-Waasten.
MSHM. = Mémoires de la Société de Mouscron et de la région, Moeskroen.
MV. = Mededelingenblad van de Vrienden van het Nationaal Visserijmuseum van Oostduinkerke.
N. = Naamkunde. Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde en nederzettingsgeschiedenis te Amsterdam.
Nationaal biografisch Woordenboek, Brussel.
NRA. = Nieuwe Rumbeekse Avondstonden, Rumbeke.
O. = Ostendiana, Oostende.
OE. = Ons Erfdeel, Rekkem.
OGE. = Ons Geestelijk Erf, Antwerpen.
OH. = Ons Heem, Sint-Martens-Latem.
OM. = Ons Molenheem, Nieuwkerken.
Orgelkunst, Grimbergen.
OR. = Oud Ruysselede, Ruiselede.
Oud Holland = Oud Holland. Uitgave van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, 's-Gravenhage.
OZ. = Oostvlaamse Zanten, Gent.
P. = Le Parchemin, Brussel.
Pl. = De Plate, Oostende.
Quaerendo, Amsterdam.
R. = Rollariensia, Roeselare.
RB. = Revue Bénédictine, Maredsous.
RH. = Revue historique, Parijs.
RHE. = Revue d'histoire ecclésiastique, Leuven.
Rijmtijd, Schoten.
RN. = Revue du Nord, Rijsel.
RP. = Rond de Poldertorens, Oostkerke.
RSDHA. = Revue de la Société dunkerquoise d'histoire et d'archéologie, Duinkerke (voorheen : les Amis du Vieux Dunkerque).
RT. = De Roede van Tielt, Tielt.
S. = Scriptorium, Brussel.
Schr. = Het Schrijverke. Orgaan van de Culturele Kring Sint-Anna, Brugge.
SE. = Sacris Erudiri, Steenbrugge.
SOCW., Jaarboek = Jaarboek van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie, Wervik.
SpH. = Spiegel Historiaal, Amsterdam.
TG. = Tijdschrift voor Geschiedenis, Leiden.
TGB. = Tijdschrift (driemaandelijks) van het Gemeentekrediet van België, Brussel.
TM. = Ten Mandere, Izegem.
TRG. = Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis, Groningen.
TSG. = Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.
TT. = Taal en Tongval, Sint-Amandsberg.
V. = Vlaanderen, Tielt.
Vers. = Verschaeviana, Steenbrugge.
Viator = Viator, Los Angeles.
Het Visserijblad, Oostende.
VK. = Volkskunde, Antwerpen.

Register op de auteursnamen

- Adriaan Jan, 55
 Aerbeydt G., 163
 Algoet Guy, 256
 Anedda-Angioy A., 665
 Andriessen J., 589
 Anseeuw J., 11
 Aps D., 430
 Arickx V., 98, 239, 247, 257, 462, 622
 Arnould A., 149
 Art J., 32
 Asmis Patrick, 497
 Asseloos André, 442
 Aubry M., 1
 Augustyn Beatrijs, 44
 Baelde M., 521, 522
 Bagin Ivan, 237
 Balis Arnout, 623, 658
 Balthau E., 192
 Balty Jean-Charles, 99
 Barra Jean-Marie, 414
 Bauchau B., 258
 Bauters Luc, 100
 Bauters P., 624
 Bauwen Freddy, 231
 Bauwens A.R., 307, 308
 Becuwe Frank, 453, 697
 Beele W., 56, 57
 Beernaert Brigitte, 340, 627
 Beernaert Katelijne, 625
 Belot Eric, 101
 Benoit Filip, 359
 Berings G., 698
 Bernard Honoré, 102
 Beuckels L., 341
 Beun J., 446, 447, 448, 534
 Bleuze André, 742
 Blockmans W.P., 315
 Bloes Georges, 259
 Blomme Bart, 382
 Blondeel Werner, 58
 Boets J., 590
 Bogaers J.E., 103
 Bogaert An, 228
 Bols Lucien, 342
 Boncquet P., 405
 Bonneure Fernand, 196
 Boone Marc, 11, 309, 314, 523, 524
 Bossu Jozef, 209
 Bouckhuyt M., 397
 Boucqey Raoul, 246
 Bourgeois H., 398
 Bourgeois Jean, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109
 Bovesse J., 32
 Braekman W.L., 260, 261
 Breemersch A., 699
 Bruggeman Albert, 241, 360
 Bulcaen Romain, 361
 Buntinx Jan, 700
 Buntinx Willy, 3, 525
 Buyck Roger, 389, 390
 Buyle Marjan, 626
 Byttebier Freddy, 362
 Caen-Cloet Friede, 701
 Cardon Bert, 33
 Carile A., 315
 Carmelez Jean-Claude, 110
 Carron Veerle, 415
 Casier L., 14, 354
 Castelain Rik, 248, 251
 Cauchies J.-M., 32
 Cauwe Roger, 363
 Charlier Daniël, 383
 Claes P., 591
 Claeys G., 262
 Clauzel Denis, 535
 Cloet Michel, 23, 536
 Coenye Jos, 335
 Compère Marie-Madeleine, 614
 Constandt Luc, 627
 Constandt Marc, 263, 443
 Cools E., 111
 Coopman François, 727
 Coornaert Maurits, 112, 702
 Coppejans-Desmedt Hilda, 233
 Cossey S., 470
 Courtens F., 728
 Coussemont Geert, 422, 423
 Couttenier P., 4
 Crombé Ph., 113
 Curveiller Stéphane, 370
 Daled P., 592
 Dalle D., 537
 Danhieux L., 14
 Dauchy Serge, 310
 Debrabandere Frans, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
 Debrabandere P., 406, 407, 408
 De Brabandere R., 388
 De Brie Maurits, 232
 Debrock Walter, 166, 167, 171, 185, 186, 187, 202, 210, 212, 213
 Debrouwere M., 177, 333, 369
 De Bruyne Arthur, 169
 De Bruyne Michiel, 45, 183, 226, 253, 472, 473, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 593, 594, 628, 703

- De Busschere K., 72
Decavele Johan, 371, 526
Deceuninck Victor, 516
De Clerck Gustaaf, 343
Declercq G., 314
Declercq R., 252
Decock Emiel, 191, 195, 323, 324
De Cock S., 145
Decorte Ann, 264
Decuyperre Dirk, 538
Defraeye Hugo, 361, 364, 365
Degrande Vlantin, 203, 328, 729
De Grendele J., 14
De Grootte J., 14, 354
De Grootte K., 11
De Gryse Ph., 377, 499
De Haen C., 409
De Hemptinne Th., 11
Dekesel C.E., 204
Dekkers E., 595
De Keyser René, 460
Delaere Johan, 265, 416, 417, 418
De Laere Robert, 190, 200, 205, 215, 223, 230
De Langhe J.E., 73, 74
Delbaere Jozef, 494
Deldicque H., 75
De Leeuw Leontien, 539
Delepiere Anne-Marie, 5, 629
De Lille Karel M., 266
Delmaire Bernard, 704
Delmotte Marcel, 495
Delos F., 540
Delva A., 14
Demarest Hendrik, 268, 269, 270
Demerre G., 630
Demeulemeester A., 463, 464
De Meulenaere F., 465
Demolon Pierre, 541
Demoulin L., 705
Dendoncker P., 399
Denewet L., 542, 631, 632
Depaeuw R., 466
Depamelaere Gilbert, 366
Deprez Ada, 596
De Ridder-Symoens Hilde, 615
Deroeux D., 122
Derolez A., 34, 35
Derville Alain, 311, 543
Descamps Pierre, 597
De Schietere de Lophem A., 14
Descreumaux Roger, 748
Deseyne André, 730
De Sempel F., 105, 106, 108, 731
Desloovere C., 189
Desmedt Marcel, 325
De Smet Erik, 194
Desmet-Goethals M.J., 174
Desodt Wilfried, 508
Desopper G., 336
Devaux J., 312
Devliegher L., 14, 114, 633, 634, 635, 636, 637, 749
Devloo L., 208
De Vogelaere Georges, 441
Devoldere W., 224
De Vos Achiel, 76, 706
Devos Adrien, 176
De Vos An, 4, 6
De Vos Dirk, 7, 638
De Vriendt J., 217
De Vriese Carlos, 732
Devriese Emiel, 271
Devyt C., 639
De Waele J., 733
Dewaele M., 396
De Waele T., 344
Deweerd Antoon, 482, 483
De Wever B., 32
Dewilde Jan, 8, 225, 376
De Win P., 9
De Winter J., 544
De Winter O., 431
Dewitte A., 272, 273, 345, 545, 546, 689, 690, 707, 708, 750, 751
De Witte Hubert, 115, 116, 117
Dewulf Daniel, 313, 337
Dewulf-Heus R.L., 36
Dewulf Romain, 326
Dezutter Willy P., 10, 11
D'Haen C., 591
D'Halluin P., 640
D'Hondt Jan, 14, 547, 553
D'Hondt Willy, 330
D'Hooghe C., 192
Dion M.P., 598
Donche P., 199
Dreesen J.B., 77, 78, 454, 455, 456, 734
Drost H., 12
Dubuisson F., 723
Ducatteeuw E., 333, 369
Ducheyne Frederika, 627
Ducheyne Willem, 548
Duflo Lucien, 507
Dufournet J., 599
Dumon René, 450
Dumont M.-E., 32
Dupas Georges, 79
Duverger E., 80, 162
Duvosquel C., 373, 374, 467
Duvosquel J.-M., 14, 400, 401
Duyck René, 346, 347

- Eeckeman W., 36
 Eeckhout R., 214, 249, 254
 Eisler Colin, 13
 Engelrest R., 354
 Esther Jean-Pierre, 340, 348, 553, 627, 641,
 642, 643, 644
 Everaert D., 471
 Falkenstein Ludwig, 709
 Farquhar James Douglas, 37
 Follens N., 511, 512
 Fonteyne N.E., 506
 Fossez Guido, 274
 Franchoo André, 505
 François L., 32
 Gahide R., 509
 Galloo J., 549
 Gaus H., 32
 Geirnaert N., 11, 14, 32, 38, 39, 165, 354,
 539, 600, 645, 710
 Gelaude Frank, 491
 Gerits J., 216
 Gevaert F., 338
 Gheskier Ph., 410
 Ghysaert J., 155
 Gifford Melanie E., 646
 Gils P.M., 752
 Giraldo Walter, 275, 276
 Goddeeris J., 484
 Goderis Jozef, 118, 119, 120, 121
 Goegebeur Sibylla, 627
 Goetghebuer Walter, 711
 Goethals Gabrielle, 378
 Gould Karen, 40
 Gricourt D., 122
 Gyselen Gaby, 647, 648
 Haeghebaert Luc, 424
 Haesenne-Peremans N., 32
 Hélin E., 32
 Hendrickx F., 15, 161
 Henn Volker, 550
 Hessel Roger, 277
 Hillewaert Beatrijs, 11, 14, 123, 125
 Himpe Koen, 46, 47
 Hollestelle L.M., 16
 Hollevoet Yann, 124, 125
 Hoorens Christiane, 150
 Hoornaert Geert, 278, 485, 486, 487, 527,
 551, 552, 649
 Hostyn Norbert, 17, 164, 184, 198, 206, 236,
 457, 650
 Houwen G., 14
 Houwen Herman, 181
 Huyghebaert J., 81, 279, 280, 281, 461, 601,
 602
 Huys Martine, 5
 Huys P., 282, 202
 Inghelram André, 444
 Janssen Gérard, 156
 Janssens de Bisthoven B., 18
 Jansseune Gilbert, 498
 Julia Dominique, 614
 Keersmaekers A., 603
 Klausning Jef, 283, 284
 Klemm C., 314
 Laenen M., 553
 Lammerant Y., 157, 554
 Lampaert Roger, 735
 Lams Lieven, 255
 Lannoo Luc, 651
 Lanszweert Willem, 285, 286, 287, 288, 289,
 290, 349
 Lapon André, 429
 Laureys Dirk, 126, 222
 Lauwers Wilfried, 331
 Lecomte E., 501
 Le Docte E., 736
 Le Loup Willy, 19, 691, 692
 Leman-Delerville Germaine, 127
 Lermite Jean-Marie, 188, 384, 385, 737
 Lietard Edwin, 151
 Lion Mimi, 5
 Lis C., 32
 Maddens N., 411
 Maes David, 291, 528
 Maes L., 82
 Marechal Dominique, 7, 14, 652, 653, 654,
 655, 656, 657
 Maréchal G., 32
 Martens Marc, 441
 Marijnissen H., 658
 Maselis Marie-Christine, 658
 Masschelein L., 529
 Masure D., 128
 Matthijs Valère, 331
 Mehuys Godfried, 496
 Mertens J., 458
 Mestdagh Michiel, 502
 Meulemeester Jean Luc, 292, 293, 659, 660,
 661, 662, 663, 664
 Meyers W., 32
 Misiti M.C., 665
 Moeyaert C., 604
 Monballyu J., 488
 Morel Etienne, 712
 Morton Marsha L., 666
 Mus O., 376
 Naert A., 503
 Nolf B., 158
 Notteboom Hugo, 427
 Nuytten Johan, 294
 Nuytten Marcel, 152, 211
 Nuytten Michiel, 530, 724

- Opsomer J. E., 412
Opsommer R., 488, 531
Ossieur E., 218, 219
Parez R., 295, 728
Pattyn Sylveer, 425
Pauwels W., 83
Peersmans W., 553
Persyn J.-M., 616
Petit R., 32
Pille R., 432, 433, 434
Pillen Bernard, 379
Pinon R., 295
Platelle Henri, 14, 713, 714
Podevijn Roland, 350
Pollet Jules, 327, 517, 518, 519
Potié J., 466
Preneel L., 715
Prevenier W., 32, 314
Puype Marian, 296
Pyncket M., 21, 178, 435, 436, 437, 555, 556
Ramolino de Coll'Alto N., 738
Rau Jaak, 351, 352
Reynaert H., 504
Reynaert J., 315, 605
Rigaux Freddy, 368
Roberts Ann M., 316
Roeck A., 297
Roelens P., 106, 107, 109
Roets E., 557
Rogge M., 145
Rommelaere J., 11
Ronse Patrick, 627
Rotsaert Koen, 353, 725
Routier Jean-Claude, 129
Ryckaert Marc, 11, 14, 23, 48, 314, 558
Ryckeboer Hugo, 221
Ryserhove Alfons, 392, 393
Sacré Dirk, 606
Santy Ph., 25
Sap K., 298
Schoonaert G., 617
Schoonheere A., 227
Schouteet Albert, 242, 668
Scufflaire A., 32
Seynaeve Edgard, 170, 489, 739
Seys Raf, 84, 394, 395
Simons W., 716
Six J., 14
Slosse Roger, 85, 86, 490
Smet Leo, 669
Smeyers Jozef, 317
Smeyers M., 670
Smisssaert Aimé, 459
Soetaert P., 753
Speleers F., 618
Stabel Peter, 559
Stael A., 717
Steen André, 520
Stevens C., 560
Stock Robert, 492
Stockman Luc, 14, 49, 76, 193, 493, 706
Strobbe Filip, 671
Stroobants A., 299
Stroobants F., 629
Struye Marleen, 627
Swimberghe Piet, 130, 131, 132
Taeldeman Johan, 76
Taghon Peter, 740
Tahon-Van Roose M., 26
Termote J., 133, 134, 135, 561, 718
Therry Marc, 532, 719
Theuninck A., 562
Theuwissen J., 297, 300
Thoen Hugo, 136
Thurman Paul, 413
Tibaux E., 238
Tillie An, 694
Tillie W., 469, 470
Timperman Maurits, 563, 718
Tits-Dieuaide M.-J., 32
Trialle-Closset C., 32
Trimpe Bruger J.A., 55
Trips Eduard, 220, 234, 301, 607, 619
Valcke Guido, 305
Valcke L., 14
Van Achter P., 673
Van Acker Jan, 153, 718
Van Acker K.G., 41
Van Acker L., 73, 81, 87, 88, 89, 154, 182, 243, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 672, 720, 721
Van Acker R., 139
Van Bergen J., 608
Van Biervliet Aubert-Tillo, 741
Van Biervliet Lori, 674, 675
Vanbossele José, 742
Vanbrugge Nathalie, 140
Van Buggenhout J., 334, 515
Van Caenegem R.C., 754
Vancouillie E., 141
Vandamme L., 14, 695
Van Damme P., 575
Vandebroek Marcella, 354, 553, 576
Van den Abeele Andries, 244, 577, 609
Van den Abeele Raf, 50
Van den Auweele Dirk M.J., 42, 318
Vandenberghé Raf, 90, 386
Vandenberghé Stéphane, 11, 28, 29, 142, 143, 144, 625
Vanden Berghé Y., 354
Vandenbriele henri, 743
Vandenbroeke Chris, 14, 536, 578

- Vandenbussche K., 579
 Vandendorpe A., 553
 Vandekerckhove Flor, 676
 Vandermaelen L., 580
 Vandermaesen Maurice, 14, 201, 533
 Vandermeersch P., 235
 Vander Meulen Daniel, 302
 Van Derveeghe D., 32
 Vandewalle André, 11, 14, 30, 352, 354, 355, 553, 581
 Vandewalle Georges, 426
 Vandewalle Paul, 582
 Vandewalle Roger, 419, 420
 Vandeweghe Valère, 331
 Van de Wiel C., 31
 Vandewiele Ivo, 331
 Van de Woestyne Paul, 197
 Van Doorselaer A., 145
 Van Dorpe A., 245
 Vandromme Antoon, 287, 421, 677
 Van Eenoo Romain, 32, 755, 756
 Van Elslande Rudy, 678, 679
 Van Goethem Herman, 91
 Van Haver J., 297
 Vanheule Michiel, 179
 Van Hoonacker M., 744
 Vanhoutryve André, 180, 229, 356, 357, 358
 Van Houtte J.A., 315
 Vanhuysse A., 51, 92
 Van Iseghem J., 610, 620
 Van Keymeulen Jacques, 93
 Vanlandschoot Romain, 500
 Van Miegroet Hans J., 175
 Van Molle Frans, 680
 Van Moos Peter I., 611
 Van Osta W., 94
 Vanoverbeke Hilaire, 681
 Vanoverschelde Sylveer, 52
 Van Peteghem Paul, 319, 320
 Van Reeth J.M.F., 682, 683
 Van Ruymbeke Marie-Thérèse, 583
 Van Schoute R., 684
 Van Selm B., 696
 Van Steenkiste Hilde, 584
 Vanthemsche G., 32
 Vanthournout Claudine, 146
 Van Troostenberge Carlo, 173, 514
 Van Troostenberge Ronny, 445
 Van Vooren Georges, 441, 585
 Van Wouterghem Etienne, 331, 491
 Verbeke R.V., 303
 Verdegem M., 304
 Verhaeghe F., 147
 Verhelst H., 339
 Verhelst U., 553
 Verheye Staf, 53, 375, 376
 Verhulst Adriaan, 43, 314
 Verleye Karel, 621
 Vermaete L., 95, 612
 Vermeire Albert, 250
 Vermeulen F., 148
 Vermeulen Marianne, 367
 Vermeulen U., 32
 Verougstraete-Marcq H., 684
 Verscheure Albert, 380, 381, 685
 Verstappen Jack, 745
 Verstraete Daniel, 391, 428, 451, 452, 722
 Verstraete P.J., 726
 Villez A., 373, 374
 Vindevogel Ph., 438, 439, 440
 Vrielinck Sven, 756
 Vroman St., 686
 Walckiers B., 159
 Wallays Inge, 687
 Walle J.-Cl., 403
 Wante L., 586
 Warlop E., 513
 Warmenbol E., 207
 Wastyn Patrick, 587, 588
 Wastyn Roger, 587, 588
 Wauters C., 746, 747
 Webster Christopher, 168
 Wegener Sleeswyk André, 160
 Welke Dieter, 96
 Wemaere Bart, 321
 Werbrouck Marcel, 54, 97, 404
 Westenbroek J.J.M., 6, 613
 Witdouck Roger, 306, 372
 Wolfthal Diana, 688
 Zoete A., 510

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

- M. Cloet, Bergstraat 111, 3200 Kessel-Lo (Leuven)
G. Dalle, Leopold II-laan 8, bus 4, 8470 De Panne
F. Delos, Louis Van Sluysstraat 12, 8370 Blankenberge
L. Devliegher, Ten Hove 17, 8200 Brugge
J. D'hondt, Speelpleinlaan 68, 8310 Brugge
N. Geirnaert, Lindenstraat 11, 8020 Oostkamp
B. Janssens de Bisthoven, Nieuwe Gentweg 51, 8000 Brugge
J. Mertens, p.a. Rijksarchief, Gerard de Duivelsteen, 9000 Gent
J.L. Meulemeester, Legeweg 153, 8200 St.-Andries (Brugge)
W. Muylaert, Jordaenslaan 51, 8370 Blankenberge
J. Parmentier, Visitatiestraat 83, 9040 Gent
W. Pauwels, Pannestraat 154, 8480 Veurne
M. Ryckaert, Henleykaai 42, 9000 Gent
F. Scheelings, p.a. V.U.B., Pleinlaan 2, 1000 Brussel
A. Schouteet, E. de Neckerestraat 10, bus 2, 8000 Brugge
L. Valcke, Bossuytlaan 59, 8310 Brugge
R. Van Belle, Zwaluwenstraat 1, 8000 Brugge
L. Van Biervliet, St.-Annarei 11, 8000 Brugge
A. Vandewalle, Ter Zwanekerke 60, 8200 Brugge
P. Vandewalle, Albatrosstraat 15, 8400 Oostende
A. Vervenne, Lichterveldestraat 3, 8851 Koolskamp

REDACTIONEEL	3
--------------	---

BIJDRAGEN

W. PAUWELS, <i>Het verzet in West-Vlaanderen na de bevrijding. Een document.</i>	5-16
B. JANSSENS DE BISTHOVEN, <i>De conceptionisten te Brugge, 1637-1832.</i>	17-40
P. VANDEWALLE, <i>Enkele demografische gegevens aangaande de stad St.-Winnoksbergen, vnl. in de 16de tot 18de eeuw.</i>	41-56
F. DELOS, <i>Alcoholisme in de tweede helft van de 19de eeuw. Het jeneververbruik in de Brugse herbergen.</i>	57-78
J. PARMENTIER, <i>De Oostendse Guineavaarders, 1718-1720</i>	165-198
J.L. MEULEMEESTER, <i>Het doksaal van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge</i>	199-216
A. VERVENNE, <i>De "Area" te Brugge. Van Zondagsschool tot beroepsschool, 19de-20ste eeuw</i>	217-232
A. SCHOUTEET, <i>Jan Van Brabant, Brugse schilder uit de 16de eeuw</i>	233-236

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

R. VAN BELLE, <i>De grafplaat van Antheunis de Grijsse († 1503) uit de O.-L.-Vrouwekerk te Oudenburg</i>	79-90
A. SCHOUTEET, <i>Lodewijk Blandein, schilder te Brugge van 1512 tot 1566.</i>	91-104
J. DHONDT, <i>Chamberlain en Brugge, 1938.</i>	105-108
A. SCHOUTEET, <i>De broederschap van O.-L.-Vrouw van Hulsterlo, ledenlijst</i>	109-144

BOEKBESPREKINGEN

- A. VERHULST, *Précis d'histoire rurale*. (J. Mertens) 145-146
- Les structures du pouvoir dans les communautés rurales. (J. Mertens) 147-148
- M. CLOET en C. VANDENBROECKE, *lokale demografie* (G. Dalle) 149-150
- M. JACOBS, *Volkskunde in het interbellum*.
(L. Valcke) 237-238
- J.-M. LERMYTE, *Het Blauwhuis en Izegem*.
(A. Vandewalle) 238-239
- J.H.A. DE RIDDER, *Gerechtigheidsaferefen voor schepenhuzen
in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw*.
(L. Van Biervliet) 240-242

KRONIEK 151-162
243-256

BOEKENSCHOUW 257-309

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

Zetel en correspondentieadres : Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.

Redactieadres : Ter Zwanekerke 60, 8200 St.-Michiels

Postrekening : 000-0107939-75 Genootschap voor Geschiedenis, Brugge.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden. Het tijdschrift in zijn huidige vorm is de voortzetting van :

- Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale : I (1839) - IV (1842).
- Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : V (1843) - LIV (1904).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : LV (1905) - LXXVI (1933).
- Annales de la société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre. / Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van geschiedenis en oudheden van Vlaanderen : LXXVVI (1934) - CXV (1978).

Verder worden door het Genootschap ook afzonderlijke studies uitgegeven, nu o.m. in een nieuwe reeks «Vlaamse Historische Studies». Hierin worden teksten van hoog wetenschappelijk gehalte, over onderwerpen die een brede belangstelling wekken, voorgesteld in een eigentijdse stijl en vorm.

Het lidmaatschap van het Genootschap kost jaarlijks 600 F. Dit geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en op deelname aan de activiteiten van het Genootschap. Bovendien bekomt elk lid een korting van 20 % op de prijs van de jaargangen van het tijdschrift die vóór zijn toetreding zijn verschenen, en op alle afzonderlijke uitgaven. Lid worden kan (met opgave van naam, adres en beroep) door overschrijving van de lidmaatschapsbijdrage op de bovenvermelde postrekening.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Valcke (secretaris-penningmeester), A. Vandewalle (redactiesecretaris), M. Cloet, D. Dalle, L. Devliegher, A. Janssens de Bisthoven, J. Mertens, J. Monballyu, O. Mus, M. Ryckaert, A. Schouteet, A. Van den Abele, C. Vandenbroeke en R. Van Eenoo.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, (vanaf 1929; ontbreken : 1939, 1-2; 1963, 1-3; 1975, 1-2; 1976, 1-4; 1977, 1-2), per jaargang 600 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Mémoriaux de Bruges*. Dl. II, in 8°, 327 blz. 500 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male*, Brugge, 1960, in 8°, 225 blz. + 6 pl. 500 fr.
- A. Van Wallegheem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918*. Uitgegeven door J. Geldhof. Tweede en derde deel, in 8°, 256, 213 blz., ill; samen 500 fr.
- J. Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*. Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI - 242 blz., 5 pl. 500 fr.
- L. Devliegheer, *Oorlogsdagboeken uit de streek tussen IJzer en Leie*. Brugge, 1972, 1972, in 8°, 247 blz. + 20 pl. 500 fr.
- J. Geldhof, *Het Handboek van P. Vandendorpe, pastoor van Nieuwkerke, (1730-1806)*. Brugge, 1974, in 8°, 310 blz. 500 fr.
- A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge. Regesten op de oorkonden*. 1089-1300, 1973, in 8°, 362 blz. (600 fr.). Derde deel, 1340-1384. Brugge, 1979, in 8°, 352 blz. (600 fr.). Vierde deel, 1385-1420. Brugge, 1982, in 8°, 325 blz., (700 fr.). Samen 2.300 fr.
- J. Geldhof, *Oorlogsdagboeken over Ieper (1914-1915)*. Tweede deel. Brugge, 1977, in 8°, 472 blz. 700 fr.
- G. Gyselen en J. Hindryckx, *Veurne tijdens de wereldoorlog 1914-1918. Dagboek van Gesquiere*. Brugge, 1979, in 8°, 432 blz., ill. 700 fr.
- E. Dhanens, *De iconografie der Van Eycks*. Brugge, 1982, 88 blz., ill. (VHS1) 290 fr.
- A. Delva, *Vrouwengeneeskunde in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen*, Brugge, 1983, 240 blz., ill. (VHS2) 550 fr.
- J. Marechal, *Europese aanwezigheid te Brugge. De vreemde kolonies, 14de - 19de eeuw*. Brugge, 1985, 284 blz., ill. (VHS3) 980 fr.
- K. Geerts, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*, Brugge, 1987, 200 blz., ill. (VHS4) 650 fr.
- D. Vanyacker, *Hekserij in Brugge. De magische leefwereld van een stadsbevolking, 16de-17de eeuw*, Brugge, 1988, 204 blz., ill. (VHS5) 795 fr.
- K. Rotsaert, *Het daensisme in West-Vlaanderen*, Brugge, 1989, 254 blz., ill. (VHS6) 950 fr.
- S. Vrielinck en R. Van Eenoo, *IJveren voor Geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*. Brugge, 1989, 182 blz., 850 fr. 850 fr.